

เอก ธนะศิริ (2534 : 52) ให้ความหมายของการออกกำลังกายว่าหมายถึง การทำให้ร่างกายรู้สึกเหนื่อย ด้วยการทำให้หัวใจเต้นแรง และเร็วขึ้นกว่าปกติประมาณเท่าตัว เป็นเวลาติดต่อกันอย่างน้อย 20 นาที สัปดาห์ละ 3 ครั้งเป็นอย่างน้อย การออกกำลังกายที่น้อยกว่านั้นไม่ถือว่าเป็นการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ และทำให้เกิดประโยชน์แก่ร่างกายอย่างแท้จริง

ปรีชา กลิ่นรัตน์ (2536 : 66) กล่าวว่า การออกกำลังกายที่กระทำโดยถูกต้องย่อมให้คุณแก่ร่างกายเสมอ ในวัยเด็กการออกกำลังกายทำให้ร่างกายเจริญเติบโต ในวัยหนุ่มสาวการออกกำลังกาย สามารถช่วยให้ระบบประสาท และจิตใจทำงานได้ดีเป็นปกติ สำหรับผู้ที่อยู่ในวัยชรา การออกกำลังกายจะช่วยป้องกัน และรักษาอาการของโรคที่เกิดขึ้นในวัยชราหลายอย่าง เช่น อาการขบเมื่อย หรืออาการท้องผูกเป็นประจำ ตลอดจนความรู้สึกรังเกียจหน้ามิด เพราะการไหลเวียนของเลือดไม่เพียงพอ ในทุกวัยการออกกำลังกายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกระทำกลางแจ้ง จะช่วยเพิ่มความสามารถของร่างกายในการต่อสู้กับเชื้อโรค ทำให้ไม่ค่อยเจ็บป่วย และช่วยให้สุขภาพร่างกายอยู่ในเกณฑ์ดี

มนัส ยอดคำ (2548 : 49-51) กล่าวว่า การออกกำลังกาย หมายถึง การประกอบกิจกรรมใด ๆ ที่ทำให้ร่างกายหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเกิดการเคลื่อนไหว และมีผลให้ระบบต่าง ๆ ของร่างกายเกิดความสมบูรณ์ แข็งแรงและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การออกกำลังกายเป็นความจำเป็นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ มนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ จะต้องมีการเคลื่อนไหวเป็นประจำและพอเพียง ดังคำกล่าวที่ว่า “นิ่งจะดับ เคลื่อนไหวจะเกิด” สภาพสังคมปัจจุบันทำให้มนุษย์ ไม่มีโอกาสที่จะได้เคลื่อนไหวร่างกายอย่างเพียงพอ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ การออกกำลังกายถ้าออกให้เป็นและถูกวิธีแล้วจะเป็นได้ทั้งยาป้องกันโรคและยารักษาโรคไปในตัว ส่งผลดีในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านร่างกาย การออกกำลังกายจะทำให้หัวใจและระบบต่าง ๆ ของร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เช่น (1)ระบบกล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อจะมีการเจริญเติบโตขึ้น โดยเส้นใยของกล้ามเนื้อจะมีขนาดโตขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานของกล้ามเนื้อเพิ่มขึ้น กล้ามเนื้อจะทำงานได้นานขึ้น เนื่องจากมีการใช้ออกซิเจนน้อยกว่า ในขณะที่มีการสูดฉีดโลหิตไปเลี้ยงกล้ามเนื้อเพิ่มขึ้น มีอาหารและออกซิเจนไปเลี้ยงกล้ามเนื้อมากขึ้น ในขณะที่มีกล้ามเนื้อได้รับการกระตุ้นจากการออกกำลังกายนั้น เซลล์กล้ามเนื้อจะมีการสลายสารบางชนิดและมีการสะสมสารที่จำเป็นสำหรับการทำงานของกล้ามเนื้อ เช่น มีการสลายไขมัน มีการสะสมไกลโคเจน เป็นต้น (2) ระบบโครงร่าง ในขณะที่ออกกำลังกายกระดูกจะถูกดึง ถูกบีบจากแรงกล้ามเนื้อ ซึ่งจะกระตุ้นให้กระดูกมีการเจริญขึ้น ทั้งความกว้าง ความหนา และข้อต่อก็มีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับการทำงาน (3) ระบบไหลเวียนเลือด การออกกำลังกายเป็นประจำจะทำให้ปริมาณเม็ดโลหิตแดงเพิ่มขึ้นปริมาณโลหิตเพิ่มขึ้น ช่วยให้หลอดเลือดมีความ

ยึดหยุ่นดีขึ้น ไม่เปราะและชนสั่นเสียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) ระบบหายใจ ผู้ที่ออกกำลังกายเป็นประจำ ปอดจะขยายใหญ่ขึ้น ความจุปอดจะเพิ่มขึ้น มีการแลกเปลี่ยนออกซิเจนได้ดีขึ้น ทำให้การหายใจเป็นไปอย่างประหยัด

2. ด้านจิตใจและอารมณ์ ผลการออกกำลังกายต่อจิตใจและอารมณ์ คือ ทำให้เป็นคนที่มีบุคลิกภาพที่มั่นคง สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เมื่อเกิดความเครียดจะปรับตัวได้ดีกว่าและเร็วกว่าคนไม่ออกกำลังกาย

3. ด้านสติปัญญา สติปัญญาคือความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการสร้างสรรค์ ความสามารถในการเรียนรู้ ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวเข้ากับเหตุการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งผู้ที่ออกกำลังกายจะเกิดสิ่งเหล่านี้ได้ดีกว่า เนื่องจากกิจกรรมและสถานการณ์การออกกำลังกาย จะมีหลากหลาย ทำให้คนได้เรียนรู้และพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ ของตนเองขึ้นเรื่อย ๆ

4. ด้านสังคม กิจกรรมการออกกำลังกายจะช่วยให้คนมีวุฒิภาวะทางสังคม มีความฉลาดทางสังคมได้ดี เพราะกิจกรรมการออกกำลังกายนอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางสังคม ลักษณะของกิจกรรมจะเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีสุขภาพดี มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมพัฒนาทักษะทางสังคมให้กับผู้ออกกำลังกายอีกด้วย

นอกจากนั้น มนัส ยอดคำ (2548 : 20-21) ได้กล่าวถึงการออกกำลังกายเป็นประจำสม่ำเสมอว่า มีข้อปฏิบัติ ดังนี้ 1) ออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 ครั้ง โดยออกต่อเนื่องครั้งละ 20-30 นาที ผู้ที่ขาดการออกกำลังกายมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคความดันและโรคอื่น ๆ สูง 2) ออกกำลังกายและเล่นกีฬาให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายและวัย ผู้วิจัยวิเคราะห์ถึงวัยและอายุที่ตรงกับระดับอายุของนักเรียนระดับประถมศึกษา คือ อายุ 4-6 ปี ควรให้ร่างกายทุกส่วนออกกำลังกาย เพื่อพัฒนากล้ามเนื้อและระบบหายใจ วิ่ง ว่ายน้ำ กิจกรรมเลียนแบบ และเกมเบ็ดเตล็ด อายุ 7-11 ปี เน้นการออกกำลังกายทุกส่วนของร่างกาย เพื่อให้เกิดความคล่องแคล่วและเกิดการประสานงาน เช่น การเล่นกีฬา และเล่นเกมที่เหมาะสม มักเกิดจาก ความไม่ถูกต้อง คือ ออกกำลังกายที่ผิดวิธี เช่น ท่าทางการเคลื่อนไหวที่ผิดทำให้เกิดการบาดเจ็บกับระบบกล้ามเนื้อและข้อต่อ ออกกำลังกายไม่ถูกเวลา ในกลางแจ้งหรือกลางแดดช่วงเวลา 10.00 - 14.00 น. ซึ่งจะเป็นโทษต่อผิวหนัง ทั้งการไหม้และการเป็นมะเร็งผิวหนัง เป็นต้น การออกกำลังกายที่ไม่เหมาะสม คือไม่เหมาะสมกับสภาพร่างกาย ไม่เหมาะสมกับอายุ เช่น คนที่เป็นโรคหัวใจจะต้องออกกำลังกายให้พอดี พอเหมาะ จึงจะไม่เกิดอันตราย ผู้สูงอายุจะต้องเลือกกิจกรรมการออกกำลังกายที่ไม่เสี่ยงต่อการทำงานหนักของหัวใจ ไม่เสี่ยงต่อกระดูกหัก ส่วนโทษของการไม่ออกกำลังกาย มีดังนี้ 1) กระดูกเปราะ 2) ระบบประสาทเสียดุล

ภาพ 3) โรคหลอดเลือดหัวใจเสื่อมสภาพ 4) โรคอ้วนจากการขาดการออกกำลังกาย 5) ทำให้กล้ามเนื้อลีบ 6) โรคความดันโลหิตสูง

ชูศักดิ์ เวชแพทย์ (2536 : 36) การออกกำลังกายหมายถึง การที่กล้ามเนื้อลายมีการทำงานเพื่อให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหวพร้อมกับการได้แรงงานด้วย ในขณะเดียวกันยังมีการทำงานของระบบต่าง ๆ ในร่างกายเพื่อช่วยการจัดแผนงาน ควบคุม และปรับปรุงส่งเสริมให้การออกกำลังกายมีประสิทธิภาพและคงอยู่ นอกจากนี้ การออกกำลังกายอย่างถูกต้องจะเสริมสร้างสมรรถภาพการใช้ออกซิเจนของร่างกาย ระบบการหายใจ และการไหลเวียนเลือดจะได้รับการพัฒนาทั้งรูปร่าง และหน้าที่การทำงาน อวัยวะอื่น ๆ ซึ่งก็ต้องใช้ออกซิเจน ก็ต้องได้รับการพัฒนาตามไปด้วย การออกกำลังกายจึงต้องอาศัยหลัก 3 ประการ คือ จะต้องมีความหนัก กล่าวคือ การออกกำลังกายที่ถูกต้อง จะต้องกระตุ้นให้การหายใจและการไหลเวียนเลือดทำงานมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ของสมรรถภาพสูงสุด ในทางปฏิบัติของคนทั่วไปอาจกำหนดความหนักได้ใกล้เคียงโดยอาศัยการนับของชีพจรขณะออกกำลังกายหรือทันทีที่หยุดออกกำลังกาย เช่น การวิ่งเพื่อสุขภาพ ความหนักที่เหมาะสมคือ การหาความเร็วที่ทำให้อัตรา ชีพจรเต้นสูงขึ้นถึงนาที่ละประมาณ 170 อายุ/นาที่ เช่น 20 ปี ความเร็วที่เหมาะสมคือความเร็วที่ทำให้อัตราชีพจรประมาณ 150/นาที่ ส่วนความนานและความบ่อยที่เหมาะสม ของการออกกำลังกาย ที่เป็นประจำติดต่อกันจะได้ประโยชน์มากกว่าการออกกำลังกาย 20 นาที แล้วหยุดไปทำธุระหรือเดินเล่นแล้วกลับมาออกกำลังกายอีก ควรมีการออกกำลังกายต่อเนื่อง ถ้าพักไม่ควรพักนานเกินไป หรือหยุด ออกกำลังกาย

ศรีวรรณ ปัญติ (2543 : 2) ได้กล่าวถึงหลักการออกกำลังกายไว้ว่า การออกกำลังกายต้องคำนึงถึงเป้าหมายในการออกกำลังกายมุ่งเพื่อสุขภาพของร่างกาย ทำให้เกิดความคล่องแคล่ว ว่องไว อุดหนุนทำงาน หรือกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ โดยไม่เบื่อหน่าย ระบบต่าง ๆ ทำงานได้ดีขึ้นฝึกอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่หักโหมในคราวเดียวกันหรือเลือกการออกกำลังกายที่หนักเกินไปสำหรับตนเอง ฝึกอย่างสม่ำเสมอ ฝึกต่อเนื่องไปทุกวันอย่างน้อย 3 วัน ต่อสัปดาห์ ครั้งละ 15-30 นาที เพราะการฝึกอย่างไม่ต่อเนื่องไม่ให้เกิดผลต่อสมรรถภาพ ฝึกแล้วพอใจ สนุกสนาน ผ่อนคลายความเครียด คือฝึกที่ดีมีประโยชน์ ถ้าออกกำลังกายแล้วรู้สึกเหนื่อย เบื่อ เซ็ง แสดงว่า การออกกำลังกายนี้ไม่เหมาะสมกับตน ควรปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้หลากหลาย ถ้ายังหากการออกกำลังกายที่ต่อเนื่องและชอบจริง ๆ ไม่ได้ควรคำนึงถึงความปลอดภัย การออกกำลังกายต้องสอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และภาวะสุขภาพของผู้ฝึก ควรอบอุ่นร่างกายทุกครั้ง เลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการฝึก เช่น ถ้าต้องการยืดเส้น ยืดสาย ควรเลือกการกายบริหาร ต้องฝึกความทนทานในระยะเวลายาวนาน กิจกรรมที่ทำควรหนักน้อย แต่ทำนาน เช่น การเดิน การวิ่งเหยาะ เป็นต้น เลือกการออกกำลังกายที่สามารถทำเป็นกลุ่มหรือ

ตามลำพังก็ได้ แต่ถ้าทำเป็นกลุ่มจะทำให้มีเพื่อนร่วมทำ สามารถสร้างแรงจูงใจ และการกระตุ้น การออกกำลังกายมากกว่า ที่การกระทำเพียงลำพัง ติดตามความก้าวหน้า ความได้ผลดีตามที่หวัง จึงควรประเมินการออกกำลังกายของตนเองว่าทำแล้วรู้สึกดีขึ้น สุขภาพของร่างกายโดยทั่วไปดีขึ้น รู้สึกสดชื่นกระปรี้กระเปร่าขึ้นหรือไม่

อนันต์ อัฐ (2538 : 92) ได้ให้แนวคิดที่เกี่ยวกับการออกกำลังกาย ดังนี้

1. กิจกรรมที่ใช้ในการออกกำลังกาย ควรต้องให้มีการออกแรงจนพอเหนื่อย
2. กิจกรรมนั้น ๆ ต้องให้กล้ามเนื้อทุกส่วนได้ออกแรง และทำให้ร่างกายได้เคลื่อนไหวได้หลายลักษณะ ควรเลือกเล่นกีฬาที่สนุกสนาน เล่นได้สะดวก และเล่นได้ยาวนาน
3. ควรเล่นเบา ๆ ก่อนเพื่อให้กล้ามเนื้ออบอุ่น และพร้อมที่จะออกแรงเสียก่อน แล้วจึง ค่อย ๆ เล่นหนักขึ้นตามต้องการ
4. ปริมาณการออกกำลังกายของแต่ละคน อาจแตกต่างกันออกไปแล้วแต่เพศ และวัย
5. สำหรับผู้มีสุขภาพไม่ดี หรือมีโรคประจำตัว เช่น โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ควรปรึกษาแพทย์ก่อน

6. การออกกำลังกายทุกครั้ง ควรปฏิบัติให้ถูกสุขวิทยา เช่น ไม่ออกกำลังกาย ขณะหิว หรืออิ่มใหม่ ๆ ในขณะที่ออกกำลังกายควรนั่งพักให้หายเหนื่อย และเหงื่อแห้งค่อยอาบน้ำ หรือทำธุระอื่น

สลิต วงศ์สุวรรณ (2544 : 15) ได้กล่าวถึงการออกกำลังกาย ว่าช่วยให้ร่างกาย เจริญเติบโตด้วยดี มีสุขภาพสมบูรณ์ อวัยวะส่วนใดไม่ได้ใช้งานเป็นเวลานาน ๆ จะไม่เจริญเติบโต และแข็งแรงเท่าที่ควร เช่น ขา ถ้าไม่ได้ใช้งาน ๆ ก็จะมีลีบเล็กลง เดินไม่ได้ จึงควรออกกำลังกายเป็นประจำสม่ำเสมอ ด้วยการเล่นกีฬาหรือการทำงาน กายบริหาร วิ่ง เดิน เป็นต้น แต่ต้องไม่มากเกินไปและไม่หยุดไปนาน ๆ

George Shinn (1989 : 53) กล่าวถึงการออกกำลังกายจะช่วยให้ร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ ยืดหยุ่นกระฉับกระฉ่างและแข็งแรง การออกกำลังกายตามขั้นตอนในโปรแกรมเสริม ความแรงแจ้ง จะช่วยให้จิตใจปลอดโปร่ง ผลงานวิจัยหลายชิ้นยืนยันว่า การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ช่วยระบายความเครียด หลีกห่างจากความเศร้าซึม และทำให้สบายใจเมื่อเห็นคุณค่า อาจเลือกออกกำลังกายโดยการเล่นกีฬาหรือการบริหารร่างกาย ก่อนที่จะเริ่มต้น ควรอบอุ่น ร่างกายเสียก่อน เริ่มต้นเบา ๆ แล้วค่อยเพิ่มการบริหารที่ละน้อยสำหรับคนที่ไม่เคยออกกำลังกาย มาก่อน

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “การออกกำลังกาย อย่างสม่ำเสมอ” ได้ว่า หมายถึง การที่ร่างกายได้รับการเคลื่อนไหวจากการทำกิจกรรมเป็นประจำ

และต่อเนื่อง เพื่อให้ร่างกายมีความแข็งแรงสมบูรณ์ มีความเจริญเติบโต ส่งผลดีต่อระบบต่าง ๆ ของร่างกายให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การอบอุ่นร่างกาย การเลือกชนิดกีฬา การไม่หักโหมในการเล่นกีฬา รู้จักการหลีกเลี่ยงจากอาการบาดเจ็บ ปฏิบัติตัวก่อนและหลังการออกกำลังกายได้ถูกต้อง ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ” ประกอบด้วย 1) การอบอุ่นร่างกายก่อนเล่นกีฬา 2) เลือกชนิดกีฬาที่เหมาะสมกับตนเอง 3) ไม่หักโหมในการเล่นจนเกินไป 4) หลีกเลี่ยงอาการบาดเจ็บ 5) ไม่อาบน้ำหรือตีมน้ำทันทีหลังจากออกกำลังกายเสร็จใหม่ ๆ โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 7 ดังนี้

ตารางที่ 7 องค์ประกอบย่อย นิยามเชิงปฏิบัติการและตัวบ่งชี้ของสุขภาพกาย (Physical Health)

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
1. ร่างกายที่แข็งแรง	สภาพร่างกายที่มีน้ำหนัก ส่วนสูง สมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์ ได้รับการพัฒนาทางกายด้วยวิธีการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ได้รับสารอาหารที่เป็นประโยชน์ เลือกชนิดกีฬาที่ตนเองชอบ สามารถทำงานได้ตามความเหมาะสมของร่างกาย ป้องกันอุบัติเหตุที่จะเกิดแก่ตนเองได้	1. มีน้ำหนัก ส่วนสูง และมีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์ 2. ออกกำลังกายเป็นประจำ 3. รู้จักป้องกันตัวเองจากอุบัติเหตุ 4. เลือกชนิดของกีฬาที่ตนเองชอบ 5. ทำงานได้ตามความเหมาะสมของร่างกาย
2. ปราศจากโรคภัย	การปฏิบัติตนในการดูแลรักษา ร่างกายของตนเองให้สะอาดถูกสุขลักษณะ ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน รับประทานอาหารเป็นเวลา นอนหลับอย่างเพียงพอ	6) ปฏิบัติตนในการดูแลรักษาตนเองได้ 7) รับประทานอาหารเป็นเวลา 8) ไม่ตากแดด ตากฝน เป็นระยะเวลานาน 9) นอนหลับให้เพียงพอ 10) บอกรูหรือผู้ใหญ่เมื่อไม่สบาย

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สารหลักเพื่อการวัด
3.ได้รับสารอาหารที่เป็นประโยชน์	การที่ร่างกายได้รับสารอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ การรู้จักเลือกรับประทานอาหาร เช่น รสไม่จัด กินไป ไม่รับประทานของจุกจิก ไม่รับประทานของขบเคี้ยว รับประทานแต่พอมอิ่มพอดี หรือ รู้จักภัยต่างๆ ที่มากับอาหาร	11. รู้จักภัยร้ายที่มากับอาหาร 12. เลือกอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย 13. ไม่รับประทานอาหารรสจัดจ้านเกินไป 14. ไม่รับประทานขนมกรุบกรอบและของขบเคี้ยว 15. รับประทานอาหารแต่เพียงอิ่มพอดี
4.พักผ่อนนอนหลับอย่างเพียงพอ	การหยุดพักร่างกายที่ปฏิบัติกิจกรรมมาทั้งวันด้วยการนอนหลับ ซึ่งถือว่าเป็นการพักผ่อนที่ดีที่สุดของร่างกาย ที่สมองจะได้เจริญเติบโต จิตจะได้หยุดคิด โดยนอนอย่างน้อยวันละ 6-8 ชั่วโมง นอนเป็นเวลา นอนในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ห้องนอนมีความเงียบสงบ	16. นอนหลับอย่างน้อยวันละ 6-8 ชั่วโมง 17. เข้านอนเป็นเวลา 18. ปฏิบัติตัวก่อนการนอนได้ถูกต้อง 19. นอนในห้องหรือในที่ที่มีความเงียบสงบ 20. ห้องนอนมีอากาศถ่ายเทสะดวก
5.การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ	การที่ร่างกายได้รับการเคลื่อนไหวจากการทำกิจกรรมเป็นประจำ และต่อเนื่อง เพื่อให้ร่างกาย มีความแข็งแรงสมบูรณ์ มีความเจริญเติบโต ส่งผลดีต่อระบบ ต่าง ๆ ของร่างกาย ให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การอบอุ่นร่างกาย การเลือกชนิดกีฬา การไม่หักโหมในการเล่นกีฬา รู้จักการหลีกเลี่ยงจากอาการบาดเจ็บ ปฏิบัติตัวก่อนและหลังการออกกำลังกายได้ถูกต้อง	21. การอบอุ่นร่างกายก่อนเล่นกีฬา 22. เลือกชนิดกีฬาที่เหมาะสมกับตนเอง 23. ไม่หักโหมในการเล่นจนเกินไป 24. หลีกเลี่ยงอาการบาดเจ็บ 25. ไม่อาบน้ำหรือดื่มน้ำทันทีหลังจากออกกำลังกายเสร็จใหม่ ๆ

4.3 นิยามเชิงปฏิบัติการและตัวบ่งชี้ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient)

4.3.1 ความหมายของความฉลาดทางอารมณ์

คำว่า EQ มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Emotional Quotient ซึ่งมีคำแปลภาษาไทยมากมาย เช่น เซวน์อารมณ์, ความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์, อัจฉริยะทางอารมณ์ หรือ Emotional Intelligence ในที่นี้ผู้วิจัยขอใช้คำแปลว่า “ความฉลาดทางอารมณ์”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554 : 27) ให้ความหมายของคำว่า ความฉลาดทางอารมณ์ หรือเรียกอีกอย่างว่า การมองตนเองและผู้อื่นในแง่บวก หมายถึง การแสดงความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น การจัดการกับอารมณ์ของตนเองที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันที่อาจก่อให้เกิด ปัญหาด้วยวิธีการที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : ก) ให้ความหมายของคำว่า ความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเอง และความรู้สึกของผู้อื่น สามารถควบคุมอารมณ์และแรงกระตุ้นภายใน รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้อย่างถูกกาลเทศะ ตลอดจนสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีและดำเนินชีวิตร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข สันต์ ศัลยศิริ (2548 : 14-15) กล่าวว่า ความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการบริหารอารมณ์ให้เป็นไปอย่างถูกต้อง และเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ มีความเข้าใจในอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองอย่างมีเหตุผล โดยไม่จำเป็นต้องเก็บกดเพื่อรอการระเบิดในภายหลัง รู้จักจุดดีจุดด้อยของตัวเอง มีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต มองโลกในแง่ดี สามารถจัดการกับความเครียดหรือแก้ปัญหาได้อย่างรอบคอบและรู้เท่าทัน หรืออาจหมายถึง ความสามารถในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขและอย่างสร้างสรรค์นั่นเอง วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2543 : 30) กล่าวว่า ความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง กระบวนการของจิตในการบริหารจัดการอารมณ์ของตนเองและของผู้อื่นให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ สำหรับ เทอดศักดิ์ เดชคง (2543 : 8) กล่าวถึงความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง การเข้าใจความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น รู้จุดเด่นข้อด้อยของตนเอง รู้จักควบคุม จัดการ และแสดงออกทางอารมณ์ และใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสมที่สำคัญ คือ มองโลกในแง่ดี แก้ไขความขัดแย้ง โดยเฉพาะความเครียดที่เกิดขึ้นในจิตใจได้เป็นอย่างดี Peter Salovey และ John D. Mayer (1990 ; อ้างอิงมาจาก วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. 2543 : 32) ให้นิยามคำว่า เซวน์อารมณ์หรือความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการที่จะไหวพริ้วเท่าทันในความคิด ความรู้สึกและภาวะอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้นอกเหนือจากการติดตามกำกับควบคุมได้แล้ว บุคคลพึงรู้จักจำแนกแยกแยะ และใช้ข้อมูลเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อชี้นำความคิดและการกระทำของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ความฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง การตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเอง และความรู้สึกของผู้อื่น สามารถควบคุมอารมณ์ของตนอย่างมีเหตุผล และมองโลกในแง่ดี

4.3.2 ความสำคัญของความฉลาดทางอารมณ์

ความสำคัญและประโยชน์ของความฉลาดทางอารมณ์ มีผู้รู้กล่าวไว้หลายท่าน เช่น วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2543 : 33) ; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 1-3) และ สันต์ ศัลยศิริ (2548 : 21) กล่าวว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด องค์ประกอบและ พัฒนาการของ EQ ทำให้เราทราบว่า EQ นำที่จะมีส่วนอยู่ในเบื้องหลังของความสุข ความสามารถในการปรับตัว และความ สำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ความสำเร็จในหน้าที่การงาน การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่น หลังจากถูกละเลยเป็นอย่างมาก ในช่วงปี 1920 - 1960 ซึ่งเป็นยุคของความคิด ความเข้าใจ EQ มีส่วนให้มนุษย์คิดได้อย่างชาญฉลาด และมีความสุขกับความคิดอ่านมากขึ้น ผู้ที่มี EQ ที่ดี จะเป็นผู้ที่รู้จักใช้ความคิดอ่าน เกี่ยวกับอารมณ์ของตน และของผู้อื่นให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้อื่น เป็นสุข ตนเองก็สบายใจ

EQ ถือเป็นการเรียนรู้จักอารมณ์ ความรู้สึกของตน ให้ตระหนัก มีสติ รู้เท่าทัน สาเหตุและความแปรผันด้านอารมณ์ของตน เป็นการเรียนรู้ พุดคุยภายในตน (Intra individual Talk) บริหารจัดการอารมณ์ ดังเช่นงานวิจัยของ Vaishali M. Chavan (2012 : 1) กล่าวถึง ภาวะอารมณ์ อุปนิสัยใจคอของตน ไปในทางที่สร้างประโยชน์แก่ทุกฝ่าย สร้างแรงจูงใจที่ดีให้แก่ ตนเองในทางที่สร้าง สรรค์ EQ จึงเป็นการนำเขาวนอารมณ์ของตนออกมาติดต่อกับสัมพันธ์กับผู้อื่น (Interpersonal Relation) ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการสื่อสาร ความเก่งคน ความเข้าอกเข้าใจ คน เอาใจเขามาใส่ใจเรา(Empathy) และเป็นการที่บุคคลมี A Sense of Proportion รักษา ความได้ดุลของเหตุผลกับอารมณ์ บริหารจัดการความสัมพันธ์งานในหน้าที่ของตนกับผู้อื่นได้เป็น อย่างดี งานก็ได้ผล คนก็ไม่เสียความรู้สึก

จะเห็นได้ว่า ความเป็นผู้มีความฉลาดทางอารมณ์หรือเขาวนอารมณ์ หรือ EQ ผสมเข้ากับเขาวนปัญญาของบุคคลนั้น นอกเหนือจากจะทำให้บุคคลตระหนักรู้จักตนเองแล้ว ยังทำให้เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความต้องการของผู้อื่นได้อีกด้วย EQ ก่อให้เกิดการทำงาน ร่วมมือที่สร้างสรรค์สนองเป้าหมายที่กำหนดไว้แต่แรก ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล EQ ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่น อุดหนุน เข้าใจต่อกัน เกื้อหนุนให้มีการใช้ ศักยภาพของคนอย่างสูงสุด เมื่อนำไปประกอบกับภูมิปัญญา จะก่อให้เกิดการตัดสินใจที่เป็น ประโยชน์ EQ ก่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ให้เกิดเกียรติ ยอมรับ เกื้อหนุนแก่กันและกัน เพิ่มพูน ความคิดสร้างสรรค์ กล้าเสี่ยง กล้าคิดริเริ่ม ลดการโจมตี การนินทา ก้าวร้าว และความไม่ยืดหยุ่น ต่อกัน

4.3.3 องค์ประกอบของความฉลาดทางอารมณ์

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 34) กล่าวถึงองค์ประกอบของความฉลาดทางอารมณ์ ออกเป็น 3 ประการ คือ

1. ความดี หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเองได้ รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประกอบด้วย ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง สามารถรู้อารมณ์และความต้องการของตนเอง สามารถควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเองได้ และสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสม ความสามารถในการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ใส่ใจผู้อื่น เข้าใจและยอมรับ และสามารถแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ความสามารถในการรับผิดชอบ รู้จักการให้ รู้จักการรับ รู้จักให้อภัย และเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

2. ความเก่ง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักตนเอง มีแรงจูงใจ สามารถตัดสินใจแก้ปัญหา และแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น ประกอบด้วย ความสามารถในการรู้จักและสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง สามารถสร้างขวัญและกำลังใจให้ตนเองได้ มีความมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงเป้าหมาย ความสามารถในการตัดสินใจและแก้ปัญหา รับผิดชอบและเข้าใจปัญหา มีขั้นตอนในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมและมีความยืดหยุ่น ความสามารถในการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น รู้จักการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม และสามารถแสดงความเห็นที่ขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์

3. ความสุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข มีความภูมิใจ ในตนเอง พอใจในชีวิต และมีความสุขสงบทางใจ ประกอบด้วย ความภูมิใจในตนเอง การเห็นคุณค่าในตนเอง เชื่อมมั่นศรัทธาในตนเอง ความพึงพอใจในชีวิต รู้จักมองโลกในแง่ดี มีอารมณ์ขัน และพอใจในสิ่ง ที่ตนมีอยู่ ความสงบทางใจ มีกิจกรรมที่เสริมสร้างความสุข รู้จักผ่อนคลาย และมีความสงบทางจิตใจ

Mayer & Salovey. 1990 ; อ้างอิงมาจาก สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552 : 14) จากการศึกษาแนวความคิดทฤษฎีองค์ประกอบของ EQ สามารถสังเคราะห์ทฤษฎีเกี่ยวกับ EQ ได้องค์ประกอบด้วยประเด็นหลัก ๆ 5 ประเด็นที่สำคัญ คือ

1. การตระหนักรู้อารมณ์ของตนเอง (Know one's Emotion หรือ Self Awareness) เป็นการรับรู้และเข้าใจความรู้สึก ความคิดและอารมณ์ตามความเป็นจริง และสามารถควบคุมอารมณ์และความรู้สึกของตนได้
2. การบริหารจัดการกับอารมณ์ของตนเอง (Managing Emotion) เป็นการ

บริหารที่เหมาะสมตามสถานการณ์ สามารถควบคุมตนเองได้เพื่อไม่ให้เกิดความเครียด มีเทคนิคในการผ่อนคลายความเครียด สามารถสลัดความวิตกกังวลอย่างรุนแรงได้อย่างรวดเร็วไม่ฉุนเฉียวง่าย กล่าวคือ สามารถทำให้อารมณ์ชุ่มฉ่ำหายไปโดยเร็วและกลับสู่ภาวะปกติได้อย่างรวดเร็ว

3. การรับรู้อารมณ์และความต้องการของผู้อื่น (Recognizing Emotion in other) มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้เท่าทันในความรู้สึก ความต้องการ ความเดือดร้อน ความวิตกกังวลของผู้อื่นได้ และสามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสม

4. ความสามารถในการจูงใจของตนเอง (Motivating oneself) สามารถควบคุมความต้องการและแรงกระตุ้นได้อย่างเหมาะสม สามารถรอคอยการตอบสนองของความ ต้องการ เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเพื่อให้ตนเองสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ มองโลกในแง่ดี สามารถจูงใจและให้กำลังใจตนเองได้

5. ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (Handling Relationship) เป็นความสามารถในการรักษาสัมพันธ์ภาพไว้ได้เป็นอย่างดี

Mayer & Salovey. 1997 ; อ้างอิงมาจาก วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. 2543 : 62)

ได้นำเสนอโมเดลที่ปรับปรุงต่อจากปี 1990 โดยเน้นด้านปัญญาของเขาวินิจฉัยอารมณ์ และพยายามอธิบาย EQ ในวัยของศักยภาพ เพื่อความเติบโตด้านสติปัญญาและอารมณ์ ได้เน้นย้ำบทบาทของอารมณ์ที่มีบทบาทเข้ามาจัดลำดับ และชี้้นำความคิดของมนุษย์ให้มุ่งสู่ข้อมูลสำคัญที่เราใส่ใจ (Emotions prioritize thinking by directing us to important information) และเสนอว่าเขาวินิจฉัยอารมณ์น่าจะประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ตามลำดับ กล่าวคือ 1) การรับรู้ (perception) การประเมิน (Appraisal) และการแสดงออก (Expression) ซึ่งอารมณ์ 2) การเกื้อหนุนการคิดของอารมณ์ 3) การเข้าใจ การวิเคราะห์และการใช้ความรู้สึกเกี่ยวกับอารมณ์ 4) การคิดใคร่ครวญ และการควบคุมอารมณ์ของตน เพื่อพัฒนาความงอกงามด้านสติปัญญา และอารมณ์ต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการที่สูงสุด

โกลแมน (Goleman. 1998 ; อ้างอิงมาจาก กรมสุขภาพจิต. 2543 : 18) ได้จำแนก EQ ออกเป็น 2 สมรรถนะใหญ่ ๆ คือ

1. สมรรถนะส่วนบุคคล เป็นความสามารถในการบริหารจัดการกับตนเองได้อย่างดีประกอบด้วย

1.1 การตระหนักรู้ตนเอง (Self-awareness) ประกอบด้วยการรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิด ความรู้สึกนั้น ๆ และคาดคะเนผลที่จะเกิดตามมาได้ สามารถจัดการกับความรู้สึกภายในตนเองได้ มีความมั่นใจตนเอง เชื่อมั่นในความสามารถและ ความมีคุณค่าของคน ประเมินตนเองได้ตามความเป็นจริง

1.2 ความสามารถในการควบคุมตนเอง (Self-regulation) คือ การควบคุมอารมณ์ตนเองจัดการกับความโกรธ ความฉุนเฉียวต่างๆได้มีความสามารถในการปรับตัวจัดการกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นได้เปิดใจกว้างกับความ คิดและข้อมูลใหม่ ๆ อย่างมีความสุข

1.3 ความสามารถสร้างแรงจูงใจตนเองได้ (Motivation oneself) หมายถึง มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ที่จะกระทำภารกิจ ต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ สามารถเผชิญปัญหา และอุปสรรคได้อย่างไม่ย่อท้อจนบรรลุเป้าหมาย มีความคิดริเริ่ม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามที่โอกาส จะอำนวย

2. สมรรถนะทางด้านสังคม เป็นการสร้างและรักษาความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ประกอบด้วย

2.1 การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) หมายถึง การตระหนักรู้ถึงความรู้สึกความต้องการของผู้อื่น มีความเข้าใจผู้อื่น และสามารถตอบสนองความต้องการของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

2.2 มีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ประกอบด้วย ความสามารถในการโน้มน้าว จูงใจบุคคลได้อย่างนุ่มนวล ถูกทิศทาง มีการสื่อความหมายที่ดีชัดเจนถูกต้องน่าเชื่อถือ สามารถกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีได้สามารถบริหารความขัดแย้งได้ดีหาทางยุติข้อขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม สมสร้างสายสัมพันธ์ในการทำงานเป็นทีมเพื่อปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมายได้

เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน และเป็นแนวทางในการศึกษาองค์ประกอบ ของ EQ นักจิตวิทยาเช่น วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2543 : 73) ได้สรุปองค์ประกอบ ของ EQ มี 5 องค์ประกอบใหญ่ดังนี้

1. การตระหนักรู้ในตนเอง (Self Awareness) เป็นความสามารถในการที่จะรับรู้และเข้าใจความรู้สึก นึกคิด และอารมณ์ของตนเองได้ตามความเป็นจริง สามารถประเมินตนเองได้รู้จุดเด่นจุดด้อยของตน มีสติ เข้าตนเอง

2. การบริหารจัดการกับอารมณ์ตนเอง (Managing Emotion) เป็นความสามารถที่จะจัดการกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ตนเอง มีคุณธรรม มีความสามารถในการปรับตัว จัดการกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างสร้างสรรค์

3. การจูงใจตนเอง (Motivation one self) มีความสามารถที่จะจูงใจตนเองนำอารมณ์ความรู้สึกของตนมาสร้างพลัง ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ มีคุณประโยชน์มองโลกในแง่ดี

4. การรู้จักสังเกตความรู้สึกของผู้อื่น (Empathy) หมายถึง ความสามารถที่เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมีความเห็น ออกเห็นใจเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีจิตใจที่พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่น สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม

5. การดำเนินการด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Handling Relationships) มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น รู้เท่าทันอารมณ์ของผู้อื่น ความสามารถนี้ประกอบไปด้วย การสื่อความหมายที่ดี และการบริหารความขัดแย้ง

สัทม์ ศัลยศิริ (2548 : 23-27) กล่าวถึง องค์ประกอบของ EQ ว่า ประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจในอารมณ์ของตนเอง หมายถึง การรู้ให้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นในทุกขณะของตน ดังงานวิจัยของ Ashish B.Ingale และ D.S.Chaudhari (2012 : 1) ที่ว่า หากเรากำลังโกรธเราก็สามารถรู้ว่าเรากำลังโกรธอยู่ ซึ่งก็จะทำให้สามารถควบคุมตัวเองได้ในระดับหนึ่ง การรู้จักตนเองจะทำให้เราไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ในแง่ร้ายต่าง ๆ เช่น อารมณ์โกรธ อารมณ์เกลียด อารมณ์น้อยใจ อารมณ์ผิดหวัง ฯลฯ ซึ่งนอกจากเราจะรู้เท่าทันไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ได้แล้ว ขณะเดียวกันเรายังสามารถเรียนรู้และรู้จักความเป็นตนเองมากขึ้น รู้จักข้อดีข้อด้อยของตนเอง ในส่วนนี้จะเป็นรากฐานของความภูมิใจและมั่นใจในตัวเองของคนคนนั้น

2. มีความสามารถในการจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ หมายถึง การเรียนรู้ที่จะจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นของตนเองได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยวิธีการนั้นจะเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องของอารมณ์ที่เกิดขึ้น และมีการปรับภาวะของอารมณ์ให้อยู่ในความสมดุลและถูกทิศทาง หากเรามีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีก็สมารถที่จะหลีกเลี่ยงการแสดง ออกทางอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้

3. มีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น หมายถึง การเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์นั่นเอง ซึ่งมนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างมีความสุขและราบรื่นสร้างสรรค์

4. มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น หมายถึง ความสามารถที่เราควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง หากต้องการอยู่อย่างมีความสุขในสังคมอย่างราบรื่นและสร้างสรรค์ ช่วยลดปัญหาการเกิดความขัดแย้งในสังคมนวมไปถึงอาชญากรรมเลวร้ายต่าง ๆ อีกด้วย หากคนเรามีความเข้าอกเข้าใจกัน จะทำให้ช่องว่างของความแตกต่างแบ่งชนชั้นแคบลง เอาใจเขามาใส่ใจเรามากขึ้น เป็นการลดพฤติกรรมแสดงออกที่ไม่ถูกไม่ควรลงได้

5. มีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้กับตนเองได้ หมายถึง มีความสามารถในการรู้จักและทำความเข้าใจกับอารมณ์และความต้องการของตัวเอง ว่าเรานั้นมี

ความต้องการ มีความปรารถนาอะไรบ้าง และสามารถจัดการกับความต้องการหรือความปรารถนาเหล่านั้นให้เป็นจริงขึ้นได้ โดยส่วนใหญ่แล้วจะต้องอาศัยความอดทน รู้จักการรอคอย เวลาและความสำเร็จ

4.3.4 ลักษณะของผู้ที่มีความฉลาดทางอารมณ์สูง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554 : 29) กล่าวถึงผู้ที่มีความฉลาดทางอารมณ์สูง เป็นลักษณะของผู้ที่มองตนเองและผู้อื่นในแง่บวก มีความคิดเป็นตัวกำหนดชีวิต เช่นคำพูดที่ว่า “ความคิดเปลี่ยน ชีวิตเปลี่ยน” ความคิดและอารมณ์มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หากเรามีอารมณ์ทางบวกหรือคิดทางบวก พฤติกรรมที่แสดงออกมาย่อมเป็นไปในทางบวก หากเรามีอารมณ์ทางลบหรือคิดทางลบ พฤติกรรมที่แสดงออกย่อมเป็นไปในทางลบด้วยการคิดบวกเป็นการคิดวิเคราะห์หาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การฝึกคิดเชิงบวกจะช่วยให้มองโลกแง่ดีมีความหวังและหาทางออกจากปัญหาได้ง่าย ไม่เสียสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น การที่ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดเชิงบวก จะช่วยให้มีมุมมองที่ดีทั้งกับตนเองและผู้อื่น เป็นคนมองโลกในแง่ดี มีความคิดที่ดีงาม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนมีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามเพื่อสังคมต่อไป

จากการนำเสนอเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักด้านความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient) ของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อสังเคราะห์ความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน เพื่อสรุปเป็นองค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านความฉลาดทางอารมณ์ ของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ดังแสดงในตารางที่ 8 ดังนี้

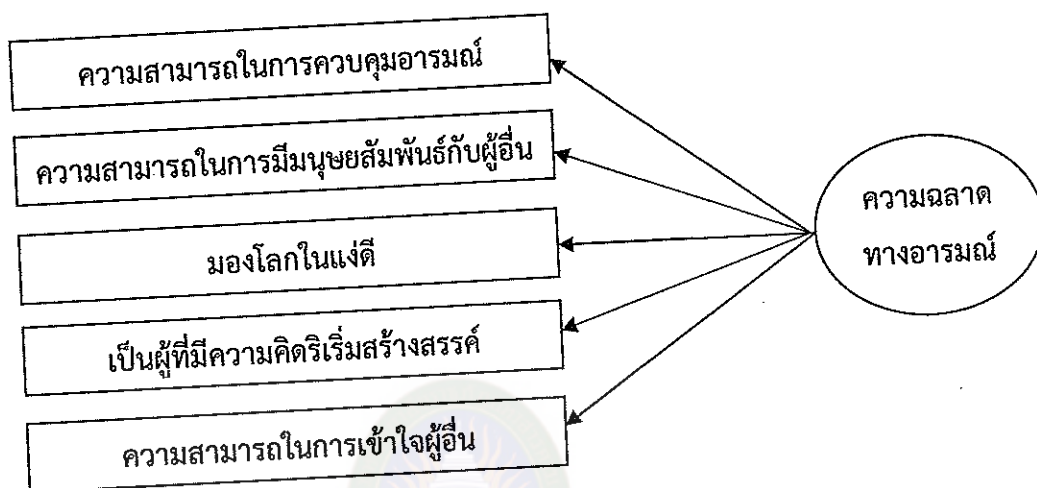
ตารางที่ 8 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยของความสุขของนักเรียนด้านความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient)

แหล่งข้อมูล องค์ประกอบ	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 34)	Mayer & Salovey , 1997	โกลแมน (Golemon, 1998	วิระวัฒน์ ปิ่นนิตามัย (2543 : 73)	สันต์ ศัลยศิริ (2548 : 23-27)	รวม
	1	2	3	4	5	5
1. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์	✓	✓	✓	✓	✓	5
2. ควบคุมความต้องการของตนเอง	✓		✓			2
3. มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม		✓				1
4. สามารถแสดงออกได้อย่างเหมาะสม			✓			1
5. ความสามารถในการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น	✓				✓	2
6. รู้จักการให้ รู้จักการรับ รู้จักให้อภัย	✓					1
7. เห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม	✓					1
8. ความสามารถในการรู้จักและสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง			✓		✓	2
9. รู้ศักยภาพของตนเอง ประเมินตนเองได้			✓	✓		2
10. สามารถสร้างขวัญและกำลังใจให้ตนเองได้	✓	✓				2
11. มีความเชื่อมั่นในความสามารถ	✓		✓			2
12. ความสามารถในการตัดสินใจและแก้ปัญหา	✓	✓	✓			2
13. รับรู้เข้าใจปัญหา และความรู้สึก	✓					1
14. มีขั้นตอนในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม	✓					1
15. ความสามารถในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น	✓	✓	✓		✓	4
16. กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม					✓	1
17. สามารถแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์				✓	✓	2
18. มีความภูมิใจในตนเอง	✓			✓		2
19. การเห็นคุณค่าในตนเอง	✓			✓	✓	3
20. เชื่อมั่นศรัทธาในตนเอง	✓		✓			2

องค์ประกอบ	แหล่งข้อมูล					รวม
	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 34)	Mayer & Salovey , 1997	โกลแมน (Goleman, 1998	วิระวัฒน์ ปิ่นนิตามัย (2543 : 73)	สินธ์ ศัลยศิริ (2548 : 23-27)	
	1	2	3	4	5	5
21.ความพึงพอใจในชีวิต		✓				1
22.มองโลกในแง่ดี	✓	✓	✓	✓		4
23.มีอารมณ์ขัน	✓					1
24.พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่	✓					1
25.มีความสุขสงบทางใจ	✓					1
26.มีกิจกรรมที่เสริมสร้างความสุข	✓					1
27.รู้จักผ่อนคลายและมีความสุขสงบทางจิตใจ	✓	✓				2
28.สามารถควบคุมตนเองได้	✓	✓			✓	3
29.สามารถสลัดความวิตกกังวลอย่างรุนแรงได้อย่างรวดเร็ว	✓	✓				2
30.ไม่ฉุนเฉียวง่าย	✓	✓	✓			3
31.สามารถรอคอยการตอบสนองความต้องการ	✓	✓				2
32.เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	✓	✓	✓	✓	✓	4
33.มีความสามารถในการปรับตัวจัดการกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นได้	✓		✓	✓		3
34.ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น	✓	✓	✓	✓	✓	5

จากตารางที่ 8 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถม ศึกษาขนาดเล็ก ด้านความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient) พบว่า มี 34 องค์ประกอบ แต่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกองค์ประกอบที่มีความถี่ในระดับสูง ร้อยละ 80 (ตั้งแต่ 4 ขึ้นไป) ได้องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านความฉลาดทางอารมณ์ จำนวน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ประกอบย่อยด้านความสามารถในการควบคุมอารมณ์

2) องค์ประกอบย่อยด้านความสามารถ ในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น 3) องค์ประกอบย่อยด้านมองโลกในแง่ดี 4) องค์ประกอบย่อยด้านเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และ 5) องค์ประกอบย่อยด้านความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น ซึ่งแสดงเป็นโมเดลการวัดด้านความฉลาดทางอารมณ์ของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ดังแผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5 โมเดลการวัดด้านความฉลาดทางอารมณ์ของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

1. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ความสามารถในการควบคุมอารมณ์

กรมวิชาการ (2544 : 75) กล่าวถึงความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองว่าเป็นการจัดการกับอารมณ์ของตนเอง ในการควบคุมอารมณ์และแสดงออกทางอารมณ์ทั้งดีและไม่ดีได้อย่างเหมาะสมกับบุคคล สถานที่ เวลา และสถานการณ์ การจะจัดการกับอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถควบคุมอารมณ์ไม่แสดงออกทันทีทันใด สามารถอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผลถึงการเกิดอารมณ์ การแสดงพฤติกรรมที่มีผลย้อนกลับในทางบวกและการแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม ส่วนแนวทางในการฝึกควบคุมอารมณ์หรือการจัดการอารมณ์ ได้แก่ 1) ทบทวนว่ามีอะไรบ้างที่ทำลงไปเพื่อตอบสนองอารมณ์ที่เกิดขึ้นและดูด้วยว่าผลที่ตามมาเป็นเช่นไร 2) เตรียมการในการแสดงอารมณ์ ฝึกการสั่งตัวเองว่าจะทำอะไรและจะไม่ทำอะไร 3) ฝึกการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว หรือที่เราต้องเกี่ยวข้องกับด้านดี มอง ฟังสิ่งดีสร้างอารมณ์ให้แจ่มใส เกิดความสบายใจ 4) ฝึกการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง ผู้อื่นและสิ่งอื่นที่อยู่รอบตัว 5) ฝึกการมองหาประโยชน์หรือโอกาสจากอุปสรรค โดยการเปลี่ยนมุมมองในแง่ดี โดยคิดว่าเป็นสิ่งท้าทายและมีทางเลือกมากกว่า 1 ทาง 6) ฝึกการผ่อนคลายความเครียดที่เกิดจาก

อารมณ์ไม่ดี โดยเลือกวิธีที่เหมาะสมกับตนเอง การจัดการกับอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมจะทำให้เกิด
ความสบายใจซึ่งจะมีผลไปถึงความสำเร็จและความสุข รวมทั้งการอยู่ร่วมกับผู้อื่น

กรมวิชาการ (2545 : 8) กล่าวถึง การควบคุมอารมณ์ของตนเอง ในหนังสือสร้าง
ลูกให้เติบโตใหญ่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ศีลธรรมและจริยธรรมได้อย่างไร ว่า การฝึกให้บุตรหลาน
รู้จักจัดความรู้สึกที่ไม่ดี เมื่อเผชิญกับภาวะอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์อย่างมีเหตุผล รู้จักปรับตัว
เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้บุตรหลานสามารถควบคุมอารมณ์ตนเองให้ปฏิบัติ
หรือแสดงออกได้เหมาะสมกับวัย นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับ
ความมีสติ มีเหตุผล อดทน อดกลั้น และพึ่งพาตนเองอีกด้วย

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (สำนักงาน
คณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2555 : 4) กล่าวถึงการจัดการกับอารมณ์และความเครียด
ว่า เป็นองค์ประกอบหนึ่งในสี่ขององค์ประกอบทักษะชีวิต ซึ่งเป็นการกำหนดองค์ประกอบทักษะ
ชีวิตที่สำคัญที่จะสร้างและพัฒนาเป็นภูมิคุ้มกันชีวิตให้กับเด็กและเยาวชนในสภาพสังคมปัจจุบัน
และเตรียมพร้อมสำหรับอนาคต หมายถึงความเข้าใจและรู้เท่าทันภาวะอารมณ์ของบุคคล รู้
สาเหตุของความเครียด รู้วิธีการควบคุมอารมณ์ รู้วิธีผ่อนคลาย หลีกเลียง และปรับเปลี่ยน
พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ไปในทางที่ดี พฤติกรรมที่คาดหวังได้แก่ รู้เท่าทัน
อารมณ์ตนเอง ควบคุมอารมณ์ตนเองได้ จัดการกับอารมณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม สร้าง
แรงจูงใจให้ตนเอง ยุติข้อขัดแย้งในกลุ่มเพื่อนด้วยวิธีสันติ รู้จักสร้างความสุขให้กับตนเอง ไม่
ทะเลาะกับเพื่อน ไม่โห่ร้าย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 1) มีการกล่าวถึงการจัดการอารมณ์
ของเด็กในวัยเรียนว่า สามารถควบคุมได้ด้วยจิตสำนึก ได้ด้วยตนเอง รู้จักผิดชอบ ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใด
ผิด สามารถแยกแยะได้ว่าตอนนี้ขณะนี้ตนเองกำลังมีอารมณ์ใด จะจัดการต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร
ไม่โห่ร้าย หงุดหงิด แสดงอารมณ์เป้าหมายเมื่อต้องฟังเพื่อนพูด โกรธเพื่อนเมื่อเพื่อนขอยืมของ
เล่น อิจฉาเพื่อนเมื่อเห็นเพื่อนมีสิ่งของเครื่องใช้เครื่องเขียนแบบเรียนที่ใหม่กว่า หรือที่ร้ายสุดคือ
ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ ชกต่อย ทะเลาะกับเพื่อน นอกจากนั้น ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การ
ตระหนักในอารมณ์เป็นการควบคุมอารมณ์เช่นกัน ยอมรับและรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองและ
ผลกระทบที่จะเกิดของอารมณ์นั้น บุคคลรวมทั้งนักเรียนทุกคน จะเป็นบุคคลประเภทตระหนักใน
คุณค่าและเป้าหมายของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554 : 33-35) กล่าวถึง การ
จัดการอารมณ์ของตนเองว่า อารมณ์เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่มีกระทบจิตใจ เช่น คำพูด
การกระทำ สถานการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจแสดงออกทางร่างกายในลักษณะต่าง ๆ เช่น
หน้าซีด หน้าแดง น้ำตาไหล เสียงดัง ใจสั่น หัวใจเต้นเร็ว เป็นต้น โดยปกติทั่วไป คนทุกคนมีภาวะ

อารมณ์พื้นฐานอยู่ในตัวเหมือนกัน ในแต่ละเวลาแต่ละโอกาสคนจะแสดงอารมณ์แตกต่างกันไปตามความรู้สึกในขณะนั้น คือ โกรธ กลัว เศร้า โศก อับอาย กระวนกระวาย รัก อิจฉา แต่ก็มีส่วนคนไม่รู้สึกละเลย และมักจะถูกเรียกว่า เป็นคนไร้อารมณ์ ส่วนอารมณ์ของนักเรียนที่ส่งผลต่อความสุขในการใช้ชีวิตในวัยเรียนและชีวิตปัจจุบัน ได้แก่ การรู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง รู้ว่าในขณะที่ตนเองอยู่ในอารมณ์ไหน รัก โลภ โกรธ โมโห อิจฉา ริษยา หรือการไม่ล้อเลียนเพื่อนจนเพื่อนโกรธ หรือตรงกันข้ามคือไม่โกรธเพื่อนเมื่อเพื่อนล้อเลียน ไม่เป็นคนที่ไม่เอาแต่ใจตนเอง

กรมวิชาการ (2545 : 3) กล่าวถึง การควบคุมอารมณ์ในตนเอง เป็นความสามารถในการควบคุมตนให้จัดการกับภาวะอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ปรับตนให้ยืดหยุ่นต่อความเปลี่ยนแปลงและนำภาวะอารมณ์ของตนกลับสู่สภาวะปกติได้ เปิดใจกว้างกับแนวคิด แนวทาง หรือข้อมูลใหม่

สัทธ์ ศัลยศิริ (2548 : 23) กล่าวถึง ความสามารถในการจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ ว่าเป็นการเรียนรู้ที่จะจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นของตนเองได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยวิธีการนั้นจะเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องของอารมณ์ที่เกิดขึ้น และมีการปรับภาวะของอารมณ์ให้อยู่ในความสมดุลและถูกทิศทาง หากเรามีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีก็สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการแสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่หลักสูตรต้องการสำหรับเด็กในวัยเรียน เช่น การไม่ทะเลาะกับเพื่อน ควบคุม จัดการอารมณ์ของตนเองได้ ไม่โมโหร้าย เมื่อเพื่อนล้อเลียนไม่โกรธ การเป็นคนที่ไม่เอาแต่ใจตนเอง เป็นต้น

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2543 : 73) ได้กล่าวถึงการตระหนักรู้ในตนเอง (Self Awareness) ว่าเป็นความสามารถในการที่จะรับรู้และเข้าใจความรู้สึก นึกคิด และอารมณ์ของตนเองได้ตามความเป็นจริง สามารถประเมินตนเองได้ รู้จุดเด่นจุดด้อยของตน มีสติ เข้าตนเอง ได้แก่ การรู้จักอารมณ์ของตนเองว่าอยู่ในอารมณ์ใด ไม่ว่าจะ ตัดสินใจโดยอาศัยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่โกรธง่าย โมห่ง่าย ไม่ทะเลาะกับเพื่อน รู้ว่าเพื่อนมีความต้องการสิ่งใดบ้างและอย่างไร สามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อน ๆ และสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้ดี

เทอดศักดิ์ เดชคง (2543 : 9) ได้กล่าวถึงการมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ของตนเองในเด็กวัยเรียนว่า เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสามารถในการปรับตัวกับอารมณ์กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ตัวเด็ก ทั้งเพื่อน ครู บริเวณ สิ่งแวดล้อม ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ให้รู้จักว่าตนเองในขณะนั้นกำลังทำอะไร ต้องการสิ่งใด เช่น รู้ว่าตนเองอารมณ์ดี อารมณ์โกรธ อารมณ์กลัว ต้องจัดการกับอารมณ์เหล่านี้ให้หมดไปได้อย่างไร แก้ไขอย่างไร เข้าใจในความรู้สึกของเพื่อน ๆ ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “ความสามารถในการควบคุม

อารมณ์” หมายถึง การควบคุมอารมณ์ของตนเองทั้งดีและไม่ดี ที่มีความเหมาะสมทั้งต่อบุคคล สถานที่ เวลา และสถานการณ์ เช่น การไม่ทะเลาะวิวาท ไม่โมโหร้าย ไม่เอาใจตนเอง รับรู้ในความรู้สึกของตนเอง เป็นต้น ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “ความสามารถในการควบคุมอารมณ์” ประกอบด้วย 1) ไม่ทะเลาะกับเพื่อน 2) เมื่อเพื่อนล้อเลียนไม่โกรธ 3) ไม่โมโหร้าย 4) ไม่เอาแต่ใจตนเอง 5) รับรู้ได้ว่าขณะนั้นตนเองรู้สึกอย่างไร

2. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ความสามารถในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น ในวิถีชีวิตของมนุษย์นับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น อยู่ทุกขณะ จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะอยู่โดยลำพังคนเดียวในโลกได้ และจากการมนุษย์ต้องติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอยู่ตลอดเวลานี้เองจึงจำเป็นที่มนุษย์จะต้องสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีกับบุคคลอื่น เพื่อให้การติดต่อสัมพันธ์นั้นเป็นไปด้วยความราบรื่น เข้าอกเข้าใจกัน ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข นั่นก็คือจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกันนั่นเอง จากการศึกษามีผู้ให้ความหมายและที่เกี่ยวข้องกับมนุษยสัมพันธ์

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2554 : 879) ให้ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2555 : 9) กล่าวถึง การมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นว่า เป็นการเข้าใจในมุมมอง อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อื่น ใช้ภาษาพูดที่สุภาพ มีกิริยาท่าทางที่สุภาพ เรียบร้อย และภาษากายเพื่อสื่อสารความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ได้รับความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของผู้อื่น วางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์ต่าง ๆ ใช้การสื่อสารที่สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี สร้างความร่วมมือและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิด ได้แก่ ยืนยันความต้องการของตนเอง ปฏิเสธและต่อรองบนพื้นฐานของความถูกต้อง กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ทำงานร่วมกับผู้อื่นตามวิถีประชาธิปไตย มีจิตอาสาช่วยเหลือผู้อื่น สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นด้วยการสื่อสารเชิงบวก เคารพกฎ กติกาของสังคม ให้คำปรึกษาแก่ผู้อื่นได้ แสดงความยินดีกับเพื่อนร่วมโรงเรียนหรือชั้นเรียนเมื่อประสบความสำเร็จ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

กรมวิชาการ (2545 : 4) กล่าวว่า การมีมนุษยสัมพันธ์หรือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นความสามารถในการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ส่วนแนวทางในการพัฒนาการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันคือ 1) สร้างอารมณ์ที่ดีต่อกัน ฝึกการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น เข้าใจ เห็นใจผู้อื่น ซึ่งจะทำให้การเริ่มต้นของการมีสัมพันธ์ภาพที่ดีเกิดขึ้น 2) ฝึกการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

สร้างความเข้าใจที่ตรงกันชัดเจน ฝึกการเป็นผู้ฟังและผู้พูดที่ดี รวมทั้งคำนึงถึงความรู้สึกของผู้รับ การสื่อสารด้วย 3) ฝึกการแสดงน้ำใจ เอื้อเฟื้อ รู้จักการให้ การรับ การแลกเปลี่ยนให้เกิดคุณค่า และประโยชน์สำหรับตนเองและบุคคลที่เกี่ยวข้อง 4) ฝึกการให้เกียรติผู้อื่นอย่างจริงจัง ให้การยอมรับเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้รับมีความภาคภูมิใจและมีความรู้สึกที่ดีตอบแทนมา 5) ฝึกการแสดงความชื่นชอบ ชื่นชมและให้กำลังใจซึ่งกันและกันตามวาระที่เหมาะสม การจะเกิดผลอย่างแท้จริงต้องอาศัยความมุ่งมั่น อดทนและต้องอาศัยเวลา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนี้จึงเป็นการฝึกให้บุตรหลานรู้จักใช้คำพูด รู้จักแสดงกิริยาท่าทาง อารมณ์ ความรู้สึกต่อบุคคลอื่นๆ อย่างเหมาะสม จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับการมีสัมมาคารวะปิยวาจา ถ้อยคำดีด้วย

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2525 : 128) ได้กล่าวถึงมนุษยสัมพันธ์ว่าเป็นศาสตร์และศิลปะในการเข้ากับคน การครองใจ และการเอาชนะใจคน ความสำเร็จหรือล้มเหลวของผู้นำหัวหน้าในการทำงาน หรือปฏิบัติราชการย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถในการทำงานร่วมกับคน ส่วนการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นให้มีความสุข ต้องปฏิบัติดังนี้คือ ทั้งเราและผู้อื่นต่างมีความสุข (Happiness) ต่างยอมรับซึ่งกันและกัน (Acceptability) ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ร่วมกัน (Productivity)

ชะลอ ธรรมศิริ (2543 : 480) กล่าวว่า มนุษยสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สร้างขึ้นเพื่อยืดเหนี่ยวระหว่างกัน ให้เกิดความรักใคร่ชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย และการดำเนินชีวิตให้มีความราบรื่น

สมพร สุทัศนีย์ (2544 : 5) กล่าวว่า มนุษยสัมพันธ์ หมายถึงการติดต่อเกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลเพื่อให้เกิดความรักใคร่ชอบพอ ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย และการดำเนินชีวิตให้มีความราบรื่น กลวิธีในการติดต่อสัมพันธ์เพื่อสร้างความประทับใจกับบุคคลอื่นมีดังนี้ ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเกรงใจ เป็นผู้ฟังให้มากกว่าพูด ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น ไม่ควรทำตัวเด่นจนเกินไป ไม่ควรมีความมั่นใจจนเกินไป วางตัวให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล สร้างความประทับใจในการพูด เช่น มีอารมณ์ขัน พูดในสิ่งที่ดี พูดจาสุภาพ อ่อนหวาน ยกย่องชมเชยผู้อื่น รู้จักบริการ รู้จักต้อนรับหรือเชื้อเชิญ แสดงความเห็นใจในความทุกข์ของผู้อื่น รู้จักการให้ คือให้ความรัก ให้อภัยให้ความช่วยเหลือและสิ่งของตามสมควร ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ยกย่องให้เกียรติผู้อื่นตามโอกาส เมื่อผิดต้องยอมรับผิด ไม่จับผิดผู้อื่น แสดงน้ำใจต่อผู้อื่น มีความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือผู้อื่น มีความเป็นกันเอง เปิดเผยตนเองในระดับที่เหมาะสม อดทนและควบคุมอารมณ์ได้ รู้จักให้อภัย ไร่แรงแจ่มใส มองโลกในแง่ดี ไม่พูดเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น ไม่เอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น

วิชัย แหวนเพชร (2543 : 16) กล่าวว่า มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง การเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเรากับผู้อื่น และอยู่ร่วมกันด้วยดีและมีสุข

อรุณ รักธรรม (2533 : 69) ได้กล่าวเกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์ว่า มนุษย์ทุกคนย่อมปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข คงไม่มีใครอยากอยู่ร่วมกับผู้อื่น หรือทำงานร่วมกับผู้อื่น อย่างเป็นทุกข์ โดยเฉพาะเมื่อไปถึงที่ทำงานแล้ว คงไม่มีใครอยากทะเลาะโต้เถียงกับเพื่อน กับผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้ บังคับบัญชา หากเป็นเด็กนักเรียนคงไม่อยากจะทะเลาะกับเพื่อน ครู หรือใคร ๆ เป็นแน่นอน ตรงกันข้ามมนุษย์อยากอยู่ร่วมกับผู้อื่นหรือเพื่อนร่วมงานอย่างอบอุ่นและมีความสุข อยากมีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน แต่กระนั้นก็ตามมักจะพบว่า มีคนอีกจำนวนหนึ่งที่มีความขัดแย้งไม่เข้าใจกันทะเลาะโต้เถียงและบาดหมางซึ่งกันและกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเขาเหล่านั้นขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการของมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี หรือบางคนอาจจะมีความรู้ในหลักการที่ดีแล้ว แต่ไม่นำมาปฏิบัติ หรือนำไปปฏิบัติ แต่ขาดศิลปะในการใช้ที่เหมาะสมถูกต้อง ฉะนั้นหากใครมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีและใช้อย่างเหมาะสมสม่ำเสมอ ก็จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีและทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานได้อย่างมีความสุข

อทิตี วลัยชัยเพียร (2555 : 92-93) ให้ความหมายของ มนุษย์ (Human) คือ มนุษย์ (คน)หรือลักษณะความเป็นมนุษย์ (ลักษณะความเป็นคน) ส่วน สัมพันธ์ (Relation) คือ ความสัมพันธ์ ความผูกพัน หรือความเกี่ยวข้อง ดังนั้น มนุษย์สัมพันธ์ จึงหมายความว่า ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับกลุ่มบุคคล บุคคลกับคณะบุคคลหรือสังคม มนุษย์สัมพันธ์นั้นเป็นการติดต่อเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์อันจะเป็นสะพานทอดไปสู่การสร้างมิตร ชนะมิตรและจงใจคน รวมทั้งการสร้างหรือพัฒนาตนเองให้เป็นรู้จักใคร่ชอบพอกันคนทั่วไปอย่างกว้างขวาง ได้รับการสนับสนุนร่วมมือจากบุคคลทุกฝ่าย เป็นการสร้างตนให้เป็นคนดีของสังคม พร้อมทั้งแสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำในอนาคตอีกด้วย จึงมีความสำคัญในการครองใจคนให้เกิดความพอใจ รักใคร่ทำงานด้วยความเต็มใจ พอใจและมีความสุข สำหรับคุณลักษณะที่ดีของการมีมนุษย์สัมพันธ์ ควร มีลักษณะดังนี้ 1) มีท่าทางที่ดีต่อลักษณะการเข้าคน เช่น กิริยามารยาท การพูดคุยนุกสนาน ผู้คบหาที่มีความสบายใจ คือมีอัธยาศัยดี 2) มีบุคลิกภาพที่ดี เช่น รูปร่าง หน้าตา การแต่งตัว กิริยาการเคลื่อนไหว การพูดจาดี 3) มีความเป็นเพื่อน สนทนากลมเกลียว และเป็นกันเอง 4) มีความอ่อนน้อม รวมไปถึงกิริยามารยาทสุภาพ พุดน้อมถ่อมตน 5) มีน้ำใจ เต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ในลักษณะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 6) มีการให้ความร่วมมือที่ดี 7) มีความกรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ โอบอ้อมอารีแก่ผู้ทุกข์ยาก 8) เป็นคนมีประโยชน์ ช่วยเหลือกิจการงานโดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน 9) มีความสร้างสรรค์ คือ มีความคิดและการกระทำที่สร้างสรรค์ มีใช้ทำลายหรือกลั่นแกล้ง หนองเหนียวความเจริญ 10) มีอารมณดี ควบคุมอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม 11) มีความ

กระตือรือร้น ต่อการทำงาน คำพูด และคำมั่นสัญญา รักษาเวลา ทำให้เป็นผู้มีเกียรติ ซื่อตรง และ
 ซื่อสัตย์สุจริต 12) มีความอดทน อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบาก 13) ขยันขันแข็ง
 14) มีความพยายาม พากเพียรที่จะฝึกฝน หัดตน ไม่ท้อถอย 15) มีปฏิภาณไหวพริบ ความแพรว
 พราวในการสร้างบรรยากาศสัมพันธ์กับผู้อื่น และการพูดคุยซึ่งสามารถเตรียมและฝึกฝนได้

Davis (1977 : 3) กล่าวว่า มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง การที่บุคคลทำงานในองค์กร การ
 ต่าง ๆ ติดต่อประสานสัมพันธ์กัน ตามบทบาทหน้าที่เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร และ
 วิธีการที่ทำให้บุคคลทำงานร่วมกันด้วยดี

Dubrin (1981 : 3) กล่าวว่า มนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง ศิลปะและปฏิบัติในการใช้
 ความรู้ เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือจุดประสงค์ส่วนตัว
 ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “ความสามารถใน
 การมีมนุษย์สัมพันธ์กับผู้อื่น” ได้ว่า หมายถึง ศาสตร์และศิลป์ในการแสดงถึงความสัมพันธ์ทาง
 สังคมระหว่างมนุษย์ เช่น กิริยาท่าทาง การพูดจา ซึ่ชมผู้อื่น รู้จักการรับฟังความคิดเห็นของ
 ผู้อื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ช่วยเหลือการทำงานร่วมกันได้อย่าง มีความสุข ซึ่ง
 นิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “ความสามารถในการมีมนุษย์สัมพันธ์กับผู้อื่น” ประกอบด้วย
 1) พูดจาสุภาพ 2) กิริยาท่าทางมีความสุภาพอ่อนน้อม 3) ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น 4) ซึ่ชมผู้อื่น
 เมื่อประสบผลสำเร็จ 5) รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น

3. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้มองโลกในแง่ดี

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552 : 30) กล่าวเกี่ยวกับ การมองโลกในแง่ดี
 (Optimistic) ว่าเป็นการยืนยันต่อการได้มาซึ่งเป้าหมาย แม้จะเผชิญกับอุปสรรคและความพ่าย
 แพ้ บุคคลประเภทนี้จะกระทำการใด ๆ ด้วยความหวังว่าสิ่งที่ทำจะสำเร็จมากกว่ากลัวความ
 ล้มเหลว พยายามที่จะจัดการกับความพ่ายแพ้ที่เกิดขึ้นมากกว่าจะปล่อยให้ผ่านไป สิ่งที่ต้องการ
 ให้เกิดในตัวนักเรียน ได้แก่ การมีความคิดในเชิงบวก คิดอย่างสร้างสรรค์ มีความคิดริเริ่ม
 (Initiative) พร้อมเสมอ ที่จะกระทำการต่างๆ เมื่อมีโอกาส บุคคลประเภทนี้จะมีความพยายาม
 ในการคิดริเริ่มทำตามเป้า ประสงค์ให้เกินกว่าความคาดหวังไว้

กรมวิชาการ (2545 : 4) กล่าวถึง การมองโลกในแง่ดีว่า เป็นความสามารถใน
 การมองตนเองและผู้อื่นรวมทั้งสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองไปในทางบวกเสมอ หรือ
 กล่าวได้ว่า เป็นการฝึกให้บุตรหลาน รักและเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น สามารถนำคุณค่าไปใช้
 ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น จะช่วยให้บุตรหลานเป็นคนมองโลกในแง่ดีและสามารถมีชีวิต
 ในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับการอยู่
 ร่วมกับผู้อื่นอย่างกัลยาณมิตรอีกด้วย

กรมสุขภาพจิต (2544 : 24-25) ; ประสิทธิ์ ่องอาจตระกูล (2555 : 27) ; วิชัย ปีติเจริญ ธรรม (2553 : 12) และ Toshitaka Mochizuki (2553 : 116) ยังได้กล่าวว่า การรู้จักมองโลกในแง่ดี จะมีการกระทำแต่สิ่งที่ดี ๆ หมายถึงว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีจุดมุ่งหมายและมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ เช่น หากมีน้ำหนักตัวมากเกินไปและอยากลดน้ำหนักลงมาสัก 3 กิโลกรัม ควรทำให้ได้โดยกำหนดว่าจะทำได้ในระยะเวลาที่เดือน หากทำไม่ได้ก็ควรลดเป้าหมายลงอีก โดยการเพิ่มระยะเวลา นักเรียนก็เช่นเดียวกัน หากมีปัญหาในการเรียนก็มองโลกในแง่ดี ทำไม่ได้ อ่านไม่ออก เขียนไม่เป็น ก็ควรขยันหมั่นฝึกซ้อม ตั้งใจเรียน สนใจการเรียนให้มาก ไม่สนใจในสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับการเรียนหรือทำให้เกิดผลเสียต่อการเรียน เลือกลงแต่กิจกรรมดี ๆ เพื่อผลการเรียนที่ดีของตนเอง

Karen Okulics (2550 : 41) และ Price Pritchett (2551 : 21-24) กล่าวเกี่ยวกับการมองโลกในแง่ดี คือจุดเริ่มต้นของความสุขในการเรียนของนักเรียน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการเรียนการทำงานได้เป็นอย่างดี เพราะการมองโลกในแง่ดี ก็คือการมองว่าชีวิตนี้เต็มไปด้วยเรื่องราวที่งดงาม มีความสุขสนุกสนาน มีความปลอดภัย ปราศจากความเครียด มีกำลังกายกำลังใจมีเพื่อนฝูงมากมาย ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดี ๆ มีความมั่นใจ คิดว่าตนสามารถแก้ปัญหาหรือควบคุมสถานการณ์ ที่เกิดขึ้นได้ มักมองปัญหาเป็นสิ่งที่ท้าทายที่น่าทึ่ง เป็นเรื่องสนุกสนานของชีวิตอีกอย่างหนึ่ง มีความ รู้สึกที่ดีต่อเพื่อนและต่อตนเอง การแสดงออกจะเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด มอบความสัมพันธ์ที่จริงใจให้กับผู้อื่นที่ตนเองไม่รู้สึกอึดอัดหรือขัดเขิน คิดว่าทุกคนคือเพื่อนหรือสมาชิกในครอบครัวของตนเอง มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของงานที่ตนทำหรือศึกษาเล่าเรียนสำหรับนักเรียน ส่วนผู้ที่มองโลกในแง่ร้าย มักจะเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ในโรงเรียนมีแต่ความน่าเกลียดน่าชังเต็มไปด้วยอันตรายรอบด้าน มีแต่เพื่อนที่ไม่ดี ไม่เข้าใจตนเองเกลียดเพื่อนเกลียดครูของตนเอง ทำให้ทั้งวันจะเรียนไม่ประสบผลสำเร็จ หวาดระแวงกังวลว่าจะมีเรื่องร้าย ๆ อะไรเกิดขึ้นกับตนเอง

สมพงษ์ ยศสุนทร (<http://men.mthai.com/work/life-tips/2232.html>) ได้กล่าวเกี่ยวกับการมองโลกในแง่ดีว่า ทักษะคติของเราสามารถมีผลกับคุณภาพชีวิตของเราได้ด้วยการมองโลกในแง่ดีและร้ายมีผลกระทบต่อชีวิตไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกัน หากเราใช้การมองโลกในแง่ดีมาก ๆ มันก็จะทำให้ทัศนคติของเราเป็นบวกและเราจะมีความสุขระยะยาวในชีวิตอย่างไม่ต้องสงสัย จากผลสำรวจพบว่าผู้ที่มีทัศนคติเป็นบวก จะมีความสุขในชีวิตประจำวันของตนมากกว่าผู้ที่มีทัศนคติเป็นลบซึ่งมีทั้งความเครียดและความซึมเศร้าอยู่เป็นประจำ มี 11 เคล็ดลับที่จะช่วยให้มีทัศนคติเป็นบวกได้ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนี้ 1) ขอบคุนทุกอย่างรอบตัว การขอบคุณทุกอย่างจะทำให้ไม่มองข้ามในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งนำความสุขเล็ก ๆ มาให้ มันจะทำให้รู้สึกดี ๆ กับสิ่งที่มีอยู่มากกว่าที่จะเคร่งเครียดในการสรรหาไขว่คว้าในสิ่งที่อยากได้แต่

เพียงด้านเดียว จะเป็นห่วงกังวลน้อยลงกับสิ่งที่ขาดหรือสูญเสียไป การขอบคุณทุกอย่างรอบตัว คือแม่บทของการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขเลยทีเดียว 2) เลือกที่จะมีความสุข การมีความสุข ไม่ได้เกิดจากโลกภายนอกทำให้มีความสุข แต่มันเป็นการตัดสินใจเลือกที่จะมีความสุขจากภายในของเราเอง จงทำให้มีความสุขตั้งแต่ตอนนี้ด้วยจุดเริ่มต้นเพียงอย่างเดียวที่ทำได้ นั่นก็คือ “รอยยิ้ม” ที่ออกมาจากใจ 3) เรียกมันว่าความท้าทายไม่ใช่ปัญหา ความคิดของเรามีผลโดยตรงกับความสุขที่เราจะได้ ทุกอย่างที่เราเรียกมันว่าปัญหา มันแทบจะทำให้เราเหน็ดเหนื่อยและหาทางออกไม่เจอ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราเรียกมันว่าความท้าทาย มันจะกระตุ้นให้เราเริ่มสอดส่องหาทางออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถามตัวเราเองว่า “เราจะทำให้สถานการณ์นี้ดีขึ้นได้ด้วยวิธีใด?” มองในสิ่งที่เราควบคุมได้เราก็จะไม่หลงติดกับดักและเครียดกับสิ่งที่เราแก้ไขไม่ได้ เช่น ฝนตก รถติด เศรษฐกิจแย่ เป็นต้น 4) ชีวิตคือการเดินทาง ชีวิตคือการเดินทางที่จะได้ค้นพบสิ่งใหม่ ๆ เมื่อเราคิดเช่นนี้เราจะไม่กลัวการเปลี่ยนแปลงและสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตของเรา เราจะรู้สึกว่ามันเป็นประสบการณ์ ที่มีค่าในทุก ๆ ครั้งที่ประสบและเราจะสร้างบทเรียนให้กับชีวิตของเรา ทำให้ชีวิตของเราแข็งแกร่งขึ้น จงทำให้ชีวิตคือการเดินทางแล้วจะพบว่าทุก ๆ วัน ที่ใช้ชีวิตมีความสุขคุ้มค่าและสนุกสนาน 5) หยุดดมดอกกุหลาบระหว่างเดินทาง เมื่อไรที่รู้สึกเครียดและอยู่ในภาวะเร่งรีบ เราจะต้องพยายามสร้างสมดุลให้กับชีวิตด้วยการหยุดและหาสิ่งดี ๆ ที่ชอบทำระหว่างนั้น อาจเปิดเพลงเบา ๆ ฟังหรืออ่านหนังสือที่ให้ความ สุขไปด้วย ทานอาหารที่ชื่นชอบข้างริมน้ำ ทำชีวิตให้เรียบง่าย ลดความรีบร้อนในตัวลง แล้วจะพบว่าความสุขได้เกิดขึ้นอีกครั้งในขณะนี้ 6) เริ่มต้นวันใหม่ด้วยทัศนคติเป็นบวก ตื่นเช้ามองไปที่กระจกแล้วบอกกับตัวเองว่าวันนี้จะทำอะไรที่จะทำให้ตนเองและคนรอบข้างมีความสุขได้บ้าง จงเอาความรู้สึก ดัง กล่าวไปใช้ตลอดทั้งวันแล้ว ความสุขจะอยู่ติดตัวคุณตลอดทั้งวัน 7) อยู่กับทัศนคติเป็นบวก ทำให้เป็นนิสัย มองชีวิตให้เป็นเกมหาความคิดในแง่บวก ทำให้มันง่ายที่จะเกิดความสุขและเป็นสุขกับตัวเอง แล้วจะประหลาดใจที่จะได้เห็นสิ่งที่ดี ๆ เกิดขึ้นรอบข้างตัวคุณตลอดทั้งวัน มันทำให้คุณหนีออกจากชีวิตด้านลบที่อาจเกิดขึ้นกับตัวคุณในแต่ละวันไปได้ห่าง ๆ เลยทีเดียว เมื่อเราเปลี่ยนแปลงวิธีการมองโลกไปในแบบของเรา สิ่งต่าง ๆ รอบตัวก็จะเปลี่ยนไปด้วย 8) ทำตัวให้มีความสุข เมื่อคิดถึงความสุขเราก็จะมีความสุขขึ้นมาทันที ใช้ความคิด คำพูด การกระทำที่บ่งบอกถึงความสุข การทำตัวให้เหมือนกับมีความสุข ทั้งที่เราอาจมีความสุขในช่วงนั้นก็ทำให้รู้จักปรับตัวมาที่ความสุขได้ และจะเชื่อมั่นว่าปัญหาเล็กน้อย 9) อยู่กับคนที่มีความสุข การอยู่กับคนที่มีความสุข ก็จะทำให้คุณมีความสุขไปด้วย เพราะความคิด คำพูด และการกระทำ มันสะท้อนการใช้ชีวิตของเขาและคุณไปด้วยกัน เข้าทำนองว่า คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล 10) ทบทวนการใช้ชีวิตก่อนเข้านอน ก่อนเข้านอนทุกครั้งให้ทบทวนสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นในวันนี้ สวดมนต์ไหว้พระเสร็จก็แผ่เมตตาให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ขอ ให้นำสิ่งดี ๆ เข้า

มาในสมองของเรา ทำให้สมองของเราปลอดโปร่งก่อนที่เราจะไปเข้านอน 11) พยายามลดข่าวสารที่ทำให้จิตตกต่ำ การฟังข่าวร้ายเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น ถ้าเรานำมันมาใช้เป็นบทเรียนในชีวิตเพื่อป้องกันไม่ให้นั้นเกิดซ้ำกับเรา แต่ถ้าเราฟังแล้วนำมาคิด แล้วเกิดอาการเคร่งเครียด จมปักอยู่กับปัญหาและข่าวร้ายนั้นสลัดมันไม่ออก ให้หลีกเลี่ยงที่จะฟังมันไปสักพักจะดีกว่า

คนสุรินทร์ (นามแฝง) (<http://www.baanmaha.com/community/thread41007.html>) กล่าวเกี่ยวกับการมองโลกในแง่ดีว่า ควรมึวิธีการฝึกคิดบวก ซึ่งมนุษย์เราสามารถสร้างนิสัยคิดบวกได้พอๆ กับนิสัยคิดลบ แต่นิสัยคิดลบเกิดได้ง่ายกว่า เพราะต่างทำกันเป็นประจำอยู่แล้ว วิธีคิดบวก 12 ขั้นตอนง่าย ๆ ต่อไปนี้ 1. ให้มองไปข้างหน้า อย่ามองย้อนหลัง ทุกคนเคยทำผิดมาแล้วทั้งนั้น แต่ต้องไม่จมอยู่กับอดีตที่ผิดพลาด เพราะชีวิตต้องดำเนินต่อไป จงวางเป้าหมายเล็ก ๆ ที่เป็นไปได้ และพยายามทำให้สำเร็จ 2. รู้จักให้อภัยตัวเองและผู้อื่น สำหรับคนส่วนใหญ่แล้ว เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต เป็นผลพวงมาจากการกระทำของตนเองทั้งสิ้น ในบางครั้งบางคราว เราต่างตัดสินใจผิดพลาด แต่เมื่อรู้สำนึกแล้ว ก็ต้องปล่อยให้มันผ่านไป เรียกว่าเป็นการให้อภัย และต้องให้อภัยตัวเองเมื่อทำผิดพลาด เพื่อที่จะเดินหน้าต่อไป รวมทั้งใช้ความผิดพลาดจากอดีตเป็นบทเรียน เพื่อก้าวอย่างที่ดีกว่าในอนาคต 3. ถ้าแก้วมีน้ำแค่ครึ่งเดียว จงเติมให้เต็มแก้ว การมองว่า มีน้ำเหลืออยู่ครึ่งแก้ว หรือน้ำหายไปครึ่งแก้วนั้น ถูกทั้ง 2 อย่าง อยู่ที่ว่าผู้มองเป็นคนมองโลกในแง่ดีหรือร้าย และไม่คิดอะไรที่คุณจะเติมน้ำให้เต็มแก้ว 4. มองหาบุคคลต้นแบบ ทุกคนควรมีบุคคลต้นแบบที่เป็นแรงบันดาลใจ คนคนนั้นอาจเป็นผู้ที่เอาชนะอุปสรรคใหญ่ ๆ ได้สำเร็จ และประสบความสำเร็จอย่างงดงามในที่สุด หรือเป็นผู้ที่ทำงานหนักและสัมฤทธิ์ผล จงเอาคนนั้นเป็นแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิต 5. พาตัวเองเข้าไปอยู่ในแวดวงของคนที่ประสบความสำเร็จและมองโลกในแง่ดี มันเป็นเรื่องมหัศจรรย์ที่พลังอำนาจของคนอื่นสามารถส่งผลกระทบต่อพลังในตัวเราได้ คนที่คิดในด้านบวกจะช่วยกระตุ้นและเป็นแรงบันดาลใจให้เรา เชื่อมั่นในตัวเองว่า เราสามารถทำสิ่งที่มุ่งมั่นไว้ให้สำเร็จได้ จำไว้ว่า..จงอยู่ให้ห่างคนที่คิดแต่แง่ร้าย ซึ่งจะขัดขวางการเดินทางหน้าของเรา ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” 6. เห็นคุณค่าสิ่งดี ๆ ในชีวิต เมื่อเราพอใจกับทุกเรื่องดี ๆ ที่เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ตาม มันจะช่วยให้เราขจัดความคิดในด้านลบออกไป การโฟกัสแต่สิ่งดี ๆ เหล่านี้ จะทำให้อุปสรรคที่เราเผชิญอยู่ กลายเป็นเรื่องเล็กน้อยที่เราจัดการได้ง่ายขึ้น 7. รู้จักบริหารเวลาอย่างชาญฉลาด อย่าเสียเวลากับเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่คุณตั้งใจไว้ในชีวิต ข้อสำคัญคือ มุ่งทำในเรื่องที่ทำให้ชีวิตของคุณเป็นไปดังที่หวังไว้ ซึ่งจะส่งผลให้คุณมีทัศนคติที่ดี 8. จินตนาการว่ามีสิ่งดี ๆ เกิดขึ้น แปลกแต่จริงที่ว่า คนส่วนมากมักชอบวาดภาพเรื่องเลวร้ายกำลังเกิดขึ้น โดยมักจะพูดว่า “ถ้ามันเกิดขึ้น...” จงฝึกนึกถึงเรื่องดี ๆ กำลังเกิดขึ้น มองเห็นภาพงานที่กำลังทำเดินไปด้วยดี (ไม่ว่าจะเป็นงานที่บ้านหรือที่ทำงาน) และได้รับคำชมจากคนรอบ

ข้างว่า“เยี่ยมมาก” เพราะนั่นจะเป็นกำลังใจให้คุณคิดบวกต่อไป 9. ความผิดพลาดมีไว้ให้เรียนรู้ มีใช้แล้วที่เอาไว้เขียนตี ทุกคนล้วนเคยทำผิดทั้งนั้น และถึงแม้ว่าได้พยายามอย่างดีที่สุดแล้ว แต่ก็ยังทำพลาด ขอให้จำไว้ว่า ยังมีโอกาสให้เริ่มต้นใหม่ ความผิดพลาดต่าง ๆ ที่ผ่านมามีถือเป็นบทเรียน เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข สิ่งที่จะทำต่อไปในอนาคต 10. อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ถ้ารอบ ๆ ตัวเต็มไปด้วยข้าวของวางระเกะระกะ กระจัดกระจายไปทั่วห้อง ลองหาเวลาจัดเก็บ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งจะช่วยให้ เราเปลี่ยนมุมมอง ความคิดได้มาก ใครจะมองโลกในแง่ดีได้ ถ้าต้องอยู่ท่ามกลางสภาพสกปรกรกรุงรังตลอดเวลา เพราะสภาพแวดล้อมที่ดี จะช่วยสร้างและเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดทัศนคติด้านบวก 11. รับข้อมูลข่าวสารที่ดี หมั่นอ่านบทความที่สร้างแรงจูงใจ หรือฟังธรรมะที่กระตุ้นให้รู้สึกตื่นตัว และเกิดปัญญา ซึ่งจะช่วยให้มองโลกและชีวิตได้อย่างเข้าใจ มีความหวัง และความสุข 12. ให้คำมั่นสัญญากับตัวเอง และบอกตัวเอง ซ้ำๆ เพราะคำมั่นสัญญาดีๆ มีผลต่อกระบวนการคิดของตัวเอง เช่น ถ้ามีอาการซึมเศร้าเป็นประจำ คำมั่นสัญญาก็คือ “ฉันมีความสุข ฉันควบคุมตัวเองได้” บอกตัวเองเช่นนี้หลาย ๆ ครั้งในแต่ละวัน แล้วคุณจะรู้สึกถึงพลังความคิดด้านบวกที่เกิดขึ้น

ประกายรุ่ง (นามแฝง) <http://www.manager.co.th/dhamma/viewnews.aspx?NewsID=9560000026740>

มีความคิดเห็นสอดคล้องกับ สิริลักษณ์ ต้นศิริ (2555 : 21-62) กล่าวเกี่ยวกับการมองโลกในแง่ดีว่าเป็นสิ่งที่คนเราสามารถฝึกฝนขึ้นมาได้ คนที่มองโลกในแง่ดีจะรับมือกับความเครียดได้ดีกว่าคนมองโลกในแง่ร้าย รวมทั้งเจ็บป่วยน้อยกว่า อายุยืนกว่า มีความสุขและความสำเร็จมากกว่าด้วย “คนมองโลกในแง่ดี” ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวด้านบวกมากกว่าด้านลบ มีวิธี การเปลี่ยนตัวเองให้เป็นคนมองโลกในแง่ดี ดังนี้ 1.ใช้วิกฤตให้เป็นโอกาส ท่ามกลางวิกฤต ยังมีโอกาสที่จะทำให้เราได้ฝึกมองโลกในแง่ดี ยกตัวอย่างเช่น หากเกิดอุบัติเหตุ จนต้องสูญเสียแขนซ้ายไป คนส่วนใหญ่มักเศร้าเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญ รู้สึกท้อแท้ หหมดหวังในชีวิต และไม่อยากที่จะทำอะไรอีกเลย แต่คนที่มองโลกในแง่ดี เขาจะพูดอย่างมีความหวังว่า “ยังดีที่ฉันไม่ตาย แม้จะต้องสูญเสียแขนซ้ายไป แต่ฉันยังเหลือแขนขวาที่จะใช้ชีวิตได้ต่อไป” แล้วเขาก็จะรีบ ยืนหยัดต่อสู้อย่างอาจหาญ ด้วยแขนที่เหลือ อยู่เพียงข้างเดียวนั้น แม้ว่าบางครั้งชีวิตอาจจะยากลำบากอยู่บ้าง แต่นั่นไม่ใช่ปัญหาของคนที่มีมองโลกในแง่ดี การมองโลกแง่ดีช่วยให้เรารู้สึกมีความหวังและมั่นใจในการทำสิ่งต่างๆ จงจำไว้ว่า หลังพายุเมฆฝนผ่านไป ท้องฟ้าก็จะกลับมาแจ่มใส และมักเกิดรุ้งกินน้ำที่สวยงามงดงามเสมอ 2. อยู่กับความจริงที่เปลี่ยนแปลง ชีวิตไม่ได้มีแต่เรื่องสวยงามเท่านั้น ดังนั้น การพยายามคิดบวกตลอดเวลา เปรียบตั้งความต้องการให้คลื่นสูงในท้องทะเลไม่มีวันสลายตัว ซึ่งเป็นไปไม่ได้ และเมื่อเราตระหนักดีว่า ธรรมชาติของลูกคลื่นนั้น เมื่อก่อตัวสูง ก็ย่อมสลายตัวลง เราก็จะเข้าใจ ธรรมชาติของสรรพสิ่งที่มีเกิดและดับ ซึ่งจะช่วยให้รู้จักปล่อยวาง ที่สำคัญขอให้เตรียมพร้อม

รับมือกับ สิ่งเลวร้ายที่สุดที่อาจเกิดขึ้น ขณะเดียวกัน ต้องคาดหวังสิ่งดีที่สุด เพราะจะทำให้คุณมีสติและมองโลก ในแง่ดี 3. รอยยิ้มและสิ่งดี ๆ ที่เตือนความจำ เมื่อคนเรายิ้ม จะช่วยกระตุ้นสมอง ส่วนที่เกี่ยวกับความรู้สึก ทำให้เรามีความสุขและมองปัจจุบันและอนาคตในแง่ดีมากขึ้น รวมทั้งควรส่งเสริมการคิดบวกด้วยสิ่งดี ๆ ที่เตือนความจำ ด้วยการเขียนประโยคสั้น ๆ ที่สร้างแรงบันดาลใจ อาทิ “ทุกสิ่งเป็นไปได้, จงใช้ชีวิตในด้านบวก, สิ่งที่ยืนควบคุมได้คือ ทัศนคติ หรือฉันมีทางเลือกเสมอ” ไว้ในที่ที่คุณมองเห็นเป็นประจำ เช่น บนกระจกในห้องน้ำ หรือเขียนใส่กระดาษแปะติดกับจอคอมพิวเตอร์ 4. ทำในสิ่งที่ควบคุมได้ การมองโลกแง่ร้ายไม่ได้ช่วยอะไรเลย เพราะนอกจากจะทำให้เราเสียเวลาไปกับความคิดเลวร้ายที่ยังไม่เกิดขึ้นแล้ว มันยังขัดขวางไม่ให้เราทำสิ่งต่าง ๆ ได้สำเร็จอีกด้วย และยังเป็นภาระนิสัยลึกลับ ไม่แน่ใจ ทำให้เสียเวลาอันมีค่าไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น หากมีแวตวิตกกังวล จะยิ่งเหลือเวลาน้อยลงที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุข วิธีแก้ไขนั้น จงยอมรับในสิ่งที่คุณไม่อาจควบคุมได้ และคิดถึงสิ่งที่คุณสามารถทำเพื่อให้สถานการณ์ดีขึ้น โปรดจำไว้ว่าคุณมีทางเลือกเสมอ หากกรอบของเราเต็มไปด้วยคนหุดหู่ สิ้นหวัง มองทุกอย่างในแง่ลบ เชื่อว่าเราก็คงยิ้มไม่ออกและคิดอะไรไม่ออกเช่นกัน การจะเป็นคนที่มองโลกแง่ดีได้ เราต้องพาตัวเองเข้าไปอยู่ในแวดวงของคน que คิดบวก เพราะการคิดบวกเป็นนิสัยที่ฝึกฝนและติดต่อกันได้ แค่ออยู่ในกลุ่มคนที่มองโลกแง่ดี เราก็จะติดนิสัยคิดบวกได้เช่นกัน และอาจส่งต่อให้เพื่อนหรือคนแปลกหน้าได้รับรู้ด้วยการพูดและกระทำในด้านบวก เช่น ให้ออกาสคนที่มีความดีของเพียง 2-3 ชิ้น ลัดคิวจ่ายเงินในซูเปอร์มาร์เก็ต การกระทำง่ายๆ เช่นนี้ ส่งผลให้ทั้งคู่ให้และผู้รับรู้สึกดี ๆ ไปพร้อมกัน เพราะฉะนั้น ถ้าเลือกได้ ก็จงเลือกที่จะคลุกคลีในวงเพื่อนฝูงที่คิดบวก เพราะนั่นหมายถึงจะทำให้พลังแห่งการคิดบวกของคุณเพิ่มมากขึ้น 6. ปลุกฝังความรักในใจ ความรักคือพลังอันยิ่งใหญ่ที่สุดในจักรวาล และความรักทำให้โลกนี้เป็นสีชมพู คนที่มีความรักจึงมองโลกสดใสสวยงาม มองโลกในแง่ดี เพราะฉะนั้น จึงควรบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งความรักให้เกิดขึ้นในใจทุกวินาที และมอบความรักนั้นให้แก่คนรอบข้าง ทั้งคนในครอบครัวญาติสนิทมิตรสหาย หรือแม้แต่คนแปลกหน้า เมื่อเรามอบความรักออกไป มันจะช่วยเพิ่มพลังบวก และเป็นด่านป้องกันภัยจากสิ่งเลวร้าย 7. ยอมรับความไม่เที่ยง คนมองโลกแง่ดีและคนมองโลกแง่ร้าย มีมุมมองเรื่องความสำเร็จและล้มเหลวแตกต่างกัน คนคิดลบมักมองความล้มเหลวหรือเหตุการณ์ร้ายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นถาวร เกิดกับเขาคนเดียว และทำให้ชีวิตแย่ลง ขณะที่คนคิดบวกมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชั่วคราว เกิดกับใครก็ได้ และไม่ทำให้ชีวิตแย่ลง 8. เห็นคุณค่าสิ่งดี ๆ ในชีวิต มีหลายสิ่งในชีวิต ที่เป็นเรื่องดีและสวยงาม แค่หาเวลาหยุดคิดใคร่ครวญสักนิด แล้วจะเห็นคุณค่าของมัน ซึ่งจะทำให้เรามีทัศนคติที่ดีขึ้น 9. อยู่กับปัจจุบัน การรับข้อมูลใหม่เข้าไปเก็บยังสมองส่วนความจำระยะยาวนั้น ต้องใช้เวลา 8 วินาที ดังนั้น อย่าใจลอย หมกมุ่นอยู่กับอดีตหรือกังวลเรื่องในอนาคต แต่จงฝึกการใช้ชีวิตอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างมีสติ

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “มองโลกในแง่ดี” ได้ว่า หมายถึง การปฏิบัติกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่มีจุดมุ่งหมายและมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ โดย มีความคิดในเชิงบวก ไม่กลัวความล้มเหลว ปรับตัวเข้ากับสังคม รู้จักการวางตัว มีเพื่อนมาก ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “มองโลกในแง่ดี” ประกอบด้วย 1) มีความคิดเชิงบวก 2) มีเพื่อนมาก 3) รู้จักวางตัว 4) รู้จักการปรับตัวเข้ากับสังคม 5) อยากทำกิจกรรมดี ๆ เพื่อตนเอง

4. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

สมศักดิ์ ภูวิภาดาวรรณ (2544 : 2) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ยากที่จะให้คำจำกัดความที่แน่นอนตายตัว ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในเชิงผลงาน (Product) ผลงานนั้นต้องเป็นงานที่แปลกใหม่และมีคุณค่า กล่าวคือใช้ได้โดยมีคนยอมรับ ถ้าพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ในเชิงกระบวนการ (Process) กระบวนการคิดสร้างสรรค์คือวิธีการแก้ปัญหาได้ด้วย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545 : 25) กล่าวว่า ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หมายถึง การขยายขอบเขตความคิดออกไปจากกรอบความคิดเดิมที่มีอยู่สู่ความคิดใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน เพื่อค้นหาคำตอบที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนั้นยังได้กล่าวอีกว่า ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อาจแยกออกได้เป็นสองคำ คือ ความคิดริเริ่มกับความคิดสร้างสรรค์ สำหรับความคิดริเริ่ม คือ ความสามารถที่จะสร้างสิ่งใหม่ ๆ เป็นความคิดริเริ่มแรกที่ไม่ซ้ำแบบใคร ส่วนความคิดสร้างสรรค์ คือ ความสามารถที่จะสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ที่มีอยู่เดิม และพัฒนาขึ้นเป็นความคิดใหม่ที่ต่อเนื่องและมีคุณค่าความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นลักษณะความคิดอเนกนัย (Divergent Thinking) คือ ความคิดหลายทิศทาง หลายแง่หลายมุม คิดได้กว้างไกล ความคิดอเนกนัยนี้ประกอบด้วยลักษณะดังนี้ 1. ความคิดดั้งเดิม (Originality) เป็นความคิดที่แปลกใหม่ไม่ซ้ำแบบใคร 2. ความคิดฉับไว (Fluency) เป็นความคล่องในความคิดเรื่องเดียวกันที่พุ่งพรูออกมาโดยไม่ซ้ำแบบกันเลยในเวลาที่กำหนดให้ หรือในเวลาสั้น ที่ทันใด 3. ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) เป็นความคิดที่สามารถพลิกแพลงออกมาในหลายลักษณะ ไม่คิดแบบนั้นก็ยืดหยุ่นไปคิดอีกแบบหนึ่งก็ได้ 4. ความคิดละเอียดอ่อน (Elaboration) เป็นความคิดที่จะแตกต่างหรือหาทางควบคุมป้องกันสิ่งที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

อารี พันธมณี (2545 : 56) ได้กล่าวถึงความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นกระบวนการทางสมองที่คิดในลักษณะอเนกนัยอันนำไปสู่การคิดที่ค้นพบสิ่งแปลกใหม่ด้วยการดัดแปลง ประยุกต์ ความคิดเดิมผสมผสานกันให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งรวมถึงการประดิษฐ์ ค้นพบสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการคิด ทฤษฎี หลักการได้สำเร็จ ความคิดสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้นั้นไม่ใช่เพียงแต่คิด ในสิ่งที่

เป็นไปได้หรือสิ่งที่เป็นเหตุเป็นผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ความคิดจินตนาการก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดความแปลกใหม่แต่ต้องควบคู่กันไปกับความพยายามที่จะสร้างความคิดฝันหรือจินตนาการให้เป็นไปได้หรือที่เรียกว่าเป็นจินตนาการประยุกต์ จึงจะทำให้เกิดผลงานจากความคิดสร้างสรรค์ขึ้น นอกจากนั้นยังได้เสนอประเภทของกิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ กิจกรรมทางภาษา สามารถจัดได้หลายรูปแบบ เพราะรวมเอาทักษะทั้ง 4 ด้าน คือ การฟัง การอ่าน การพูด และการเขียน ไว้ด้วยกันและภาษายังเป็นสื่อในการแสดงออกทางความคิดและการกระทำด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายคือ ฝึกความคิดคล่องแคล่ว ความคิดยืดหยุ่น ความคิดริเริ่ม ความคิดละเอียดลออ ฝึกการแสดงออกทางความคิด ฝึกความกล้าคิด กล้าพูด ฝึกการบรรยายอย่างสร้างสรรค์ และส่งเสริมความคิดจินตนาการ

ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2546 : 7) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถของสมองที่คิดได้กว้างไกล หลายแง่มุม เรียกว่า ความคิดแบบอนैनัย ซึ่งทำให้เกิดความคิดแปลกใหม่แตกต่างไปจากเดิมเป็นความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ รวมตัวเกิดการเรียนรู้ เข้าใจจนเกิดปฏิกิริยาตอบสนองให้เกิดความคิดเชิงจินตนาการ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญความคิดสร้างสรรค์อันจะนำไปสู่การประดิษฐ์ หรือคิดค้นสิ่งแปลกใหม่ หรือเพื่อการแก้ไขปัญหาซึ่งจะต้องอาศัยการบูรณาการจากประสบการณ์และความรู้ทั้งหมดที่ผ่านมา

สันทิ ศัลยศิริ (2548 : 37) กล่าวถึง การเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นคนที่มีความคิดในด้านที่ดี หมายถึง การมองหาสิ่งที่ดีหรือมีประโยชน์จากเรื่องราวไม่พึงประสงค์ที่ทำให้เราเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น ทำสิ่งใดไม่ประสบผลสำเร็จ ก็ควรหาความผิดพลาดนั้นมาเป็นบทเรียน และเร่งมือแก้ไขให้ตนเองสามารถประสบความสำเร็จตามที่ได้มุ่งหวังให้ได้ หากเป็นนักเรียน เมื่อทำงานสิ่งใดไม่ประสบผลสำเร็จเช่นผลการเรียน ควรหาสาเหตุว่าเป็นเพราะสาเหตุใด แล้วจึงแก้ไขเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นในคราวต่อไป อีกทั้งการเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์มักจะเป็นผู้ที่มีเพื่อนฝูงมากมาย เป็นคนมีอารมณ์ขัน เพราะอาจคิดไม่เหมือนเพื่อน เพื่อนจึงชอบกิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์สำหรับเด็กวัยเรียน ได้แก่ กิจกรรมวาดภาพ ศิลปะ กิจกรรมการงานพื้นฐานอาชีพ การออกแบบ เขียนแบบ การแสดงบนเวที การแสดงบทบาทสมมุติ กิจกรรมแอโรบิก กิจกรรมการเล่นกีฬา เป็นต้น การเป็นบุคคลที่มองโลกในแง่ดี จะเป็นส่วนสำคัญให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ แสดงว่า ทั้งสองสิ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ทอแรนซ์ (Torrance, 1962 : 16) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการของความรู้สึกที่มีต่อปัญหา สิ่งที่ขาดหายไปหรือสิ่งที่ยังไม่ประสานกัน แล้วเกิดความพยายามที่จะสร้างแนวคิด ตั้งสมมุติฐาน ทดสอบสมมุติฐานและนำเสนอผลที่ได้ให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจ อันเป็นแนวทางค้นพบสิ่งใหม่ต่อไป นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงลักษณะการสร้างและผลิตบางสิ่งบางอย่าง เสนอแนะให้กระบวนการเรียนรู้สร้างสรรค์และการแก้ปัญหา คือ การให้ผู้เรียน

สร้างหรือผลิตงานบางอย่างขึ้นให้เป็นประโยชน์ ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีหลักในการนำมาใช้กับนักเรียนประถมศึกษา ของการใช้คำถาม (Using pupil question) ความอยากรู้อยากเห็นของเด็กๆ ทำให้เขาถามคำถามต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น ครูควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ถามคำถามและครูต้องยอมรับได้ว่าไม่มีอะไรที่จะเป็นรางวัลแก่เด็กมากไปกว่าการที่เด็กได้ค้นพบคำตอบที่เขาถาม แต่มีได้หมายความว่า ครูจะต้องตอบคำถามนั้นในทันทีทันใดทุกครั้ง แต่ครูต้องหาวิธีการช่วยหรือใช้คำถามกลับ เพื่อให้เด็กหาคำตอบเองจากแหล่งที่เด็กสามารถค้นหาคำตอบได้ด้วยตัวของเขาเอง เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เด็กจะพอใจและเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์

กิลฟอร์ด (Guilford, 1967 : 389) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความคิดแบบอเนกนัย (Divergent Thinking) คือความคิดหลายทิศทาง หลายแง่ หลายมุม คิดได้กว้างไกล ลักษณะความคิดเช่นนี้ จะนำไปสู่การประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ รวมทั้งการคิดหาวิธีการแก้ปัญหาให้สำเร็จด้วยความคิดอเนกนัยนี้ จะประกอบด้วยความคิดริเริ่ม (Originality) ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) ความยืดหยุ่น (Flexibility)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553 : 14) กล่าวถึงขั้นตอนในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์แก่นักเรียน ดังนี้ 1. ให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ด้วยความคิดริเริ่มของตัวเอง ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนอยากเป็นผู้ค้นพบและอยากทดลอง 2. จัดบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเสรี ให้นักเรียนมีอิสระในการคิดและการแสดงออกที่มีอิสระในการศึกษาค้นคว้าในกรอบของความสนใจ และความสามารถของเขา ครูต้องไม่กระทำตัวเป็นเผด็จการทางความคิด 3. สนับสนุนให้นักเรียนรู้เพิ่มขึ้น โดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้เพิ่มขึ้นด้วยตัวเอง 4. ส่งเสริมกระบวนการคิดสร้างสรรค์ โดยช่วยให้นักเรียนคิดหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลในรูปแบบที่แปลกใหม่กว่าเดิม ส่งเสริมการคิดจินตนาการ ส่งเสริมให้นักเรียนคิดวิธีการ แก้ปัญหาแปลก ๆ ใหม่ ๆ ตลอดจนส่งเสริมให้นักเรียนมีความกล้าเสี่ยงทางสติปัญญา (Intellectual risk) 5. ไม่เข้มงวดกับผลหรือคำตอบ หรือข้อสรุปที่ได้จากการค้นพบของนักเรียนจนเกินไป ครูต้องไม่ให้ความสำคัญของความคลาดเคลื่อนจนเกินไปนัก ต้องยอมรับว่าความคลาดเคลื่อนและความผิดพลาดนั้นเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นได้ 6. ส่งเสริมให้นักเรียนมีความยืดหยุ่นทางสติปัญญา (Intellectual flexibility) โดยช่วยให้นักเรียนคิดหาคำตอบ หรือแก้ปัญหาหลาย ๆ วิธี ด้วยการพยายามคิดหาความหมายใหม่ โดยใช้ประสบการณ์เดิมในบริบทใหม่ ไม่ให้ยึดมั่นกับประสบการณ์เดิมอย่างมั่นคงเพียงด้านเดียว 7. สนับสนุนให้นักเรียนรู้จักประเมินผลสัมฤทธิ์และความก้าวหน้าของตนด้วยตนเอง ให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้นด้วยตนเอง มีความรับผิดชอบและรู้จักประเมินตนเอง พยายามหลีกเลี่ยงการใช้เกณฑ์มาตรฐานหรือข้อสอบมาตรฐาน 8. ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้วางไวยากรณ์การรับรู้ในสิ่งเร้า ทั้งในด้านความรู้สึกและปัญหาด้านสังคมและบุคคล 9. ส่งเสริมให้นักเรียนตอบปัญหาประเภทปลายเปิดที่มีความหมาย

และไม่มีคำตอบที่เป็นจริงที่แน่นอนตายตัว คำถามประเภทนี้จะสนับสนุนให้นักเรียนค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติม 10. เปิดโอกาสให้นักเรียนเป็นผู้จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ความคิดและเครื่องมือแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เข้าใจกระบวนการโดยตลอด 11. ฝึกให้นักเรียนต่อสู้ความล้มเหลวและความคับข้องใจ ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะต้องมีความสามารถที่จะอยู่ในสถานการณ์ที่คลุมเครือและสามารถจัดการกับสถานการณ์เหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม 12. ฝึกให้นักเรียนพิจารณาปัญหาในภาพรวมมากกว่าจะพิจารณาปัญหาย่อย ๆ ให้รู้จักบูรณาการปัญหาและเข้าใจปัญหาเหล่านั้น

สุวิทย์ มูลคำ (2547 : 30-31) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์โดยครูผู้สอน ควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ 1. กระบวนการคิดเป็นการสอนที่เพิ่มทักษะความคิดด้านต่าง ๆ เช่น ความคิดจินตนาการ ความคิดเอกลัษณ์ ความอเนกนัย ความคิดวิจารณ์ญาณ ความคิดวิเคราะห์ ความคิดสังเคราะห์ ความคิดแปลกใหม่ ความคิดหลากหลาย ความคิดยืดหยุ่น ความคิดเห็นที่แตกต่างและการประเมินผล 2. ผลผลิต เป็นสิ่งที่ชี้ให้เราเห็นหลายสิ่งหลายอย่างของการคิด เช่น วิธีคิด ประสิทธิภาพทางความคิด การนำความรู้ไปสู่การนำไปใช้ จุดสำคัญในการสอนว่าจะพิจารณาเกณฑ์ของผลผลิตอย่างไรนั้น ควรจะกำหนดให้เด็กรู้จักระบุจุดประสงค์ของการทำงาน รู้จักประเมินการทำงานของตนเองอย่างใช้เหตุผล มีความพยายามและสามารถนำไปปรับใช้ได้ในชีวิตจริง 3. องค์ความรู้พื้นฐาน เป็นการให้โอกาสเด็กได้รับความรู้ผ่านสื่อและทักษะหลายด้านโดยใช้ประสาทสัมผัสหรือความรู้ที่มาจากประสบการณ์ที่หลากหลาย และมีแหล่งข้อมูลที่ต่างกันทั้งจากหนังสือ ผู้เชี่ยวชาญ การทดสอบด้วยตนเองและที่สำคัญคือให้เด็กได้สร้างความรู้จากตัวของเขาเอง 4. สิ่งที่ทำทนาย การหางานที่สร้างสรรค์และมีมาตรฐานให้เด็กได้ทำ 5. บรรยากาศในชั้นเรียน การให้อิสระเสรี ความยุติธรรม ความเคารพในความคิดเห็นของเด็ก ให้เด็กมั่นใจว่าจะไม่ถูกลงโทษหากมีความคิดที่แตกต่างจากครู หรือคิดว่าไม่ถูกต้อง ยอมให้เด็กล้มเหลวหรือผิดพลาด (โดยไม่เกิดอันตราย) แต่ต้องฝึกให้เรียนรู้จากข้อผิดพลาดที่ผ่านมา 6. ตัวเด็ก การสนับสนุนให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเอง ความเคารพตนเอง ความกระหายใคร่รู้ 7. การใช้คำถามสนับสนุนให้เด็กถามคำถามของเขาหรือครูผู้สอนใช้คำถามนำกระตุ้นให้เด็กคิด 8. การประเมินผล หลีกเลี่ยงการประเมินที่ซ้ำซากหรือเป็นทางการอยู่ตลอดสนับสนุนให้เด็กประเมินการเรียนรู้ด้วยตนเองและประเมินร่วมกับครู 9. การสอนและการจัดหลักสูตร การผสมผสานกับวิชาการต่าง ๆ เพราะสามารถใช้ได้กับทุกวิชา ลองให้เด็กเรียนรู้ในสิ่งที่ไม่มีความคำตอบที่ดีที่สุด หรือคำตอบที่ตายแล้ว คำตอบที่คลุมเครือหรือเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ๆ ครูเป็นผู้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือเด็กไม่ใช่เป็นผู้สั่งการ 10. การจัด ระบบในชั้นเรียน ให้เด็กได้ค้นคว้าความรู้ด้วยตนเองให้มากขึ้น ปรับระบบตารางเรียนให้ยืดหยุ่นเพื่อตอบสนองความต้องการและความสามารถที่หลากหลาย จัดกลุ่มการสอนหลาย ๆ แบบ เช่น จับคู่ กลุ่มเล็ก กลุ่มใหญ่และสอนแบบเดี่ยว

นอกจากนี้ ควรจัดห้องเรียนให้แตกต่างกันไปในแต่ละเวลา สถานที่ เช่น บางห้อง บางเวลา ไม่มีที่นั่ง นั่งใกล้กัน นั่งไกลกัน นั่งข้างนอกเรียนที่สนาม เป็นต้น

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์” ได้ว่า หมายถึง การคิดจากกรอบความคิดเดิมที่มีอยู่สู่ความคิดใหม่ ๆ อย่างอิสระ หลากแง่มุม คิดได้กว้างไกลค้นหาคำตอบที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีความคิดเป็นของตนเองมีความมุ่งมั่น อย่างอิสระ ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์” ประกอบด้วย 1) มีความเป็นตัวของตัวเอง 2) มีความมุ่งมั่น 3) มีความคิดเป็นอิสระ 4) คิดสิ่งแปลกใหม่

5. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น

กรมสุขภาพจิต (2544 : 77) กล่าวถึง ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น เป็นความสามารถในการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อื่น มีความเข้าใจ สามารถปรับความสมดุลของอารมณ์ตนเองและตอบ สนองต่อผู้อื่นได้อย่างสอดคล้องกัน การหยั่งรู้อารมณ์ผู้อื่นและสามารถเข้าใจได้จะทำให้เรารู้ช่องทางที่จะโน้มน้าวใจผู้อื่นให้ทำในสิ่งที่เราต้องการได้ การฝึกอบรมด้านนี้จะต้องพยายามนึกถึงผู้อื่นพอ ๆ กับการนึกถึงตนเองจึงจะรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นได้ดี จากนั้นยังได้กล่าวถึง ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่นหรือการเอาใจเขามาใส่ใจเราว่า มีความหมายขององค์ประกอบย่อย ได้แก่ ตระหนักรู้ความรู้สึก ความต้องการและความห่วงใยของผู้อื่น มีจิตใจมุ่งบริการ รับรู้ ตอบสนองความต้องการของผู้อื่น พัฒนาผู้อื่น ทราบความต้องการและส่งเสริม สร้างโอกาสในความหลากหลาย และตระหนักรู้ทัศนคติและความคิดเห็นของกลุ่ม

สำหรับแนวทางการฝึกความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น ควรปฏิบัติดังนี้

1. ให้ความสนใจการแสดงออกของผู้อื่น โดยการสังเกตสีหน้า แววตา ท่าทางการพูด น้ำเสียง ตลอดจนการแสดงออกอื่น ๆ

2. อ่านอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่นจากสิ่งที่สังเกตเห็นว่าเขากำลังมีความสุขใด อาจตรวจสอบว่าเขารู้สึกอย่างไรโดยการถาม แต่ต้องทำในสภาพเหมาะสม มิฉะนั้นจะเป็นการทำลายความรู้สึกกันได้

3. ทำความเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของบุคคลตามสภาพที่เขาเผชิญอยู่หรือที่เรียกว่า เอาใจเขามาใส่ใจเรา

4. แสดงการตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่นที่เป็นการแสดงว่าเข้าใจ เห็นใจกัน ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่ดีต่อกัน

กรมวิชาการ (2545 : 4) กล่าวว่า ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่นหรือการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Interpersonal) เป็นความสามารถในการรับรู้ และเข้าใจถึงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ และมุมมองของผู้อื่นตามที่เป็นอยู่จริง มีความเมตตา จริงใจและพร้อมที่จะ

ช่วยเหลือผู้อื่นเสมอ หรือกล่าวได้ว่า เป็นการฝึกให้บุตรหลานรู้จักการสังเกตอารมณ์ ความรู้สึก และความต้องการของผู้อื่น จะทำให้เข้าใจ เห็นใจ สามารถช่วยเหลือและร่วมกิจกรรมกับผู้อื่นได้ อย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งสามารถแสดงออกทางอารมณ์กับผู้อื่นได้เหมาะสม และยังเป็นการสร้าง และรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมเกี่ยวกับความเมตตากรุณาอีกด้วย

อติติ วลัยชัยเพียร (2555 : 101) และสลิท วงศ์สวรรค์ (2544 : 234) กล่าวถึง ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น เห็นอกเห็นใจและความปรารถนาดีต่อคนอื่น เป็นสิ่งที่ต้องฝึกฝน เราให้มิตรไมตรีจิตต่อกัน เขาย่อมมีไมตรีจิตตอบ ใครก็ตามถ้าได้รับความปรารถนาดีจากคนอื่น เขาย่อมแสดงความปรารถนาดีต่อคนนั้นเป็นการตอบแทน ถ้าเขาไม่ปฏิบัติตามนี้เขาเองอาจกลายเป็นคนไม่ดี ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ถึงแม้ว่าคนที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว แต่ยังไม่ได้รับการปฏิบัติตอบในทางที่ดี เขาก็ยังถือว่าเป็นคนดี มีคนอื่นเคารพนับถือ อยากเป็นมิตรด้วย อย่างน้อยใจก็เป็นสุข ซึ่งบุคคลอื่นรอบข้างเขามองเห็น สำหรับคนที่ใจแคบ มีความอิจฉาริษยาผู้อื่น ใจดีก็ย่อมเร่าร้อนเป็นทุกข์ตลอดชาติ มีเพื่อนน้อย ไม่มีใครอยากคบ เพราะเขาถูกมองว่าเป็นตัวอันตราย

สัณห์ ศัลยศิริ (2548 : 26) กล่าวถึง มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น หมายถึง ความสามารถที่เราควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง หากต้องการอยู่อย่างมีความสุขในสังคมอย่างราบรื่นและสร้างสรรค์ ช่วยลดปัญหาการเกิดความขัดแย้งในสังคมรวมไปถึงอาชญากรรมเลวร้ายต่าง ๆ อีกด้วย หากคนเรามีความเข้าอกเข้าใจกัน จะทำให้ช่องว่างของความแตกต่างแบ่งชนชั้นแคบลง เอาใจเขามาใส่ใจเรามากขึ้น เป็นการลดพฤติกรรมการแสดงออกที่ไม่ถูกไม่ควรลงได้

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2543 : 73) กล่าวถึง การรู้จักสังเกตความรู้สึกของผู้อื่น (Empathy) หมายถึง ความสามารถที่เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมีความเห็น เห็นใจเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีจิตใจที่พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่น สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม

Jill Dann (2549 : 40-41) กล่าวว่า ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่นหรือการตระหนักรู้ตนเองและผู้อื่น เป็นการรับรู้ในอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น และผลที่ตามมา โดยต้องมีการทักษะในการจำแนกอารมณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับตนเองได้ เข้าใจดีว่าอารมณ์จะส่งผลกระทบต่อการทำงานอย่างไร เข้าใจดีว่าความรู้สึกของตนจะส่งผลอย่างไรต่อการปฏิบัติงานและความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน เข้าใจถึงค่านิยมหรือเป้าหมายในชีวิตของตนเอง รวมทั้งสามารถเข้าใจถึงช่องว่างระหว่างสิ่งที่ตนยึดมั่น กับสิ่งที่ตนปฏิบัติ

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น” ได้ว่า หมายถึง ความสามารถในการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อื่น ให้มีความเข้าใจความ สัมพันธ์ มีน้ำใจต่อเพื่อน ไม่เอาเปรียบเพื่อน ยอมรับความแตกต่าง มีความสมถะใน

อารมณ์ของตนเองและตอบสนองต่อผู้อื่นได้อย่างสอดคล้องกัน ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ “ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น” ประกอบด้วย 1) มีความรู้สึกกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม 2) มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อน 3) ไม่โอ้อวดความสามารถเหนือคนอื่น 4) ไม่เอาเปรียบเพื่อน และ 5) ยอมรับความแตกต่างระหว่างกันและกัน

ตารางที่ 9 องค์ประกอบย่อย นิยามเชิงปฏิบัติการและตัวบ่งชี้ของความฉลาดทางอารมณ์

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
1.ความสามารถในการควบคุมอารมณ์	การควบคุมอารมณ์ของตนเองทั้งดีและไม่ดี ที่มีความเหมาะสมทั้งต่อบุคคล สถานที่ เวลา และสถานการณ์ เช่น การไม่ทะเลาะวิวาท ไม่โมโหร้าย ไม่เอาใจตนเอง รับรู้ในความรู้สึกของตนเอง เป็นต้น	1. ไม่ทะเลาะกับเพื่อน 2. เมื่อเพื่อนล้อเลียนไม่โกรธ 3. ไม่โมโหร้าย 4. ไม่เอาแต่ใจตนเอง 5. รับรู้ได้ว่าขณะนั้นตนเองรู้สึกอย่างไร
2.ความสามารถในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น	ศาสตร์และศิลป์ในการแสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ เช่น กิริยาท่าทาง การพูดจา ชื่นชมผู้อื่น รู้จักการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ช่วยเหลือการทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข	6. พูดจาสุภาพ 7. กิริยาท่าทางมีความสุภาพอ่อนน้อม 8. ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น 9. ชื่นชมผู้อื่นเมื่อประสบผลสำเร็จ 10. รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น
3.มองโลกในแง่ดี	การปฏิบัติกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่มีจุดมุ่งหมายและมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ โดยมีความคิดเชิงบวก ไม่กลัวความล้มเหลว ปรับตัวเข้ากับสังคม รู้จักการวางตัว มีเพื่อนมาก	11. มีความคิดเชิงบวก 12. มีเพื่อนมาก 13. รู้จักวางตัว 14. รู้จักการปรับตัวเข้ากับสังคม 15. อยากทำกิจกรรมดี ๆ เพื่อตนเอง

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
4.เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	การคิดจากกรอบความคิดเดิมที่มีอยู่สู่ความคิดใหม่ ๆ อย่างอิสระ หลายแง่หลายมุม คิดได้กว้างไกลค้นหาคำตอบที่ดีที่สุดให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีความคิดเป็นของตนเอง มีความมุ่งมั่นอย่างอิสระ	16. มีความเป็นตัวของตัวเอง 17. มีความมุ่งมั่น 18. มีความคิดเป็นอิสระ 19. คิดสิ่งแปลกใหม่
5.ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น	ความสามารถในการรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของผู้อื่น ให้มีความเข้าใจความสัมพันธ์ มีน้ำใจต่อเพื่อน ไม่เอาเปรียบเพื่อน ยอมรับความแตกต่าง มีความสมดุลในอารมณ์ของตนเองและตอบสนองต่อผู้อื่นได้อย่างสอดคล้องกัน	20. มีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม 21. มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อน 22. ไม่โอ้อวดความสามารถเหนือคนอื่น 23. ไม่เอาเปรียบเพื่อน 24. ยอมรับความแตกต่างระหว่างกันและกัน

4.4 องค์ประกอบย่อย นิยามเชิงปฏิบัติการ ด้านคุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics)

4.4.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม (Morality & Ethics)

คำว่า คุณธรรม และจริยธรรม มักใช้ควบคู่กันจนเหมือนมีความหมายอย่างเดียวกัน และปฏิบัติควบคู่กันไป ทั้งสองสิ่งนี้จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เกี่ยวข้องกันโดยตรง เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2554 : 263) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี ส่วน สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ (2548 : 1) ให้ความหมาย คุณธรรม (Virtue) ไว้ว่า หมายถึง การกระทำที่ไม่เสแสร้ง มีจิตบริสุทธิ์ ตัดสินใจดีอยู่เป็นประจำจนเป็นนิสัย และ ธีราพร กุลนันทน์ (2544 : 10) ให้ความหมายว่า คุณธรรม เป็นคุณภาพของจิตใจใฝ่ดีที่ควรปฏิบัติ

คุณธรรม ตามรูปศัพท์ ใช้คำในภาษาอังกฤษว่า Morality แปลว่า คุณงามความดี เพื่อให้เข้าใจตรงกัน การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า Morality ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) 2543 : 5) กล่าวว่าคุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีของคนดี ผู้ที่มีความรู้ดีและประพฤติดี เป็นสิ่งที่แสดงออกให้รู้ได้ว่า “เป็นคนดี” สำนักงานเลขาธิการ ศรฺสภา (2540 : 48) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง จริยธรรมที่ปลูกฝังไว้ในจิตสำนึกของตน ซึ่งรู้ดี รู้ชั่ว แล้วเลือกสรรศรัทธา ยึดมั่นสิ่งที่ดีงาม แฝงไว้ในจิตใจเป็นนามธรรม เมื่อแสดงออกก็เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคม ถ้าไม่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมมันก็มีอยู่ส่วน ทิศนา แคมมณี (2546 : 4) วรพันธ์ บุนนาค และคณะ (2553 :10) และ บุญส่ง สิ้นธนอก (2546 : 2) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง หลักของความดี ความงาม ความถูกต้อง ซึ่งจะแสดงออกมา โดยการกระทำ ทางกาย วาจาและจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติ จนเกิดเป็นนิสัยเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น มีความหมายที่สอดคล้องได้ใกล้เคียงกับ ประภาศรี สีหอำไพ (2540 : 26) ว่า หมายถึง สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดี มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขสันต์ สมบูรณ์ คือความสุขใจ ผลิตผลของความดีเป็นธรรมะ ที่กล่าวได้ว่า ทำดี ได้ดี สำหรับ บุญส่ง สิ้นธนอก (2546 : 2) และ ธัญญรัตน์ พจนพิพิธพาน และคณะ (2542 : 6) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ และปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจฝึกรวมจนกลายเป็นนิสัยที่ดี ถ้าจะแยกออกเป็นรายละเอียดออกไป เช่น ความเป็นผู้มีเมตตาธรรม สุจริต ยุติธรรม ต่างก็เป็นคุณธรรมทั้งสิ้น คุณธรรมจึงเป็นผลรวมจากการปฏิบัติจริยธรรม นอกจากนั้น กมล ชาวปลายนา (2542 : 2) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ เช่น ความเป็นผู้ไม่กล่าวเท็จ โดยหวังประโยชน์ส่วนตนเป็นคุณธรรมประการหนึ่ง คำว่า คุณ ภาษาบาลี แปลว่า ประเภท ชนิด ธรรม หมายถึง หลักความจริงหลักการในการปฏิบัติ ดังนั้น อาจอธิบายได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภท เช่น เมตตา กรุณา เสียสละ ซื่อสัตย์ อุดม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติ และจิตใจของผู้ผู้นั้น

จากความหมายของคุณธรรมที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะหรือสภาวะภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ที่ประพฤติปฏิบัติจนเป็นหลักความดี ความงาม ความถูกต้องจนเกิดเป็นนิสัยเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

จริยธรรม (Ethics)

คำว่า จริยธรรม เป็นคำศัพท์ที่บัญญัติขึ้นใหม่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า Moral หรือ Philosophy หมายถึง ความประพฤติที่แสดงออกภายนอกที่เป็นความสัมพันธ์ของหมู่วมวลมนุษย์ ไม่นับด้านจิตใจ ดังนั้นจะไม่คลุมหลักศาสนาที่เน้นด้านจิตใจ (อภิญา มานะโรจน์. 2539 : 2)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2554 : 303) ให้ความหมายของ จริยธรรม (Ethics, behaviour) โดยอธิบายแยกคำเพื่อความเข้าใจดังนี้ จริย คือ ความประพฤติ กิริยา ที่ควรประพฤติ (Conduct, manner, habit) ใช้ในคำสมาส เช่น จริยศึกษา เป็นต้น จริยา คือ กิริยาที่ควรประพฤติ ความประพฤติ (Conduct, behaviour, morals) มักใช้คำหลังสมาส เช่น ธรรมจริยา ส่วนคำว่า จริยธรรม คือศีลธรรม (Ethics, ethical, behaviour) หมายถึง ธรรม ที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543 : 1-30) ได้ให้นิยามของคำว่าจริยธรรมว่า ใน ความหมายของพระพุทธศาสนา จริยธรรม คือ ระบบการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐมีขอบเขตที่ ประกอบ ด้วย 3 ส่วน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งจากการศึกษาได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับที่มา ของคำ ๆ นี้ว่า คำว่า “จริยธรรม” ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นคำศัพท์ที่เพิ่งบัญญัติขึ้นมาประมาณ 40 กว่าปีมานี้ โดยบัญญัติให้ตรงกับคำว่า “Ethics” ก่อนหน้านั้นประเทศไทยไม่มีคำนี้ เราใช้เพียงคำ ว่า “ศีลธรรม” ดังนั้นแท้ที่จริงแล้วจริยธรรมก็คือศีลธรรมนั่นเอง แต่ศีลธรรมเป็นหลักความ ประพฤติดีงามที่อิงคำสอนของศาสนา โดยเฉพาะสังคมไทยที่ผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา ส่วน จริยธรรม เป็นหลักความประพฤติ ความดีงามที่เป็นของกลาง ๆ ไม่อิงศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ซึ่ง นักวิชาการที่เชื่อตามแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลการเข้าใจว่าจริยธรรม เป็นเรื่องที่มนุษย์ในสังคมนั้น ได้ตกลงกันบัญญัติขึ้น ไม่ใช่ของมีอยู่จริงตามธรรมชาติ

เกียรติคุณ สิทธิชัย และชาติ ศรีนวล (2541 : 8) กล่าวไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญ รุ่งเรืองเกษมสุขสันต์ในสังคมและสมาชิกของสังคม การที่จะปฏิบัติเป็นเช่นนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ดังนั้นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจึงต้องประกอบกันทั้งความรู้สึก ทางจิตใจ และการปฏิบัติทางกาย อันสอดคล้องกับความรู้สึกทางจิต ส่วน ประภาศรี สีหอำไพ (2535 : 24-25) ธัญญารัตน์ พงษ์พิตรทาน และคณะ (2542 : 6) ให้ความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติที่وبرมกิริยา และปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลอง ของคุณธรรมแห่งความดีความถูกต้อง สำหรับ อีร์ศักดิ์ อัครบรร (2542 : 125) ให้ความหมาย ของจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึง การแสดงออกให้ผู้อื่นเห็นคุณธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของแต่ละ บุคคล Piaget (1965 : 1) ให้ความหมายของจริยธรรมว่า หมายถึง ลักษณะประสบการณ์ของ มนุษย์และหน้าที่ที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ ในการให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมทางสังคมในเรื่อง อนามัยและความสนใจของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกัน ในรูปของสิ่งที่ควรทำ Brown (1965 : 411) กล่าวว่า จริยธรรม คือ ระบบของกฎเกณฑ์สำหรับแยกแยะการกระทำที่ถูกต้อง ออกจากการกระทำที่ผิด คล้ายกับไวยากรณ์ ที่เป็นระบบของกฎเกณฑ์สำหรับแยกแยะประโยคที่ สร้างขึ้นมาให้ออกจากประโยคที่สร้างขึ้นไม่ดี จริยธรรมทั้งหลายไม่คงที่เหมือนกับไวยากรณ์ ซึ่งมี

การวิวัฒนาการไปเสมอ อาจเป็นไปได้ว่าจริยธรรมทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปเร็วกว่าไวยกรณ์เสียอีก จริยธรรมเปลี่ยนแปลงไปเพราะความขัดแย้งกันเอง เพราะมีอิทธิพลของแหล่งอื่นและเพราะมี สถานการณ์ใหม่ขึ้นมามากมาย Good (1973 : 314) ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม ว่า หมายถึง การปรับพฤติกรรมให้เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐาน ของความประพฤติที่ถูกต้องหรือดีงาม ส่วน Rest (1976 : 6) ให้ความหมายว่า จริยธรรมหมายถึง มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความ ยุติธรรมการมีความสัมพันธ์ในสังคม (Social interaction) โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าหรือ ความรู้สึกส่วนตัวของแต่ละคน และ Bandura (1986 : 496-497) ให้ความหมายว่า จริยธรรม เป็นกระบวนการที่แสดงถึงกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานที่คนในสังคมปฏิบัติ

จากความหมายของจริยธรรมที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความ ประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม เป็นการปลูกฝังคุณลักษณะนิสัยให้เกิด คุณธรรมแห่งความดี ความถูกต้อง

4.4.2 ความสำคัญและความจำเป็นของคุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรมและจริยธรรม มีบทบาทในชีวิตมนุษย์หลายประการ ดังที่ผู้รู้ได้กล่าวถึง ความสำคัญของสองสิ่งนี้ ไว้ดังนี้

1. ความสำคัญของคุณธรรม

ประเวศ ญ นคร (2526 : 7) กล่าวถึงความสำคัญของการมีคุณธรรม จริยธรรมว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. คุณธรรมเป็นเครื่องธำรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น ผู้มีคุณธรรม จะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี

2. คุณธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมบุคลิกภาพ เช่น “ความซื่อตรง” ทำให้คน มีความสมบูรณ์ในความคิด และการกระทำ เพราะไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างความคิด คำพูด และการกระทำ

3. คุณธรรมเป็นเครื่องเสริมมิตรภาพ เช่น ความจริงใจ ทำให้ ความสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นเป็นไปอย่างราบรื่น คนไม่จริงใจย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจจึงทำให้เสียประโยชน์ที่ ควรจะได้รับ

4. คุณธรรมเป็นเครื่องสร้างความสบายใจ เพราะการทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร ไม่ต้องระแวงระวังอันตรายที่จะมีมาถึงตน

5. คุณธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมความสำเร็จและมั่นคงปลอดภัยในการ ประกอบอาชีพ เพราะเป็นผู้ที่มีหลักทางความประพฤติและจิตใจให้สามารถประกอบการงาน หาเลี้ยงชีพดำรงชีวิตได้โดยมั่นคงและสวัสดิ์

สำหรับในความหมายของ กรมวิชาการ (2535 : 15) กล่าวไว้ดังนี้

1. คุณธรรม จริยธรรม ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานหรือมาตรฐานของพฤติกรรมทั้งหลายเป็นตัวกำหนดการแสดงออกว่าควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งจะช่วยกำหนดจุดยืนในเรื่องราวต่าง ๆ และช่วยประเมินการปฏิบัติของเราและบุคคลอื่น

2. คุณธรรม จริยธรรม ทำหน้าที่เป็นเครื่องแบบแผนสำหรับการตัดสินใจ และแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ทำให้เขาเลือกทางใดทางหนึ่งแก้ปัญหา เช่น การตัดสินใจปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริตแทนที่ทางเลือกในทางช่วยเหลือพวกพ้อง หรือปฏิบัติในทางที่ไม่สุจริต

3. คุณธรรม จริยธรรม ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ หรือผลักดันของบุคคล เช่น คนที่นิยมชื่นชมการมีอายุยืนยาว มีสุขภาพดี จะผลักดันให้ออกกำลังกายสม่ำเสมอ

นอกจากนั้น คุณธรรม จริยธรรม ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญให้แก่ประเทศชาติ (ประวิณ ณ นคร. : 7 - 10) เพราะความสงบสุขของประเทศชาติจะมีได้ต่อเมื่อคนในชาติมีคุณธรรมบางประการที่ทำให้ไม่เบียดเบียนกันไม่เอาัดเอา รัดเปรียบกัน ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพจนเกินไปเลยล่วงล้ำสิทธิของกันและกัน ไม่ละเลยปฏิบัติตาม กฎหมาย วินัย และจรรยาวิชาชีพที่ใช้บังคับกันเป็นต้น และความเจริญของประเทศชาติ จะมีได้ก็ต่อเมื่อคนในชาติมีคุณธรรมบางประการที่ทำให้ความร่วมมือร่วมใจกันมุ่งมั่นสร้างและพัฒนา เสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนร่วม ช่วยกันป้องกันภัยที่บังเกิดแก่ประเทศชาติเป็นต้น

4.4.3 ความจำเป็นที่ต้องพัฒนาคุณภาพ และจริยธรรม

ประวิณ ณ นคร (2526 : 11) กล่าวว่า คุณธรรมเป็นส่งเสริมความสงบสุขและความเจริญฉะนั้นผู้ต้องการความสงบสุขและความเจริญ จึงต้องฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรม ทั้งนี้มีใช้เพียงเพื่อให้ตนเองมีความสงบสุขและความเจริญเป็นการส่วนตัวแต่ผู้เดียวเท่านั้น แต่เพื่อให้ชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวม มีความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้าของบุคคลก็ขึ้นอยู่กับความมั่นคงปลอดภัยของชาติบ้านเมืองด้วย ความมั่นคงปลอดภัยของชาติขึ้นอยู่กับการกระทำของคนในชาติเป็นสำคัญและการกระทำที่จะเป็นทางส่วนเสริมความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติก็ย่อมจะเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยคุณธรรม ฉะนั้น ผู้หวังความสงบสุขความเจริญและความมั่นคงปลอดภัยแก่ตัวเองและประเทศชาติจึงจะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรม

จริยธรรมเป็นรากฐานแห่งความเจริญรุ่งเรือง มั่นคง และความสงบสุข และความสงบสุขของปัจเจกชนสังคมและประเทศชาติ รัฐทุกรัฐควรมีนโยบายให้ประชาชนมีจริยธรรมอันดีงามเป็นหลักประการแรกและถือเป็นอุดมคติทีเดียว ส่วนการพัฒนาทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ให้เป็นอันดับรองลงมาทั้งนี้ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษาทางวิชาการ การเมือง ที่ไม่มีจริยธรรมเป็นแกนกลาง หรือเป็นหลักยึดแล้วย่อมให้โทษมากกว่าคุณ ถ้าเปรียบสังคมเหมือนต้นไม้ไม่มีแก่น ความเจริญนอกนี้เหมือนเปลือกกระพี้ซึ่งห่อหุ้มแก่นเอาไว้ ถ้าเปรียบความรู้ก็เหมือนเดิม จริยธรรมย่อมเหมือนน้ำดินที่ไม่มีน้ำยึดเหนี่ยวเกาะกุมย่อมเป็นฝุ่นละอองให้ความ

ราคาแพงกว่าให้ประโยชน์ คนมีแต่ความรู้แต่ไม่มีจริยธรรมจึงมักเป็นคนที่ก่อความรำคาญ หรือความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นอยู่เป็นเนือง ๆ การพัฒนาบ้านเมืองต้องพัฒนาจิตใจของคนก่อน เมื่อจิตใจของคนดีแล้ว เรื่องอื่น ๆ ก็จะพลอยดีตาม ดังนั้น จริยธรรมในสังคมจึงควรได้รับการพิจารณาเป็นอันดับแรก เศรษฐกิจและปากท้องของประชาชนจะดีขึ้นทันทีถ้าจริยธรรมของคนในสังคมดีขึ้น ที่เศรษฐกิจเสื่อมโทรมประชาชนต้องทิวโหยนั้น เพราะชนบางส่วนของสังคมนั้นเองที่ละเลยจริยธรรม ขาดความปราณี นั้นเป็นสัญลักษณ์ของการขาดจริยธรรม

ถ้าจริยธรรมก้าวขึ้นมาเป็นอันดับหนึ่งในการพัฒนาบ้านเมืองก็ควรให้เดินเคียงคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา สังคมและการเมือง มิฉะนั้นแล้วความวุ่นวายในสังคมไม่มีสิ้นสุด พูดถึงจริยธรรมส่วนมากก็เพ่งเล็งไปถึงการถือศีลกินเจ จำศีล ภาวนา ไม่ทำอย่างอื่นอันจะช่วยให้สังคมก้าวหน้า แต่ความเป็นจริงแล้วจริยธรรมหมายถึง ความประพฤติ การกระทำ และความคิดที่ถูกต้องเหมาะสม การทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เว้นสิ่งที่ควรเว้น กระทำสิ่งที่ควรกระทำด้วยความฉลาด รอบคอบ รู้เหตุที่ถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคลจึงหมายถึงการมีจริยธรรมที่แท้จริง โดยนัยนี้ จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับทุกคนในทุกอชีพ ทุกสังคมจะอยู่รอดได้ด้วยมีจริยธรรม สังคมจะสงบสุขหรือว่าวุ่นวายก็ขึ้นอยู่กับจริยธรรมที่เป็นปัจเจกชนครอบครัวหรือสังคมนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด

การทุจริตคดโกงในวงการต่าง ๆ การเบียดเบียนกันในรูปแบบต่าง ๆ อันเหตุให้สังคมเสื่อมนั้น มีสาเหตุที่แท้จริงมาจากการขาดจริยธรรม ทรัพยากรธรรมชาติในโลกนี้น่าจะมีพอเลี้ยงพลโลกไปได้อีกนาน ถ้าพลโลกช่วยกันละทิ้งความละโมภโลภมากเสียแล้ว มีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ และช่วยกันสร้างสรรค์สังคม โดยยึดเอาหลักจริยธรรมเป็นทางดำเนินการและเป็นแกนกลาง ไม่ใช่ยึดเอาโลกีย์ธรรม (ลาภ ยศ ความมีหน้าตาในสังคม) เป็นจุดมุ่งหมาย ถ้าสิ่งนั้นเกิดขึ้นก็คือเป็นเพียงผลพลอยได้และนำมาใช้เป็นเครื่องมือในทางพฤติกรรม เช่น อาศัยลาภเป็นเครื่องมือในการจูงคนที่เคารพนับถือการเข้าหาธรรม จริยธรรมสอนให้เราถ่อมตนเพื่อเข้ากันได้กับคนทั้งหลาย ไม่วางโตโอหัง อวดดีหรือก้าวร้าวผู้อื่นลดทอนฐานะลงให้มาก ๆ เพื่อจะได้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ไม่หลงตัวคิดวิปลาสไม่ว่าตนสำคัญกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ความแข็งแกร่งทางกำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังอาวุธนั้นถ้าปราศจากความแข็งแกร่งทางจริยธรรมเสียแล้ว บุคคลหรือประเทศชาตินั้นย่อมพบกับความเจริญมั่นคงอยู่ได้ไม่นานถนนที่มั่นคง ตึกที่แข็งแกร่งทันทาน เขาใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก หรือมีเหล็กเป็นแกนฉันทัด สังคมที่เจริญมั่นคงก็ต้องมีจริยธรรมเป็นเครื่องรองรับเป็นแกนกลางฉันทัดคนส่วนมากหาได้มองเห็นอย่างแจ่มแจ้งว่าจริยธรรมสำคัญในสังคมอย่างไร เราต้องปลูกฝังคนของเราให้เห็นคุณค่าของจริยธรรมอย่างจริงจังให้เห็นคุณค่าภายใน (Intrinsic Value) มากกว่าคุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) กล่าวคือให้เหตุคุณค่าของคุณธรรมมากกว่าความมั่งคั่ง ยศศักดิ์ และชื่อเสียง ให้เห็นความสุข ที่เกิดจาก

สติปัญญาและคุณค่าที่เหนือความสุขทางสัมผัสหรือโลกีย์สุข วิธีปลูกฝังก็ด้วยการพร่ำสอนและทำตัวอย่างให้ดู ผู้ใหญ่ในครอบครัว ผู้นำในสังคม ทุกระดับต้องทำตัวอย่างให้ดู เราต้องปลูกฝังคนของเราให้เห็นคุณค่าของบุคคล ผู้มีความรู้ดีสามารถดีและจริยธรรมดีเขาจะเกิดในตระกูลในไม่สำคัญ เมื่อมีคุณสมบัติดังกล่าว ก็ควรได้รับการยกย่องเชิดชูปลูกฝังคนของเราให้เลื่อมใสกัน ให้ถือคนดีเป็นตัวอย่างในสังคม ควรต้องปรับปรุงคนของเราให้รักหน้าที่ยิ่งกว่าความสุขสบาย ให้รักความซื่อสัตย์สุจริตมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว และให้รักษาความดี ความสงบใจไว้เสมอ แม้คนอื่นจะพากันละทิ้งความดี เป็นอยู่ด้วยความวุ่นวายก็ตามชาติที่มีบุคคลประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าวมาย่อมมีแต่ความเจริญไม่มีความเสื่อมจริยธรรมเป็นรากฐานแห่งความเจริญของชาติ จริยธรรมโดยทั่วไปพฤติกรรมอาจควบคุมได้หลายวิธีทาง อาจโดย การฝึกหัด การอบรม การชู้ขวัญ การบังคับ การใช้สิ่งจูงใจ การชวนเชื่อ การชักนำด้วยเหตุผล การใช้กฎเกณฑ์ มาเป็นแนวทางหรือการใช้หลักศีลธรรม (Moral Principles) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ดังนั้น การควบคุมตัดสินใจของบุคคลที่จะกระทำนำความประพฤติที่เป็นมาของผลการเลือกทางปฏิบัติ กระทำดังกล่าวด้วยมาตรฐานศีลธรรม (คุณธรรม) หรือโดยใช้หลักศีลธรรมประกอบการจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวควบคุมและนำทางความประพฤติของบุคคลนั้นเสียด้วย

สุวิมล ทิลกกานนท์ (2538 : 2) กล่าวถึง ความมุ่งหมายที่สำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยเฉพาะนักเรียนที่สำคัญคือ ต้องการให้นักเรียนมีคุณภาพทางจิตใจ ซึ่งเป็นที่มาของการแสดงออกของพฤติกรรมที่พึงปรารถนา สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ วินัยเงื่อนไขต่าง ๆ อันเป็นกติการ่วมกันของสังคม ดังนั้น ในการพัฒนาเสริม สร้างคุณธรรมจึงมีความสำคัญที่จะควบคุม และการรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมด้วยการอบรมเป็นระยะ ๆ ติดต่อกันไปเป็นเวลายาวนาน จึงเกิดผลจริงจัง ส่วนการส่งเสริม อบรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็อาจจะได้เพียงจุดเริ่มต้นที่ดี หรืออาจเป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดความสนใจในสิ่งนี้ แล้วนำไปสู่การค้นคว้าศึกษาด้วยตนเองต่อไป หลักการพัฒนา

นักเรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม

1. การพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมเกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริงนั้น โรงเรียนจะต้องมีนโยบายที่จะพัฒนานักเรียนที่จะพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมอย่างชัดเจนและนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

2. การพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมใดก็ตามต้องดำเนินการพัฒนาความรู้ ความคิดความรู้สึก และการปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน

3. วิธีการพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม สามารถสอดแทรกไปกับ การเรียนการสอน การจัดกิจกรรมและการดำเนินชีวิตประจำวัน

4. บรรยากาศสิ่งแวดล้อมที่ดีเอื้อต่อการปลูกฝังสร้างเสริมนักเรียนให้มี

คุณธรรมจริยธรรม

5. การประสานงานและร่วมมือกันของบุคลากรทุกฝ่าย ทั้งในบ้าน วัดและชุมชน จะช่วยให้การพัฒนานักเรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

6. หลักวิชา ทฤษฎีและเทคนิคอย่างหลากหลายในการพัฒนา รวมทั้งความแตกต่างระหว่างบุคคล เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้มีคุณธรรม การปลูกฝังสร้างเสริมนักเรียน ให้มีคุณธรรม จริยธรรมต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ และนำผลมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาต่อไป

จึงเห็นได้ว่าการพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมนั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ เช่น แนวนโยบาย ผู้บริหาร ครู - อาจารย์ นักเรียน หลักวิชาการ ทฤษฎีและเทคนิค วิธีการที่หลากหลาย บรรยากาศสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการติดต่อประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนจึงจะสำเร็จผล

4.4.4 ลักษณะของนักเรียนที่มีคุณธรรม จริยธรรม

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากตำราทางวิชาการ รายงานการวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 ซึ่งได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2553 : 3) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะของนักเรียนที่มีคุณธรรม จริยธรรม พบว่า เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนในภาพรวม คือ ความเป็นคนดี มีความรู้ อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยกล่าวถึงความสุขของนักเรียน ไว้ดังนี้ นักเรียนจะต้องมีการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านจิตใจ และพฤติกรรมที่แสดงออกมา เช่น มีวินัย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเหตุผล รู้จักหน้าที่ตนเอง มีความซื่อสัตย์ มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัดอดออม มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย มีความเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักการเสียสละเพื่อส่วนรวม รักสิ่งแวดล้อม สามารถดำรงชีวิตอยู่กับผู้อื่นได้อย่างสันติ

กระทรวงศึกษาธิการ (2555 : 1-2) ได้ประกาศหลักเกณฑ์แนวทางการคัดเลือกนักเรียน เพื่อรับรางวัลพระราชทาน ได้กำหนดคุณสมบัติและเกณฑ์การประเมินนักเรียนระดับประถมศึกษา โดยกำหนดคุณลักษณะพื้นฐาน 5 องค์ประกอบ คือ 1) การศึกษาเล่าเรียน 2) การมีทักษะในการจัดการและการทำงาน 3) สุขภาพอนามัย 4) ความประพฤติ คุณธรรม จริยธรรมที่สำคัญ 5) การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวกับด้านความประพฤติ คุณธรรม จริยธรรมที่สำคัญ ได้แก่ (1) มีความซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย และมีความรับผิดชอบ (2) มีความกตัญญู เสียสละ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (3) รู้จักประหยัดอดออม และใช้

สิ่งของอย่างคุ่มค่า (4) มีความเป็นประชาธิปไตยและมีภาวะผู้นำ และ (5) มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

สำหรับ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2551 : 4-7) มีวิสัยทัศน์ว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ โดยมีจุดหมายและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่เกี่ยวกับด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน ดังนี้

- 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย 8) มีจิตสาธารณะ

แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2553 : 10-14) ได้กำหนดเกี่ยวกับแนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพอย่างรอบด้าน โดยเสนอเป็นแนวทางการจัดกิจกรรม 3 ลักษณะคือ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมสาธารณประโยชน์ จากการสังเคราะห์พบว่า เป็นแนวทางการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณธรรม จริยธรรม ที่ดี ต่อการประพฤติปฏิบัติของนักเรียน ในด้านต่อไปนี้

- คือ 1) รู้จัก เข้าใจรัก และเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น 2) การวางแผนการเรียนและอาชีพ 3) การปรับตัวและอยู่ร่วมกับผู้อื่น 4) มีระเบียบวินัย 5) ความเป็นผู้นำผู้ตามที่ดี 6) มีความรับผิดชอบ 7) มีทักษะในการทำงาน 8) รู้จักแก้ปัญหา 9) มีเหตุผล 10) ช่วยเหลือสังคม 11) เอื้ออาทร 12) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร 13) ความซื่อสัตย์สุจริต 14) เห็นอกเห็นใจผู้อื่น 15) บำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ 16) มีความเมตตา กรุณา 17) รักสิ่งแวดล้อม 18) มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี 19) มีความสามัคคี 20) ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ 21) มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย

มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553 : 182) ได้สนองนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนด้านการเป็นคนดี จำนวน 1 มาตรฐาน คือ มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยมีตัวบ่งชี้ คือ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร เอื้ออาทรผู้อื่นและกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ ยอมรับความคิดและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ตระหนัก รู้คุณค่า ร่วมอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

การประเมินคุณภาพภายนอกกรอบสาม (พ.ศ.2554-2558) ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (มหาชน) (2555 : 17) ก็ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนไว้ในกลุ่มตัวบ่งชี้พื้นฐาน ตัวบ่งชี้ที่ 2) ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ตัวบ่งชี้ที่ 2.1 ผู้เรียนเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่หรือผู้ปกครอง ได้แก่ ความกตัญญู ช่วยทำกิจธุระการงาน รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตัวบ่งชี้ที่ 2.2 ผู้เรียนเป็นนักเรียนที่ดีของโรงเรียน ได้แก่ สุขภาพ นอบน้อม โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ชื่อสัตย์สุจริต มุ่งมานะในการเรียน ดูแลรักษาสถานที่และสิ่งของทั้งส่วนรวมและส่วนตัว อยู่อย่างพอเพียง รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ รักความเป็นไทย และยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และผู้เรียนไม่ขาดเรียน ไม่มาสาย ไม่ออกจากการศึกษากลางคัน เพราะปัญหาด้านความประพฤติและ ไม่มีปัญหาด้านการปกครอง ตัวบ่งชี้ที่ 2.3 ผู้เรียนมีการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม หมายถึง ผู้เรียนให้การช่วยเหลือผู้อื่นหรือส่วนรวมในฐานะสมาชิกของสังคม และปฏิบัติอยู่ตลอดเวลาจนเป็นนิสัย เช่น การบริจาคเพื่อสาธารณกุศล ช่วยทำความสะอาดสถานที่ สาธารณะ ดูแลผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550 : 76-78) ได้เห็นความสำคัญของเด็กและเยาวชนไทยที่ปัจจุบันมีค่านิยมที่แตกต่างไปจากเดิม โดยจะเน้นทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาจิตใจ ก่อให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าว การแสดงออกที่ผิดศีลธรรม การเห็นผิดเป็นชอบ อันเป็นสาเหตุให้เกิดความเสื่อมถอยทางศีลธรรม เกิดปัญหาสังคม จึงได้ดำเนินโครงการประเมินการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้ 1) การใฝ่รู้ใฝ่เรียน 2) ความมีกิริยามารยาทดี 3) ความมีวินัย 4) ขยัน 5) ชื่อสัตย์ 6) อุตุน 7) ประหยัด 8) ความรับผิดชอบ 9) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม 10) รักความเป็นไทย 11) มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย 12) ความมีสัมมาคารวะ 13) ความกตัญญูกตเวทิต 14) ความเอื้ออาทร 15) การรู้จักแบ่งปัน 16) ความเสียสละ 17) ความพอเพียง 18) ช่วยเหลือสังคม

พระภิกษุ สิริอำไพ (2540 : 58-63) ได้กล่าวถึง คุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาที่นักเรียนควรยึดถือประพฤติปฏิบัติ ดังนี้

1. เมตตา และกรุณา ความรักใคร่ ปราบปรามให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์
2. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต รู้จักประหยัด อดออม
3. กามสังวร ความสำรวมระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลในรูปรส กลิ่น เสียงและสัมผัส

4. สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง

5. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ ผูกตนให้เป็นคนรู้จักคิด รู้สีกตัว อยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

ศรีมาลา จตุพร (2548 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง บรรยากาศของโรงเรียนมัธยมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ความสัมพันธ์ระหว่างบรรยากาศของโรงเรียนกับนักเรียน เก่ง ดี และมีความสุข โดยได้กำหนดคุณลักษณะของนักเรียนที่มีคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้ 1) มีความรับผิดชอบ 2) มีความเสียสละ 3) มีความซื่อสัตย์ 4) มีความอดทน 5) รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล 6) มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 7) มีมนุษยสัมพันธ์ 8) สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ 9) มีความกตัญญู 10) มีความอ่อนน้อมถ่อมตน 11) มีจิตสำนึกในการกระทำดี 12) มีระเบียบวินัย 13) รักษาความสะอาด 14) ตรงต่อเวลา 15) เคารพสิทธิ์ของตนเอง 16) เคารพสิทธิ์ของผู้อื่น 17) สามารถคิดได้ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ 18) รู้จักประหยัด 19) ไม่ยุ่งเกี่ยวกับ

การสังเคราะห์ผลงานของ มาโนช เงามู่ทอง (2548 : 28-29) ที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่เป็นจริงและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนในโรงเรียนสาธิตประถมมหาวิทยาลัยราชภัฏ ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนที่มีคุณธรรม จริยธรรม ดังนี้ 1) ความซื่อสัตย์สุจริต 2) ความรับผิดชอบ 3) ความเสียสละ 4) ความขยัน 5) ความอดทน 6) ความประหยัดและอดออม 7) มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม 8) ความมีกิริยามารยาทดี 9) ความกตัญญูกตเวที 10) ความมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม 11) มีระเบียบวินัย

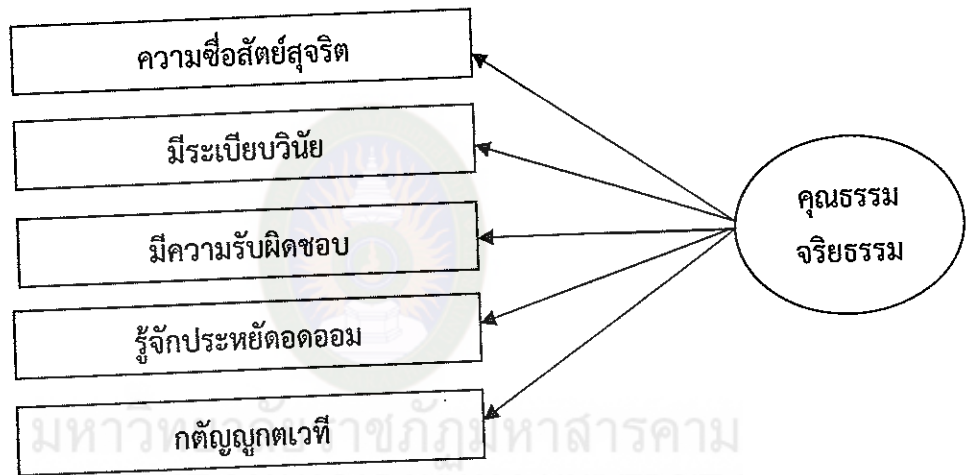
จากการนำเสนอเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลักด้านคุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics) ของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อสังเคราะห์ความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน เพื่อสรุปเป็นองค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านคุณธรรม จริยธรรม ความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ดังแสดงในตารางที่ 10 ดังนี้

ตารางที่ 10 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยของความสุขอนักเรียน ด้านคุณธรรม จริยธรรม
(Morality & Ethics)

องค์ประกอบ	แหล่งข้อมูล										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	รวม
1.มีระเบียบวินัย	✓	✓	✓	✓	✓		✓				8
2.มีเมตตา กรุณา	✓	✓		✓	✓			✓			4
3.มีเหตุผล	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓		8
4.มีความรับผิดชอบ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10
5.มีความซื่อสัตย์สุจริต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		5
6.มีความขยันหมั่นเพียร อดทน	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		8
7.รู้จักประหยัดอดออม	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓			5
8.มีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตย	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		5
9.มีความเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	7
10.รู้จักการเสียสละเพื่อส่วนรวม	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓			4
11.อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม	✓			✓	✓	✓		✓	✓		4
12.มีมนุษยสัมพันธ์			✓	✓	✓	✓	✓				5
13.รักษา ศาสนา กษัตริย์			✓	✓	✓	✓	✓	✓			5
14.ใฝ่เรียนรู้			✓	✓	✓	✓	✓	✓			5
15.อยู่อย่างพอเพียง				✓	✓	✓	✓				5

จากตารางที่ 10 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ด้านคุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics) พบว่า มี 30 องค์ประกอบ แต่การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกองค์ประกอบที่มีค่าความถี่ในระดับสูง ร้อยละ 80 (ตั้งแต่ 8 ขึ้นไป) ได้องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านคุณธรรม จริยธรรม จำนวน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) องค์ประกอบย่อยด้านมีความซื่อสัตย์สุจริต 2) องค์ประกอบย่อยด้านมีระเบียบวินัย 3) องค์ประกอบย่อยด้านมีความรับผิดชอบ 4) องค์ประกอบย่อยด้านรู้จักประหยัดอดออม และ 5) องค์ประกอบย่อยด้านกตัญญูตเวที ซึ่งแสดงเป็นโมเดลการวัดด้านคุณธรรม จริยธรรม ของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก ดังแผนภาพที่ 6 ดังนี้

แผนภาพที่ 6 โมเดลการวัดด้านคุณธรรม จริยธรรมของความสุขของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก

การสังเคราะห์ความสุขของนักเรียน ด้านคุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics) ผู้วิจัยนำไปนิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ มีรายละเอียดดังนี้

1. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ความซื่อสัตย์สุจริต

1.1 ความหมายของความซื่อสัตย์สุจริต

มีผู้รู้ นักการศึกษาที่กล่าวเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต ไว้หลายท่าน ดังนี้ ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 402, 1242) ให้ความหมายของ ความซื่อสัตย์ไว้ว่า หมายถึง การประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกง และไม่หลอกลวง ส่วนคำว่า สุจริต คือ ความประพฤติชอบ

นอกจากนั้นยังมีพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

(http://www.thaihealth.or.th/healthcontent/special_report/12595)

"...คนเราถ้าพอในความต้องการ มันก็มีความ โลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็ เบียดเบียน คนอื่นน้อยถ้ามีความคิดอันนี้ มีความ คิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอ ประมาณชื่อดีตรง ไม่โลภอย่างมากคนเราก็อยู่เป็นสุข..." ความตอนหนึ่ง ในพระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยวันที่ 4 ธันวาคม 2541

"...เมื่อคิดเรื่องใดสิ่งใดต้องทำใจ ให้มั่นคงเป็นกลาง มีเหตุมีผล ความจริงใจและ สุจริตเที่ยงธรรม เพื่อความคิดจักได้กระจ่างแจ่มแจ้ง เห็นถึงจุดหมายและประโยชน์ที่แท้ ของ ภารกิจของตน อย่างถูกต้องครบถ้วนมีอิสรภาพ..." ความตอนหนึ่ง ในพระบรมราโชวาทในพิธี พระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 2 สิงหาคม 2533

"...ความซื่อสัตย์ สุจริตเป็นพื้นฐานขอความดีทุกอย่าง เด็กๆ จึงต้องฝึกฝนอบรม ให้เกิดมีขึ้นในตนเอง เพื่อจักได้เติบโตขึ้นเป็นคนดีมี ประโยชน์ และมีชีวิตที่สะอาดที่เจริญมั่นคง ..." ความตอนหนึ่ง ในพระบรมราโชวาทพระราชทานเนื่องในวันเด็กแห่งชาติ ปี 2531

"...คนที่ไม่มี ความสุจริต คนที่ไม่มี ความ มั่นคง ชอบแต่มี กังายไม่มีวันจะ สร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะ ทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ ที่เป็นคุณ เป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ..." ความตอนหนึ่ง ในพระบรม ราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยวันที่ 12 กรกฎาคม 2522

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553 : 14) ให้นิยาม ความหมายว่า ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในความถูกต้อง ประพฤติตรงตามความ เป็นจริงต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งทางกาย วาจา ใจ ส่วน Williams, B. (1972 : 20) กล่าวไว้ได้ใกล้เคียงกันกล่าวคือ ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นสิ่งที่มนุษย์แสดงออกถึง ความถูกต้องของชีวิต ทุกที่ทุกหนทุกแห่ง สามารถรับรู้ได้ด้วยตนเอง สำหรับสำนักงานรับรอง มาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (2555 : 28) กล่าวว่า ซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมาทั้งกาย วาจา และใจ เช่น ไม่คิดโกง ไม่พูดปด ไม่ หลอกลวง ไม่ลัทธิโมฆะ เป็นต้น ส่วน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550 : 17) ให้ ความหมายของความซื่อสัตย์ หมายถึง การยึดถือแนวทางที่ถูกต้องไม่หลอกลวงผู้อื่นและตนเอง นอกจากนั้น กัลยา ศรีปาน (2542 : 3) ยังได้กล่าวว่า ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ ย่อมเป็นที่เชื่อถือของ คนทั่วไป และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ใคร ๆ ก็อยากคบหาด้วย ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใดก็จะมี ความมองอาจ กล่าวพูด กล่าวทำอย่างเปิดเผย โดยจะแสดงพฤติกรรม ดังนี้ 1) พูดความจริง 2) เก็บ ของตกได้ส่งคืน 3) ยอมรับผิดชอบเมื่อทำผิด 4) ไม่เหยียบของของผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต 5) ไม่ลอก

การบ้านหรือให้เพื่อนลอกการบ้าน 6) ตรงต่อเวลา 7) ไม่ประพฤติตนเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก 8) ไม่ทุจริตในการสอบ 9) คืนเงินส่วนที่แม่ค้าทอนเกินมา 10) ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือสัญญา 11) ไม่ถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตน 12) ไม่หลอกลวงผู้อื่น 13) ไม่ฉ้อโกงและฉ้อราษฎร์บังหลวง 14) ไม่ปลอมแปลงเอกสาร 15) รักษาความยุติธรรม 16) การเลี้ยงชีพในทางสุจริต 17) ไม่นอกใจคนรัก

อติติ วลัยุชเพียร (2555 : 101) กล่าวว่า ความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ถ้าต่างฝ่ายต่างรักษาความซื่อสัตย์กันก็จะคบค้าสมาคมกันได้อย่างราบรื่น และยาวนาน ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดขาดความซื่อสัตย์ มิตรภาพย่อมจะไม่แน่นแฟ้น บางทีก็ถึงกับต้องเลิกคบกันไป คนที่ไม่มีความซื่อสัตย์มักหาเพื่อนได้ยาก ฉะนั้นถ้าประสงค์จะปรับปรุงบุคลิกภาพของตน ก็ต้องสร้างคุณสมบัติที่จำเป็นนี้ให้แก่ตนเองเสียแต่บัดนี้

กล่าวโดยสรุป ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือคุณลักษณะที่แสดงออกมาโดยยึดความถูกต้องเหมาะสม เป็นจริงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งกาย วาจา ทั้งต่อหน้า ลับหลัง

1.2 ประเภทของความซื่อสัตย์

กรมวิชาการ (2542 : 60-61) กล่าวถึงความซื่อสัตย์สุจริตว่าเป็นจริยธรรมที่เน้นความซื่อสัตย์ต่อตนเอง หน้าที่การงาน คำมั่นสัญญา แบบแผน กฎหมาย ความถูกต้องอันดีงาม โดยมีพฤติกรรมซึ่ง ดังนี้ 1) ซื่อตรงต่อเวลา 2) ซื่อตรงต่องานของตัวเองที่กำหนดไว้ 3) ซื่อตรงต่อหน้าที่การงานที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเอง 4) ซื่อตรงต่อคุณธรรม (เพื่อความประพฤติ) ที่ยึดถือปฏิบัติ 5) ซื่อตรงต่อการนัดหมาย 6) ซื่อตรงต่อการให้คำสัญญา 7) ซื่อตรงต่อคำสั่งของครู 8) ซื่อตรงต่อระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน 9) ซื่อตรงต่อทรัพย์สินของผู้อื่น 10) ซื่อตรงต่อหน้าที่การงานของผู้อื่น ไม่ก้าวก่ายงานของผู้อื่น 11) ซื่อตรงต่อระเบียบแบบแผนประเพณี 12) ซื่อตรงต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสังคม 13) ซื่อตรงต่องานที่หมู่คณะมอบหมาย 14) มีความยุติธรรม

นอกจากนั้น กรมวิชาการ (2542 : 65) ยังได้จำแนกความซื่อสัตย์ ดังนี้

1. ความซื่อตรงต่อตนเอง คือ มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี การมีความละเอียด เกรงกลัวต่อการกระทำผิด การไม่พูดปด การไม่คิดโลภในของผู้อื่น ไม่คล้อยตามพวกที่โลภ หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย มั่นคงต่อการทำความดีของคน ไม่คดโกง ความตั้งใจทำจริง ประพฤติตรงตามพูดและคิด ในกรณีของนักเรียนจะเห็นความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือเรียนจริง มาโรงเรียนตรงต่อเวลา ทำการบ้านไม่ลอกคนอื่น เวลาสอบก็ตั้งใจสอบ ไม่ทุจริตในห้องสอบ

2. ความซื่อตรงบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อคุณครูผู้สอน ต่อผู้มีพระคุณ ลักษณะสำคัญ คือ มีความจริงใจต่อผู้อื่น ไม่ชักชวนผู้อื่นไปในทางเสื่อมเสีย ไม่

สอพลอ เพื่อหาประโยชน์ส่วนตน ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ไม่คิดริษยากันแก่กัน ไม่ถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยการลักขโมย ฉ้อโกง ไม่ละเมิดของรักคนอื่น ยอมรับผิดหากตนเป็นผู้ทำผิดต่อผู้อื่น รู้จักเคารพสิทธิ์ของผู้อื่น ไม่หยิบของใช้ของผู้อื่นไปโดยไม่ได้รับอนุญาต มีความประพฤติดีทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น

3. ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนทำ หรือได้รับมอบหมาย และทำให้ดีที่สุด ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ ไม่ทุจริตคดโกง ไม่ใช้อำนาจหน้าที่หาประโยชน์ส่วนตน รักขาระเบียบ กฎเกณฑ์ ตรงต่อเวลา

4. ความซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ คือ การรักษาคำมั่นสัญญาไม่คิดประทุษร้ายต่อหมู่คณะ รักษาความสามัคคี ไม่นำความลับของหมู่คณะ สังคม ประเทศชาติไปเปิดเผย ไม่คิดคดทรยศต่อสถาบัน ต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี

นอกจากนี้ ประเสริฐ เอื้อนครินทร์ (2542 : 22) ได้จำแนกความซื่อสัตย์ของบุคคลออกเป็น 5 ประเภท พอสรุปได้ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ มีความละเอียดและกระตือรือร้นในการกระทำความผิดให้ได้ชื่อว่าไม่สุจริต

2. ความซื่อสัตย์ต่อเพื่อนฝูง หมู่คณะ คือ การไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกง และเอาเปรียบเพื่อนฝูงและหมู่คณะ

3. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน คือ ความซื่อตรงเที่ยงธรรม ไม่หาผลประโยชน์ ใส่ตนเอง จนทำให้เดือดร้อนแก่หน้าที่การงานที่ทำอยู่

4. ความซื่อสัตย์ต่อสังคม และชุมชน คือ ไม่กระทำความผิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม และชุมชน เพื่อหาประโยชน์ต่อตนเอง

5. ความซื่อสัตย์ต่อระเบียบ กฎเกณฑ์ จารีต ประเพณี กฎหมาย วัฒนธรรม คือ รักษาและปฏิบัติต่อระเบียบ กฎเกณฑ์จารีตประเพณี วัฒนธรรมด้วยความซื่อตรง จริงใจและเที่ยงธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554 : 26-27) ได้วิเคราะห์โครงสร้างของความซื่อสัตย์ว่าแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี มีความละเอียด เกรงกลัวต่อการกระทำผิด พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก คือ ไม่สับปลับกลับกลอก ไม่คล้อยตามพวกที่ลากหรือจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย มั่นคงต่อการกระทำดีของตน ไม่คดโกงมีความตั้งใจจริง ประพฤติตรงตามที่พูดและคิด

2. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน พฤติกรรมที่แสดงออกคือ รู้หน้าที่ว่าเป็นนักเรียนต้องมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์

3. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล คือ มีความซื่อตรงต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อหัวหน้างาน ต่อผู้มีพระคุณ พฤติกรรมที่แสดงออกคือ ไม่คิดคดผู้อื่น ไม่ชักชวนเพื่อนไปในทางที่เสื่อมเสีย ไม่สอพลอประจบประแจง ยินดีในความสำเร็จของเพื่อน ไม่คิดริษยาหรือกลั่นแกล้ง

4. ความซื่อสัตย์ต่อคณะ สังคม และประเทศชาติ พฤติกรรมที่แสดงออก คือ ร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนหรือเอาดีเข้าตน ไม่ร่วมมือกันทำงานใด ๆ ที่ผิดกฎหมายหรือผิดระเบียบข้อบังคับของสังคมหรือหมู่คณะ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2554 : 75) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์สุจริตที่มักจะพบอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน ดังนี้ 1) ไม่ทำงานเมื่อครูไม่สั่ง หรือไม่อยู่ 2) มาโรงเรียนสาย 3) ไม่ส่งหนังสือคืนห้องสมุด 4) ไม่รับผิดชอบที่ตนเองทำของผู้อื่นเสียหาย 5) ทำงานไม่เรียบร้อย 6) เอาของของคนอื่นมาเป็นของตน 7) ไม่รักษาคำมั่นสัญญากับครู เพื่อน ผู้ปกครอง 8) ไม่รู้จักหน้าที่ของตนเอง 9) ชอบพูดโกหก 10) ไม่ตรงต่อเวลา

1.3 พฤติของนักเรียนที่มีความซื่อสัตย์

พฤติกรรมของผู้ที่มีความซื่อสัตย์เป็นลักษณะที่สำคัญของบุคคลที่ควรจะมีไว้ เป็นสมบัติของตน เป็นพื้นฐานของบุคคลที่ควรจะมีการพัฒนาประการหนึ่ง และควรส่งเสริมให้ทุกคนได้มี ดังที่ กรมวิชาการ (2528 : 21-22) ได้รวบรวมพฤติกรรมของผู้ที่มีความซื่อสัตย์ไว้พอสรุปได้ดังนี้ 1) พูดความจริง 2) เก็บของตกได้ส่งคืนเจ้าของ 3) ตรงต่อเวลา 4) ยอมรับผิดเมื่อทำผิด 5) ไม่ประพฤติตนเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก 6) ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือสัญญา 7) หาเลี้ยงชีพในทางสุจริต 8) ไม่ถือเอาของผู้อื่นเป็นของตน 9) รักษาความยุติธรรม นอกจากนั้น อับสรวิงสะวิบูลย์ (2540 : 29-34) ได้กล่าวถึงความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียน คือ การไม่ลอกการบ้าน ไม่ทุจริตในการสอบ ส่วนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กล่าวถึง นักเรียนที่มีความซื่อสัตย์ว่า ต้องมีความรับผิดชอบ ไม่พูดปด ไม่โลภ ไม่ขโมย ไม่ละเมิดของรักของผู้อื่น และทำตามสั่งจะที่ตั้งใจไว้จนเป็นคนที่น่าไว้วางใจ สอดคล้องกับ กรมวิชาการ (2545 : 52) ได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติตนให้เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียนว่า 1) ไม่พูดปด ให้พูดแต่เรื่องที่เป็นความจริงด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เพื่อให้ผู้ฟังไม่เกิดความเดือดร้อนเสียหาย ผู้พูดความจริงย่อมเป็นที่เชื่อถือของผู้อื่น ส่วนคนที่พูดปดย่อมไม่มีใครเชื่อถือ 2) ไม่พูดปดเป็นความจริง ให้พูดตรงตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนความจริงให้เป็นอย่างอื่นไป ทำให้คนฟังเกิดความเข้าใจผิด และก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตนเองและผู้อื่น 3) ไม่พูดอำพรางความจริง ให้พูดความจริงทั้งหมดโดยสิ้นเชิง ไม่พยายามพูดปกปิดความจริงบางส่วนไว้ เปิดเผยความจริงแต่บางส่วน 4) ไม่พูดยุยงให้เกิดความแตกแยก ไม่พูดคุยให้คนแตกความสามัคคีกันการนำเรื่องของคนหนึ่งไปพูดให้อีกคนหนึ่งฟัง บางทีทำให้เกิดความเข้าใจผิด ทะเลาะวิวาทแตกความสามัคคี เราจึงควรพูดให้เกิดความรักความสามัคคีกัน 5) ไม่พูดคำหยาบ ให้รู้จักใช้คำพูดที่สุภาพ อ่อนหวาน พูดถูกกาลเทศะ ผู้พูด

คำสุภาพอ่อนหวานย่อมมีเสน่ห์ในตัวเอง เป็นที่รักของคนอื่น 6) มีสัจจะให้ปฏิบัติตามคำพูดที่ได้พูดไว้ โดยไม่ยอมเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น คนที่มีสัจจะมักจะเป็นคนที่มีความจริงใจประจำตัวเสมอ 7) มีความจริงใจ ให้กระทำที่ตรงกับใจ ไม่มีการแสร้งแกล้งทำ ไม่ใช่ปากพูดอย่างหนึ่ง แต่ใจคิดอีกอย่างหนึ่ง หรือต่อหน้าอย่างหนึ่งลับหลังอย่างหนึ่ง

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “ความซื่อสัตย์สุจริต” ได้ว่า หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือคุณลักษณะที่แสดงออกมาโดยยึดความถูกต้องเหมาะสม เป็นจริงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งกาย วาจา ทั้งต่อหน้า ลับหลัง เช่น การพูด การตรงต่อเวลา การเชื่อฟังคำสั่งสอน ความรับผิดชอบ เป็นต้น ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ของความซื่อสัตย์สุจริต ประกอบด้วย 1) พูดความจริง 2) ตรงต่อเวลา 3) ปฏิบัติตามข้อตกลง 4) ตั้งใจเรียน 5) เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู 6) มีความรับผิดชอบ

2. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้ความมีระเบียบวินัย

ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 980, 1121) ให้ความหมายของ ระเบียบวินัยไว้ว่า ระเบียบหมายถึง แบบแผนที่วางไว้เป็นแนวปฏิบัติหรือดำเนินการ และวินัยหมายถึง ระเบียบแบบแผนและข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553 : 19) ให้นิยามความหมายว่า ระเบียบวินัย หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในข้อตกลง กฎเกณฑ์ และระเบียบข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียน และสังคม ให้ความหมายได้ใกล้เคียงกับ กรมวิชาการ (2545 : 12-13) ที่กล่าวถึงความมีระเบียบวินัยของนักเรียนไว้ว่า คือ คุณลักษณะของจิตใจ และพฤติกรรมช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม โดยมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นความมีระเบียบวินัย ดังนี้ 1) สนใจใฝ่รู้ 2) ควบคุมตนเอง 3) รับผิดชอบ 4) มีเหตุผล 5) ขยัน 6) ตรงต่อเวลา 7) เชื่อมั่นในตนเอง 8) อดทน 9) เป็นผู้นำ 10) ความร่วมมือ 11) การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 12) การเคารพสิทธิของผู้อื่น 13) การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง 14) การทำตามข้อตกลง 15) ความเชื่อมั่นในตนเองและผู้อื่น 16) การมีวินัยในการเรียนรู้

จากการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ตที่ผู้เขียนใช้นามว่า “Healthupdatetoday.com” กล่าวว่า “ระเบียบวินัย” นั้นคือเป็นโครงสร้างที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้นมาเพื่อให้เด็กนั้นได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดที่เขาทำนั้นยังที่จะสามารถทำได้ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานที่อยู่ในการพัฒนาการควบคุมตนเองเพราะจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่จะสามารถเลือกในการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมนั่นเอง และยังเป็นสิ่งที่มีการยอมรับของผู้อื่นในสังคม เพราะซึ่งจะสามารถส่งผลให้เด็กสามารถดำรงชีวิตอยู่ที่อยู่ในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุขนั่นเอง และยังสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั่นเอง

นอกจากนั้นยังมี การส่งเสริมพัฒนาการ (2555 : 25) ได้กล่าวถึง ระเบียบวินัยว่าเป็นโครงสร้างที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้นสำหรับเด็กเพื่อให้เด็กเรียนรู้ว่าสิ่งใดที่เขาสามารถทำได้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาการควบคุมตนเองของเด็กภายใต้เงื่อนไขที่เด็กเลือกแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นเพื่อให้เด็กสามารถใช้ชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและอยู่ในโลกของความเป็นจริงได้อย่างมีความสุข ระเบียบวินัยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ทำให้เด็กเรียนรู้ที่จะเคารพสิทธิของผู้อื่นมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่จำเป็นต้องอธิบายแต่เด็กก็สามารถเรียนรู้ได้จากการกระทำของผู้ใหญ่และเรียนรู้ด้วยตนเองว่าสิ่งใดทำไปแล้วจะเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและเข้าใจในทันทีว่าเขาควรเชื่อฟังและปฏิบัติตามหรือไม่เช่นคำว่า “อย่า” “ทำสิ่งนี้ไม่ได้” เพราะเคยได้รับคำห้ามจากผู้ใหญ่เกี่ยวกับอันตรายมาก่อน นอกจากนี้ยังเรียนรู้ว่าหากยังคงปฏิบัติต่อไปเขาอาจจะต้องถูกลงโทษเด็กส่วนใหญ่ต้องการให้ผู้ใหญ่ควบคุมความประพฤติของเขา แต่ไม่ใช่ด้วยการข่มขู่หรือทำร้ายร่างกาย ส่วน วิชัย วงษ์ใหญ่ (2541 : 3) ให้ความหมายของระเบียบวินัยว่าหมายถึง คุณลักษณะจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบกติกาสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

กล่าวโดยสรุป ระเบียบวินัย หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกจากจิตใจ โดยปฏิบัติตามตามระเบียบ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม

2.1 ความสำคัญของระเบียบวินัย

มีผู้ให้ความสำคัญของระเบียบวินัยไว้หลายท่าน ดังนี้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540 : 5-6) ได้กล่าวถึงความสำคัญของระเบียบวินัย ไว้ดังนี้

1. ด้านครอบครัว การที่สมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นวินัยภายนอกหรือวินัยภายในตนเองย่อมก่อให้เกิดความไว้วางใจเชื่อมั่นระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัว โดยเฉพาะสมาชิกผู้เยาว์ของครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นจากครอบครัวที่มีสัมพันธภาพที่ดีย่อมเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี มีความมั่นคงทางจิตใจ กล่าวที่จะเรียนรู้และปรับตัวในสิ่งใหม่ ๆ อันจะเป็นกำลังที่สำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศสืบไป

2. ด้านสังคม เมื่อกลุ่มคนในสังคมมีการรักษาระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ของสังคมร่วมกัน เช่น การรักษาสาธารณสุขสมบัติ การเคารพและไม่ล่วงเกินสิทธิของผู้อื่นการปฏิบัติตามประเพณี แบบแผนปฏิบัติของสังคม ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข

3. ด้านเศรษฐกิจ ในสภาพสังคมไทยปัจจุบันที่มีการดำเนินงานทางธุรกิจอย่างรวดเร็ว โดยใช้เทคโนโลยีสื่อสารเป็นเครื่องมือ เวลาจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่ง ซึ่ง

ผู้ดำเนินการทางธุรกิจจะต้องรักษาและใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ดังนั้นการมีวินัยตรงต่อเวลา จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนี้การมีวินัยในตนเองเกี่ยวกับ ความซื่อสัตย์ในการดำเนินงานทางธุรกิจก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีความ เจริญเติบโตเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

4. ด้านการเมือง การที่ประชาชนในสังคมไทยปัจจุบันมีความเคารพ ยอมรับ ความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่แตกต่างไปจากตน และตระหนักในสิทธิหน้าที่ของตนในระบบการ ปกครองแบบประชาธิปไตยในฐานะประชาชนอย่างกว้างขวางรวมทั้งการบริหารราชการแผ่นดิน ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตของนักการเมืองฝ่ายรัฐบาล และการหมั่นตรวจสอบการบริหารงานของ คณะรัฐบาลอย่างใกล้ชิดด้วยความตระหนักในหน้าที่ของพรรคฝ่ายค้านอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้ เป็นวินัยในตนเองที่สำคัญที่จะช่วยให้การพัฒนาทางการเมืองของประเทศเป็นไปได้อย่างง่าย

2.2 การพัฒนาระเบียบวินัยนักเรียน

การพัฒนาระเบียบวินัยนักเรียนเป็นการนำแนวทางที่โรงเรียนกำหนดไว้ไปสู่การ ปฏิบัติโดยที่บุคคลทุกฝ่ายมีส่วนร่วมกำหนดและเผยแพร่ให้เข้าใจแนวปฏิบัติที่ชัดเจน เพื่อให้ นักเรียนได้เล็งเห็นคุณค่าและถือปฏิบัติตามข้อบ่งชี้ในแต่ละด้าน จะกล่าวถึงแนวทางการพัฒนา ระเบียบวินัยต่อไปนี้

2.2.1 วินัยด้านการตรงต่อเวลา

การตรงต่อเวลา เป็นสิ่งจำเป็นต่อนักเรียนอย่างยิ่ง สถานศึกษาทุกแห่งได้ พยายามปลูกฝังการแสดงพฤติกรรมตามกำหนดเวลาหรือตามตารางเวลาที่นัดหมาย เช่น การ ตรงต่อเวลาในการมาโรงเรียน การเข้าห้องเรียน เมื่อโรงเรียนได้กำหนดให้นักเรียนได้ปฏิบัติอย่าง จริงจังนับว่าเป็นการวางรากฐานในเรื่องการตรงต่อเวลาให้มีพฤติกรรมที่ดีสืบต่อไป

จากการสังเคราะห์ผลงานของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540 : 7) และพนัส หันนาคินทร์ (2542 : 60) ได้ให้ความหมายของการตรงต่อเวลา ว่า หมายถึงการทำงานหรือการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้อย่างสำเร็จตามกำหนดเวลา ซึ่ง ถือเอาเวลาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด เราต้องบริหารเวลาให้คุ้มค่ามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การที่จะมี ความสุขที่สุดในชีวิต คือ การรู้จัก การจัดการและมีการวางแผนการใช้เวลาในการทำกิจกรรมใด ๆ ให้ถูกต้องและพยายามทำให้เสร็จสิ้นตามกำหนดเวลาและเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ ทำ ให้ชีวิตมีความสุขตลอดจนอยู่ร่วมกับผู้อื่นและสังคมได้ด้วยดี

นอกจากนั้น พนัส หันนาคินทร์ (2542 : 61) ยังได้ให้แนวทางการปฏิบัติ

ดังนี้

1. เมื่อได้รับมอบหมายงานหรือหน้าที่ให้รับผิดชอบต้องรีบดำเนินการ

ทันที

2. เมื่อนัดกับใครต้องไปพบตามเวลาและสถานที่ที่นัดหมาย พยายามอย่าผิดนัด ถ้าไปตามเวลาที่นัดหมายไม่ได้ หรืออาจล่าช้าต้องรีบแจ้งให้ทราบล่วงหน้าทันที
3. เมื่ออยู่ที่บ้านควรตื่นนอนตอนเช้าให้ทันเวลา
4. เมื่ออยู่ที่โรงเรียนต้องเข้าเรียนตามเวลาที่กำหนด เพื่อจะได้ความรู้

เต็มที่

5. เมื่อมีอุปสรรคในขณะที่ปฏิบัติงานต้องไม่เกิดความย่อท้อจนการงานต้องหยุดชะงัก แต่ต้องเร่งแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จได้ตรงตามกำหนดเวลา

ประโยชน์ของการตรงต่อเวลา

1. ทำให้การดำเนินงานเสร็จตามกำหนดการ
2. ได้รับการยกย่องเป็นบุคคลที่มีเกียรติ เนื่องจากไม่ทำให้งานหรือผู้อื่น

เสียหาย

3. อาจได้รับมอบหมายงานที่สำคัญบางอย่างให้ทำเพิ่มขึ้น เพราะได้รับการไว้วางใจว่าเป็นคนตรงต่อเวลา
4. มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เพราะเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ มีมิตรมาก อยากรับผิดชอบและอยากร่วมทำงานด้วย

โทษของการไม่ตรงต่อเวลา

1. จะทำให้งานล่าช้า
2. ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป
3. ขาดความพร้อมเพรียงในหมู่คณะ
4. ถูกตำหนิจากบุคคลอื่นได้

2.2 วินัยด้านความสะอาด

ความสะอาด อาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่สำคัญของมนุษย์ประการหนึ่ง หากเราเริ่มปลูกฝังการแสดงพฤติกรรมให้นักเรียนที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสถานศึกษา ได้มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่เวรประจำวัน ในการรักษาความสะอาดห้องเรียนและอาคารเรียนได้ก็เป็นสิ่งที่ดี เพราะนักเรียนเหล่านั้นจะได้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติต่อไป

ความสะอาดโดยภาพรวม เป็นการปฏิบัติเพื่อดูแล บำรุงรักษาสถานที่ทำงาน อุปกรณ์ เครื่องใช้ให้พร้อมในการปฏิบัติงาน เพื่อขจัดของที่ไม่จำเป็นออก และจัดของให้เป็นระเบียบให้เกิดความสะดวกในการใช้แล้ว ให้ทำความสะอาดบริเวณต่าง ๆ ที่ตนเองรับผิดชอบและรักษาความสะอาดอยู่อย่างสม่ำเสมอ

กรมวิชาการ (2542 : 21) และ วิจิตร อาชะกุล (2538 : 123) ได้กล่าวถึงความสะอาดว่ามีอยู่ 3 ทางคือ สะอาดกาย สะอาดวาจา และสะอาดใจ ซึ่งหมายถึง ความดีงาม

หรือความไม่ทู่จริตทางกาย วาจา ใจ นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งออกเป็นความสะอาดภายนอก ได้แก่ ความสะอาดของร่างกาย เครื่องใช้ บ้านเรือน และความเป็นอยู่ ส่วนความสะอาดภายใน ได้แก่ ความสะอาดในจิตใจ

วิชา เพชรสุวรรณ (2543 : 13) และ ธรรมรส โชติคุณุช (2540 : 126)

ได้สรุปเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดทั้งที่บ้านและโรงเรียนว่า บ้านเป็นสถานที่ที่เราอาศัยพักผ่อนหลับนอน ให้ความปลอดภัยและสร้างความสบาย ทั้งกายและใจให้ทุกคนในครอบครัว ฉะนั้น จึงจำเป็นจะต้องรู้จักทำความสะอาดในส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในบ้าน รวมทั้งวัสดุสิ่งของ เครื่องใช้ ให้มองดูสวยงาม และคงอยู่ในสภาพดีอยู่ตลอดเวลา การทำความสะอาดจะทำได้ตาม ลักษณะและความเหมาะสม ดังนี้

1. บริเวณบ้าน ควรเก็บกวาดขยะมูลฝอย ลงถังขยะให้เป็นที่
2. ควรมีที่รองรับขยะมูลฝอย สิ่งของที่ไม่ได้ใช้แล้ว วางไว้ในบ้านหลาย ๆ

แห่ง เช่น ตามบริเวณบ้าน ห้องรับแขก ห้องนั่งเล่น เป็นต้น

3. รักษาความสะอาดบริเวณห้องนอน ห้องแต่งตัว ห้องครัว ห้องน้ำ ห้อง

ส้วม ให้อยู่ในสภาพที่น่าอยู่ เรียบร้อย สะอาด

โรงเรียนเป็นสถานที่ฝึกอบรมนักเรียนให้เป็นคนดี มีความรับผิดชอบ รู้หน้าที่ นักเรียนทุกคนต้องมีหน้าที่ช่วยพัฒนาโรงเรียน ให้มีความสะอาดน่าอยู่ ซึ่งนักเรียนสามารถทำได้หลาย วิธี ดังนี้

1. ทิ้งเศษขยะ อาหาร หรือสิ่งที่ไม่ต้องการลงในถังขยะให้ถูกต้อง
2. ต้องทำเวรตามที่ได้รับมอบหมาย
3. รักษาทรัพย์สินของโรงเรียนอย่างดียิ่ง
4. เมื่อเห็นสิ่งใดชำรุดหรือเสียหาย ควรแจ้งให้ผู้รับผิดชอบทราบ เพื่อ

ดำเนินการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้

5. ช่วยกันตักเตือนผู้ที่ทำผิดหรือบอกครู ให้ทราบชื่อ เพื่อที่จะช่วยสร้าง

นิสัยอันดีให้กับนักเรียนทุก ๆ คน

6. รักษาความสะอาดห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ พื้นห้อง ระเบียง เพดาน ฝา

ผนัง ฯลฯ

7. สำรวจและรายงานสิ่งที่ควรปรับปรุงแก้ไข สิ่งชำรุดใช้การไม่ได้

อุปกรณ์ประจำห้องเรียนที่ไม่ครบ

8. ร่วมมือกันรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน ห้องน้ำ ห้องส้วม โรงรถ

โรงอาหาร และสถานที่รับประทานอาหาร

ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำความสะอาด

1. สภาพแวดล้อมและสถานที่ทำงานน่าอยู่ น่าทำงาน
2. เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของเครื่องจักรและอุปกรณ์
3. ยืดอายุการใช้งานของเครื่องจักรและอุปกรณ์

สรุปได้ว่า การมีระเบียบวินัยด้านการรักษาความสะอาด ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ทำให้นักเรียนได้รู้จักควบคุมตนเองโดยการประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบ ควรทำอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัยที่ดี

2.3 วินัยด้านการแต่งกาย

การแต่งกายถือเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะคนที่แต่งกายถูกกาลเทศะ จะสามารถบ่งบอกให้คนอื่นรู้ว่าเป็นคนอย่างไร ถ้าแต่งกายดี เรียบร้อย ก็จะทำให้ตนเองเกิดความเชื่อมั่น และมีความภาคภูมิใจ

ธรรมรส โชติคุณุช (2540 : 126) กล่าวว่า การแต่งกายดีเป็นการเสริมสร้างบุคลิกลักษณะที่ดีให้กับบุคคลและเป็นสิ่งที่ยั่งยืนยิ่งในการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น การจะเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะที่ดี จะต้องรู้ศิลปะในการแต่งกาย เพราะบุคคลมองกันหรือวินิจฉัยกันด้วยการแต่งกายนั่นเอง ส่วน วิจิตร อาชะกุล (2538 : 123) กล่าวว่า การแต่งกายให้ถูกกาลเทศะ เป็นสิ่งจำเป็นและ มีความสำคัญยิ่ง เพราะเครื่องแต่งกายจะบอกผู้อื่นว่า ผู้แต่งกายเป็นอย่างไร เครื่องแต่งกายจะบอกความรู้สึกแก่ผู้พบเห็นและเมื่อเวลาใดที่แต่งกายไม่เรียบร้อย จะทำให้ตนเองขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดความภาคภูมิใจ ซึ่งผิดกับเมื่อแต่งกายดีจะรู้สึกผ่องแผ้ว และมีความเชื่อมั่นในตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียน นักศึกษา ต้องแต่งกายให้ถูกต้องตามระเบียบของสถานศึกษาที่กำลังศึกษาเล่าเรียนด้วย

กล่าวพอสรุปได้ว่า วินัยด้านการแต่งกาย เป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลของแต่ละคน ที่ได้แสดงออกมา สามารถบอกได้ถึงทัศนคติ อุปนิสัย ของบุคคลนั้น

2.4 ประโยชน์ของการมีระเบียบวินัย

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์งานของ อรรถนพ อุ้นจะนำ (2541 : 25) ที่กล่าวถึงประโยชน์ของระเบียบวินัย ดังนี้

1. เป็นการช่วยสร้างและรักษาสภาพการณ์ที่จำเป็นต่อความเจริญงอกงามของนักเรียนและความเจริญก้าวหน้าของโรงเรียน หากขาดระเบียบวินัยแล้ว การดำเนินงานในโรงเรียนและโรงเรียนจะเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น เช่น ความไม่เป็นระเบียบของห้องเรียน สกปรก เป็นต้น
2. ระเบียบวินัยเป็นเครื่องเตรียมตัวนักเรียนสำหรับการดำรงชีวิตในภายหลัง เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม ต่อความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว
3. ระเบียบวินัยเป็นเครื่องปลูกฝังการรู้จักควบคุมใจตนเองไปทีละน้อย

โรงเรียนมีหน้าที่ปลูกฝัง อบรมส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมืองดี โดยการมอบหมายหน้าที่ให้ทำและให้ควบคุมตนเองให้ปฏิบัติหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด ตามกำลังความสามารถของแต่ละคน ฝึกและอบรมชี้แจงให้นักเรียนเห็นคุณค่าความดีความงาม จนนักเรียนเกิดคุณลักษณะนิสัยที่ดีต่อไป

นอกจากนี้จากการสังเคราะห์งานของ พนัส หันนาคินทร์ (2542 : 38) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีระเบียบวินัย ดังนี้ 1) ทำให้ป้องกันความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นในชีวิต 2) ทำให้ได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากบุคคลอื่น 3) ทำให้สงบสุข เพราะทุกคนปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน 4) ทำให้บุคคลมีระเบียบวินัยที่ดี สามารถเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ทางที่ดีได้ง่าย

กล่าวพอสรุปได้ว่า การมีระเบียบวินัย เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม โดยวินัยทำให้เกิดการควบคุมตนเองได้ทั้งภายนอกและจิตใจ ทำแต่สิ่งที่ดีงาม สามารถพัฒนาตนเองให้มีคุณค่าสูงขึ้น สามารถทำให้สังคมมีการพัฒนาที่ดีขึ้นอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความสุข

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “การมีระเบียบวินัย” ได้ว่า หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกจากจิตใจ โดยปฏิบัติตามระเบียบ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม เช่น การตรงต่อเวลา ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย การรักษาความสะอาด การแต่งกาย การทิ้งขยะ การรักษาทรัพย์สิน เป็นต้น ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ของการมีระเบียบวินัย ประกอบด้วย 1) มาโรงเรียนตรงเวลา 2) ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน 3) รักษาความสะอาดห้องเรียน 4) แต่งกายสะอาด 5) ทิ้งขยะลงในถัง 6) รักษาทรัพย์สินของโรงเรียนและส่วนรวม

3. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้มีความรับผิดชอบ

3.1 ความหมายของความรับผิดชอบ

มีผู้รู้ นักการศึกษา ตำราทางวิชาการ ที่ให้ความหมายไว้ ดังนี้
ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 990) ให้ความหมายของคำว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ยอมรับผลทั้งที่ดีและไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทำลงไปหรือที่อยู่ในความดูแลของตน
กรมวิชาการ (2542 : 8) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง ความสนใจความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายามละเอียดรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมายยอมรับผล การกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

สำหรับพระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลในโอกาสต่าง ๆ (<http://www.wattamor.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538908648>) ดังนี้

การจะทำงานให้มีประสิทธิผลและให้ดำเนินไปได้โดยราบรื่น จำเป็นอย่างยิ่งที่

จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบอย่างสูง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง ไม่บิดเบือนจุดประสงค์ที่แท้จริง
ของงานสำคัญที่สุดต้องเข้าใจความหมายของคำว่า ความรับผิดชอบ ให้ถูกต้อง (ในพิธี
พระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 16 กรกฎาคม 2519)

ต่างคนต่างมีหน้าที่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทำเฉพาะหน้าที่นั้น เพราะว่าถ้าคน
ใดทำหน้าที่เฉพาะของตัวโดยไม่มองไม่แลคนอื่น งานก็ดำเนินไปไม่ได้ เพราะเหตุว่างานทุกงาน
จะต้องพาดพิงกันจะต้องเกี่ยวโยงกัน ฉะนั้นแต่ละคนจะต้องมีความรู้ถึงงานของผู้อื่นแล้วช่วยกัน
ทำ (พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆที่เข้าเฝ้าฯ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4
ธันวาคม 2533)

“...การจะทำงานให้มีประสิทธิผลและให้ดำเนินไปได้โดยราบรื่นนั้น จำเป็นอย่าง
ยิ่งจะต้องทำด้วยความรับผิดชอบอย่างสูง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง ไม่บิดเบือนจุดประสงค์ที่แท้จริง
ของงาน สำคัญที่สุด ต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “ ความรับผิดชอบ ” ให้ถูกต้อง ...” พระ
บรมราโชวาท 16 กรกฎาคม 2519

อหิติ วลัยชูเพียร (2555 : 100) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การ
ควบคุมตนเองให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ผลสมบูรณ์ ทั้งนี้รวมไปถึงการควบคุมพฤติกรรมของตนให้ถูกต้อง
ตามกฎเกณฑ์ด้วย คนที่มีความรับผิดชอบย่อมเป็นที่เชื่อถือของคนอื่น ๆ เป็นคุณสมบัติอันเป็น
องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ คนที่ไม่
รับผิดชอบ เป็นคนที่สังคมเรียกว่าไม่มีความเป็นผู้ใหญ่ ไม่มีคนอยากคบหาสมาคมด้วยและไม่มี
ใครไว้วางใจ

3.2 ความสำคัญของความรับผิดชอบ

กรมวิชาการ (2542 : 10-12) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของความรับผิดชอบไว้ว่า
เป็นสิ่งที่ฝึกอบรมให้เกิดขึ้นกับนักเรียนได้ โดยให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกความรับผิดชอบโดยการ
ปฏิบัติจริง ไม่ควรทำการเร่งรัดจนเกินไป ควรให้การฝึกหัดจนเกิดเป็นนิสัยความรับผิดชอบตั้งแต่
เด็กทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ผู้ใหญ่และครูต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำสั่งสอน ฝึกอบรม เกี่ยวกับความ
รับผิดชอบในการทำงานเสมอ สถานที่เหล่านี้จึงเป็นสถานที่สำคัญที่จะช่วยฝึก และพัฒนาความ
รับผิดชอบให้กับนักเรียน โดยจัดให้มีการฝึกอบรมอย่างมีแบบแผนและเป็นระบบ นอกจากนั้นยัง
ได้กล่าวอีกว่า การขาดความรับผิดชอบ ยังเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ
ขึ้นในสังคม หากคนในสังคมมีความรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ของสังคมก็จะลดน้อยลง ปัญหา
ทุจริต และคอร์รัปชันก็จะไม่เกิดขึ้น สังคมจะสงบสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

3.3 ประเภทของความรับผิดชอบ

กรมวิชาการ (2542 : 15) ได้สรุปประเภทของความรับผิดชอบได้ 2 ประเภท

คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การจัดปัญหาทุกชนิดที่ทำให้ตนเองเป็นทุกข์ เช่น การรักษาป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย โรคภัยไข้เจ็บ รักษาร่างกายให้แข็งแรง รวมทั้งรู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติหน้าที่การงานของตนเองให้ลุล่วงไปและมีประสิทธิภาพทันเวลากำหนด ตรงต่อเวลา

2. ความรับผิดชอบต่อสังคมหรือส่วนรวม หมายถึง รู้จักฐานะหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อสังคม อันได้แก่ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสมเกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “มีความรับผิดชอบ” ได้ว่า หมายถึง ความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความมานะพยายาม มีความละเอียดรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ให้การยอมรับในผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย อีกทั้งปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น เช่น การรักษาความสะอาด ปฏิบัติหน้าที่เวรรักษาความสะอาด การไม่ทำลายทรัพย์สิน ปิดไฟฟ้า ปิดน้ำ การเก็บของเล่น เป็นต้น ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ของการมีความรับผิดชอบ ประกอบด้วย 1) ปฏิบัติหน้าที่เวรรักษาความสะอาดบริเวณที่รับผิดชอบ 2) ไม่ทำลายทรัพย์สินของส่วนรวม 3) ปิดไฟฟ้า ปิดพัดลม ปิดน้ำ เมื่อเลิกใช้ 4) เก็บของเล่น สิ่งของเครื่องใช้เข้าที่เมื่อเล่นเสร็จ และ 5) ช่วยครูทำงานตามที่ได้รับมอบหมายตามควรแก่วัย

4. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้รู้จักประหยัดอดออม

มีผู้รู้ นักการศึกษา ตำราทางวิชาการ ที่ให้ความหมายไว้ ดังนี้
ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 713, 1366) ให้ความหมายของคำว่า ประหยัด หมายถึง ยับยั้ง ระมัดระวัง ส่วนคำว่า อดออม หมายถึง ประหยัด กระหมัดกระหม่อม หรือ ออมอด

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริสพระราชทานแก่คณะบุคคลในโอกาสต่าง ๆ (<http://atcloud.com/stories/24316>) ดังนี้
การใช้จ่ายอย่างประหยัดนั้น จะเป็นหลักประกันความสมบูรณ์พูนสุขของผู้ประหยัดเอง และครอบครัว ช่วยป้องกันความขาดแคลนในวันข้างหน้า การประหยัดดังกล่าวนี้จะมีผลดีไม่เฉพาะแก่ผู้ที่ประหยัดเท่านั้น ยังเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วย (พระราชดำรัส ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ 31 ธ.ค.2502)
กระทรวงศึกษาธิการ (2523 : 146-157) ได้กล่าวถึงขอบข่ายของผู้ที่มีความประหยัดว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การประหยัดเวลา ได้แก่ การรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ให้เหมาะสมกับ

กาลเทศะ รู้คุณค่าของเวลา ยินยอมให้เวลาหมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ในการหาความรู้ ในการสร้างความดี ในการสร้างสมรรถภาพ ในการสร้างอำนาจ ในการสร้างทรัพย์

2. การประหยัดทรัพย์ ได้แก่ การรู้จักใช้ทรัพย์ให้ถูกต้องและเหมาะสม ได้แก่

1. พยายามจ่ายทรัพย์เท่าที่จำเป็น ให้สมควรแก่อัตภาพ
2. การรู้จักกำหนดรายจ่ายให้พอเหมาะพอควรแก่กำลังทรัพย์
3. การรู้จักเก็บรวบรวมรายได้อันสมควรเก็บไว้เป็นทุนสำรอง
4. ทำทรัพย์ที่มีอยู่ให้เจริญงอกงาม
5. คุ้มครองรักษาทรัพย์ให้ปลอดภัย
6. บุรณะของเก่าอันควรบูรณะให้กลับใช้ประโยชน์ได้ใหม่
7. ใช้และถนอมของใช้ และทรัพย์สินให้คงคุณค่าและประโยชน์นาน ๆ
8. รู้จักทำของใช้เอง อย่าคิดแต่จะซื้อหรือจ้างงานเขาทำรำไป
9. ไม่ใช่จ่ายอย่างฟุ้งเพื่อให้หมดเปลืองโดยเปล่าประโยชน์
10. ไม่บำรุงบำเรอความสุขสนุกสนานจนเกินไป

สำรอง เฟิงหนู (2524 : 2-4) ได้แบ่งการประหยัดออกออกเป็นประเภทต่าง ๆ

ดังนี้

1. การประหยัดทรัพย์ หมายถึง การรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่หรือที่หาได้ในทางที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวอย่างแท้จริงตามความจำเป็น
2. การประหยัดเวลา หมายถึง การรู้จักคุณค่าของเวลา และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมให้มากที่สุด โดยไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์
3. การประหยัดทรัพย์ากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ธาตุ ดินไม้ ฯลฯ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อตนเองและสังคม

ศรินยา ชัยเพียรเจริญกิจ (2530 : 4-5) กล่าวว่า การประหยัด หมายถึง การใช้เวลา และสิ่งของเครื่องใช้ของตนเองและส่วนรวมให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าที่สุด มีขอบข่าย ดังนี้

1. การใช้จ่ายอย่างประหยัด แบ่งออกเป็น
  - 1.1 การวางแผนการใช้จ่ายเงิน
  - 1.2 การซื้อของที่มีประโยชน์และคุ้มค่าเงิน
2. การใช้เวลาอย่างประหยัด แบ่งออกเป็น
  - 2.1 การวางแผนการใช้เวลา
  - 2.2 การใช้เวลาทบทวนบทเรียน

2.3 การใช้เวลาในการช่วยเหลืองานบ้าน

3. การใช้สิ่งของเครื่องใช้อย่างประหยัด แบ่งออกเป็น

3.1 การนำสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือใช้มาใช้ให้เกิดประโยชน์และการซ่อมแซม

เสื้อผ้าที่ชำรุด

3.2 การดูแลรักษาสาธารณสมบัติของโรงเรียน

3.3 การใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

พวงพะยอม ชิดทอง (2536 : 5-6) กล่าวว่า การประหยัด หมายถึง การใช้เวลา และสิ่งของเครื่องใช้ของตนเองและส่วนรวมให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าที่สุดและได้จำกัด ขอบข่ายการประหยัดดังนี้

1. การประหยัดเงิน หมายถึง การรู้จักวางแผนการใช้จ่ายเงินให้เกิดประโยชน์ คุ้มค่าที่สุด เหมาะกับรายรับ มีการเก็บออม ยับยั้งความต้องการของตนอันมีผลทำให้ใช้เงินอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม ตัดสินใจใช้เงินอย่างรอบคอบโดยคำนึงถึงประโยชน์ คุ้มค่า คุ้มค่า เป็นของตนเองและไม่ตระหนี่ถี่เหนียว

2. การประหยัดเวลา หมายถึง การรู้จักวางแผนใช้เวลาของตนเองและใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ได้แก่ การใช้เวลาเดินทางไปโรงเรียน เดินทางกลับบ้าน ศึกษาเล่าเรียน ทำแบบฝึกหัด ทบทวนบทเรียน หาความรู้เพิ่มเติม ทำธุรกิจส่วนตัว ใช้เวลาในการนอน การทำงาน อติเรก ช่วยเหลืองานบ้าน ชุมชนและสังคม

3. การประหยัดสิ่งของเครื่องใช้ หมายถึง การรู้จักใช้สิ่งของเครื่องใช้ของตนเองและส่วนรวมให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด รักษาซ่อมแซมสิ่งของเครื่องใช้ให้ใช้งานได้อยู่เสมอ ไม่ใช่อย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นด้วยความเคยชินหรือความสะดวกสบายส่วนตัว ได้แก่ ประหยัด ไฟฟ้า น้ำประปา ของส่วนรวม

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “ความประหยัดอดออม” ได้ว่า หมายถึง การระมัดระวัง ในการดำเนินชีวิต ในเรื่องเกี่ยวกับเวลา ทรัพย์สิน สิ่งของเครื่องใช้ เช่น การใช้สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเล่น การฝากเงินออมทรัพย์ การรับประทาน อาหาร การดื่มอาหารเสริม (นม) การใช้จ่ายเงิน เป็นต้น ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ของ การมีความประหยัดอดออม ประกอบด้วย 1) ใช้สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเล่นโดยไม่แตกหักเสียหาย 2) ฝากเงินกระปุกออมสินหรือการออมทรัพย์ 3) รับประทานอาหารหมดจาน 4) ดื่มอาหารเสริม (นม) หมดถูหรือกล่อม 5) ใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด 6) ใช้เสื้อผ้าสิ่งของตามความจำเป็น

5. นิยามเชิงปฏิบัติการ และตัวบ่งชี้กัตัญญกตเวทิต

5.1 ความหมายกัตัญญกตเวทิต

ผู้วิจัยนำเสนอความหมายของคำในแง่ความหมายต่าง ๆ ที่เห็นว่ามีควมจำเป็น

ที่จะนำมากล่าวเพื่อเกิดความเข้าใจตรงกันในบริบทของศัพท์ว่า กตัญญูกตเวทิต์ ได้แก่ กตัญญู และ กตเวทิต์ ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 6) ให้ความหมายของคำว่า กตัญญู หมายถึง ซึ่งรู้
 อุปการะ ที่ท่านทำให้ ซึ่งรู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิต์ หมายถึง อันเขาทำแล้ว ส่วน
 ประยุทธ์ หลงสมบุญ (2540 : 163) เป็นคำกิริยานามปุงลึงค์และคำวิเศษณะ แปลว่า
 ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตนโดยปกติ มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ อุปการฺ ชานาติ สีเลนาติ
 กตญญู แปลว่า ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแก่ตน มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ ชนิตฺ สีสมสสาติ
 กตญญู แปลว่า ผู้อุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ อุปการฺ ชานาติติ
 กตญญู นอกจากนั้น คำว่า กตัญญู ยังเป็นกิริยานามอิตถิลิงค์หรือเพศหญิง แปลว่า ความเป็นแห่ง
 บุคคลผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุพการีชน
 ทำแล้ว ความเป็นแห่งบุคคลผู้กตัญญู ความเป็นผู้กตัญญู มีรูปวิเคราะห์ว่า กตญญุสส ภาว
 กตญญูตา

ส่วนความหมายของ กตเวทิต์ มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมาย ดังนี้
 ราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 6) ให้ความหมายว่า กตเวทิต์ เป็นคำคุณศัพท์หรือ
 กิริยาวิเศษณ์ หมายถึง ซึ่งประกาศคุณท่าน ซึ่งสนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู (กต ว่า อัน
 เขาทำแล้ว + เวทิต์ ว่า ซึ่งรู้, ซึ่งประกาศให้รู้) อีกความหมายคือเป็นคำนาม หมายถึง ความเป็นผู้
 ประกาศคุณท่าน, ความเป็นผู้สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญูตา ส่วนประยุทธ์ หลงสม
 บุญ (2540 : 164) กล่าวว่า กตเวทิต์เป็นคำวิเศษณะ แปลว่า ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่น
 ทำแล้วแก่ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำ
 แล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน แต่หากเป็นคำกิริยา
 นามปุงลึงค์จะแปลว่า บุคคลผู้ยังบุคคลให้รู้ ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน หากนำสองคำ
 มารวมกันเป็น กตัญญูกตเวทิต์ เป็นคำกิริยานามปุงลึงค์หรือเพศชาย แปลว่า บุคคลผู้รู้คุณท่านและ
 ตอบแทนคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญูตา สำหรับ พุทธทาสภิกขุ (2536 : 2) ให้ความหมายว่า
 กตัญญูไว้ว่า การระลึกรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา
 (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา(กตเวทิต์) หมายถึง ความรู้
 บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏนี้เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้และอยู่ได้ด้วยสุข ใน
 ความหมายที่ใกล้เคียงกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2540 : 2540) ให้ความหมายของคำว่า
 กตัญญูกตเวทิต์ไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หมายถึง ผู้อุปการะที่ท่าน
 ทำแล้วและตอบแทนแยกออกเป็น 2 คำ คือ กตัญญูรู้คุณท่าน กตเวทิต์ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน
 สุวาลัยพร พันธุ์โยธี (<http://www.suwalaiporn.com/index.php?lay=show&ac=article&id=391132&Ntype=6>) กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวทิต์ หมายถึง

ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนคุณ ซึ่งบุคคลที่มีอุปการคุณ ตามหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนา คือบุคคลผู้แนะนำสั่งสอน ช่วยเหลืออุปถัมภ์เลี้ยงดูผู้อื่นมาก่อน ด้วยความเมตตา กรุณา มิได้หวังผลประโยชน์ตอบแทน ได้แก่ บิดามารดา เป็นผู้อุปการคุณเพราะท่านได้ให้ชีวิต ให้ การศึกษาอบรม ทะนุถนอมเลี้ยงดู ตั้งแต่เกิดจนเติบโตใหญ่ต้องการให้บุตรมีความเจริญ มีความสุข มีชีวิตที่ปลอดภัย แม้ตนเองจะลำบากเพียงใด มิได้คำนึงถึง จะเป็นหนี้สินก็ยอมขอเพียงแต่ให้บุตร มีความสุขก็พอใจบิดามารดา จึงให้ความอนุเคราะห์บุตรตามหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธศาสนา เรื่อง ทิศ 6 บุตรควรทำตามหน้าที่ในการเลี้ยงท่านตอบ ทำธุรกิจของท่าน ดำรง รักษาวงศ์สกุล ให้คงอยู่และไม่เสื่อมเสียหาย ปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นผู้สมควรรับมรดก ควรหา โอกาสในการตอบแทนพระคุณ ประพฤติตนอยู่ในโอวาท ช่วยเหลืองานตามกำลังและ ความสามารถ เป็นบุตรที่มีระเบียบวินัย ครองตนอยู่ในศีลธรรม เหล่านี้นับว่าเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่ามี ความกตัญญูกตเวที

ทิพมาศ เสวตวรโชติ <http://taamkru.com/th/%E0%B8%81%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%8D%E0%B8%B9/#article102> กล่าวถึง ความหมายของความกตัญญู หมายถึง มีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน ส่วนผู้ที่ไม่มีความ กตัญญูคือคนอกตัญญูไม่รู้คุณ ย่อมถูกประณามว่า เป็นคนไม่ดี ไม่น่าคบหา ความกตัญญูเป็น คุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้าน กายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติที่ นื่อง เป็นต้น ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติไม่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ รวมไปถึงต่อสัตว์และพืชด้วย ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มี ความสุขด้วยลักษณะของคนที่มีความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนา มี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) กตัญญูขั้นสามัญ คือ กตัญญูอย่างสามัญทั่วไป หมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็น เหตุให้เกิดกตเวที คือ การตอบแทนคุณ ซึ่งเด็กจะยอมรับว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับ ตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าพ่อแม่มีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูมา ยอมรับว่าครูมีพระคุณ เพราะได้ อบรมสั่งสอน ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะเคยให้ข้าวให้ขนม 2) กตัญญูขั้นสัตบุรุษ เป็น ความกตัญญูขั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขา เป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จักน้อมน้อมว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายาม ถวายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

กล่าวโดยสรุป ความกตัญญูกตเวที หมายถึง การรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำ ให้แก่ตน รวมทั้งการรู้จักคุณของความดีที่บุคคลอื่นได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ด้วยการ ประกาศคุณความดีเหล่านั้นแล้วตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ การรับใช้ และเคารพเชือฟัง ในพระคุณ

ของบิดา มารดา ครูอาจารย์ และญาติพี่น้อง ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

5.2 ความกตัญญูมีความสำคัญอย่างไร

ความเป็นบุคคลผู้มีความกตัญญูท่วที่ จัดเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นอันตรายสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ ด้วยเหตุนี้ ในทางพระพุทธศาสนา จึงได้กล่าวยกย่องสรรเสริญบุคคลผู้ดำรงอยู่ในกตัญญูท่วที่ตาธรรม ว่ามีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดมี เมื่อเพ่งถึงจริยธรรมระดับรากฐานแล้ว ความกตัญญูถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นพื้นฐานชั้นแห่งจิตหรือระดับจิตใจของคนที่มีคุณธรรม คนทุกคนในโลกมีชีวิตอยู่ได้และมีความสุขสบาย เพราะอาศัยความรู้ สติปัญญา ความสามารถของผู้อื่นจนนับไม่ไหว หากไม่ได้รับปัจจัยอันสำคัญนี้แล้ว เขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่อยู่ในท้องมารดาใหม่ ๆ ไม่มีอาหารจะกิน ไม่มียารักษาโรค ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่รู้จักหน้าตาผู้ให้กำเนิด เมื่อเกิดมาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้น ฉะนั้นคนทุกคนจึงมีความผูกพันกันในทางหนี้บุญคุณต่อกันและกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดา มารดา ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย

5.3 ลักษณะของกตัญญูท่วที่

จากการศึกษาของ ปิ่น มุทกันต์ (2535 : 117-120) พบว่า ลักษณะของกตัญญูท่วที่ มีอยู่ 2 ประการ ได้แก่

1. กตัญญูระดับสามัญ เป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้ตน จะยอมรับรองว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน รวมความว่า กตัญญูอย่างสามัญทั่วไป หมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตี คือ การตอบแทนคุณ

2. กตัญญูระดับสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูระดับสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองออกเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จักนกระทั่งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543 : 2-3) ได้กำหนดขอบเขตของความกตัญญู

กตเวที ว่ามี 2 ระดับ ดังนี้

1. กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว
2. กตัญญูกตเวทีต่อบุคคล ผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ หรือมีคุณความดี

เกี่ยวแก่ส่วนรวม

พระพุทธศาสนา ได้กล่าวยกย่องลักษณะของบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ไว้

ดังนี้

1. เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ
2. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใ้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้
3. ประสบแต่ความสุข เนื่องจากประพฤติตนถูกต้อง ชีวิตจึงมีแต่ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย
4. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้สมควรได้รับการยกย่องชมเชย
5. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

กล่าวได้ว่า ลักษณะของความกตัญญูกตเวที ทำให้ทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่

1. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราคืออะไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มีวิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ฉะนั้น ความประพฤติกองเราเองนี้แหละ จะเป็นตัวประกาศพระคุณท่านไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

2. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ บุตรธิดาสามารถตอบแทนคือ เลี้ยงดูดูแลท่านตอบ ทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

5.4 ประเภทของความกตัญญูกตเวที

ประยูรค์ หลงสมบุญ (2540 : 573) กล่าวไว้ในพจนานุกรม มคอ-ไทย ว่า ความ

กตัญญูทเวที เป็นการแสดงออกซึ่งต่อปัจเจกชน บิดา-มารดา, ครูอาจารย์, ญาติ-พี่น้อง, สถาบันสำคัญ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์, สิ่งแวดล้อม มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

1. ความกตัญญูต่อบิดา-มารดา ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วเกี่ยวกับ

พระคุณของบิดามารดา บุตรควรตอบแทนท่านในฐานะเป็นพรหมของบุตร ในความหมายคือท่านเป็นผู้ประเสริฐ ประพฤติดีงามต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรมสูงส่ง เป็นเทวดา ในความหมายคือ การไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น เป็นครูคนแรก กล่าวคือ เป็นผู้คอยอบรมสั่งสอนบุตรก่อนคนอื่น ตั้งแต่เกิดให้รู้จักการกิน นอน เดิน พูด ตลอดจนความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ จวบจนเติบโตใหญ่

2. ความกตัญญูต่อครูอาจารย์ ครู ถือว่าเป็นบุคลการที่มีบทบาทสำคัญต่อ

ศิษย์ ซึ่งมีฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ หมายถึง เป็นบุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะทำหน้าที่ในการ สั่งสอน แนะนำชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนการอบรมที่ถูกต้อง ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล ซึ่งศิษย์ทั้งหลายและคนทั่วไปให้ความเคารพยกย่องครู เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคม ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมนั้น ๆ ด้วยว่า คนที่ได้รับการพัฒนาแล้วย่อมจะนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ให้เกิดการพัฒนามีความเจริญรุ่งเรือง

3. ความกตัญญูต่อญาติ พี่น้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543 : 6) กล่าวว่า ญาติ หมายถึง พี่น้องที่ยังนับรู้กันได้ , ผู้ร่วมสายโลหิตกันทางบิดาหรือมารดา คนคั่นเคย คนใกล้ชิด คนในวงศ์วานที่ยังนับเนื่องกันได้ทางเชื้อสายฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ คนเราเกิดมาย่อมมีญาติพี่น้องคนคั่นเคยสนิทใกล้ชิดมากมาย ทั้งโดยเป็นญาติพี่น้องทางสายโลหิตโดยตรงและญาติมิตรที่ห่างออกไป ได้แบ่งญาติเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ญาติทางโลก คือ ญาติพี่น้องที่คนทั่ว ๆ ไปมีกัน สามารถแบ่งได้ 2 พวก

คือ

1.1 ญาติโดยสายโลหิต เช่น พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง

หลาน

1.2 ญาติโดยความใกล้ชิดคั่นเคย เช่น เพื่อน สนิทสนม มิตร ที่มีความรัก

ใคร่กลมเกลียว สหายผู้สามารถร่วมเป็นร่วมตายกันได้

2. ญาติทางธรรม หมายถึง กิจคือการสงเคราะห์ต่อกันที่ญาติจะพึงกระทำ

ต่อกันและการเป็นญาติสนิทสนมกันจากกิจกรรมต่อไปนี้คือ ได้ร่วมปฏิบัติธรรมด้วยกันมา ได้ฟังธรรม คำสั่งสอนจากพระอาจารย์องค์เดียวกัน ได้ร่วมสนทนาธรรมหรือบวชมาจากสำนักเดียวกัน

ได้สอนธรรมะให้กันหรือได้รับสอนธรรมะจากกัน

พุทธทาสภิกขุ (2515 : 335) ได้นิยามศัพท์ ญาติ หมายถึง บุคคลผู้รู้จักกัน ผู้ที่มีความคุ้นเคยกัน ย่อมมีนัยกว้าง กล่าวคือ ใครก็ตามที่เรารู้จัก รวมไปถึงญาติที่เป็นสายโลหิต ได้แก่ ญาติร่วมสายเลือดเดียวกันหรือไม่ใช่ก็ตาม และเรามีความสนิทสนมคุ้นเคยมากหรือน้อย ก็นับว่าเป็นญาติเหมือนกัน ได้แก่ 1) มิตร 2) อำมาตย์ และ 3) สหาย มักจะมาด้วยกันเสมอ

ดังนั้น การมีญาติและมิตรที่ดี ย่อมมีผลต่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิต การคบมิตรโดยมุ่งหมายได้ประโยชน์จากกันและกัน แต่ขาดอุปการคุณและขาดกตัญญูทเวทีแล้ว ก็จะเป็นเพียงมิตรเทียม ในลักษณะของคนบอกลอก คนดีแต่พูด คนหัวประจบ คนที่ชวนไปในทางฉิบหาย สภาพปัญหาสังคมที่ขาดอุปการคุณ หรือขาดความกตัญญูทเวทีต่อกัน ความเป็นมิตรสหายกัน จึงเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน มิใช่มุ่งหมายที่จะทำอุปการคุณ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล อนุเคราะห์สงเคราะห์ทดแทนคุณกันด้วยบริสุทธิ์ใจ จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งประพตดิรุนแรงต่อกันระหว่างมิตรและกลายเป็นปัญหาสังคมด้านอื่นตามมา

4) ความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับทุกสรรพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้อาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

คำว่า ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ ส่วนคำว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์ ได้แก่ ของที่เกิดเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลก ธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไปจากธรรมชาติ ย่อมทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ฉะนั้น ธรรมชาติจึงมีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้

ส่วนแนวทางในการแสดงความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ก็จะต้องเริ่มในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการช่วยกันกำจัดขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูลทั้งหลาย ช่วยกันทำความสะอาดให้ชุมชนน่าอยู่อาศัย ร่วมกันจัดกิจกรรมปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าไม้ ที่ถูกตัดไปด้วยฝีมือมนุษย์หรือเสียหายไปจากภัยธรรมชาติ เช่น ไฟไหม้ น้ำป่าไหลหลาก ร่วมกันจัดกิจกรรม บวชป่า เป็นการช่วยกันป้องกันรักษาป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติจึงนับได้ว่ามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด หากปราศจากธรรมชาติแล้วสิ่งมีชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ การดูแลเอาใจใส่ต่อธรรมชาติ จึงเป็นหน้าที่ของทุกชีวิต เพราะนี่คือหน้าที่ของสัตว์กตัญญู คือ ผู้รู้คุณของสิ่งมีคุณที่จะช่วยให้ชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้

5.5 ความกตัญญูทเวทีกับนักเรียน

กรมวิชาการ (2542 : 10) ได้กล่าวถึงสาเหตุและแรงจูงใจของการขาดกตัญญู
กตเวที ในเด็กและเยาวชน มีสาเหตุมาจากสิ่งต่อไปนี้

1. สาเหตุที่เกิดจากสภาพจิตใจของเด็กและเยาวชน

เด็กและเยาวชนขาดการศึกษาด้านศาสนา ไม่ได้รับการปลูกฝังด้าน
คุณธรรมจริยธรรมที่ดีพอ ขาดความอบอุ่นจากครอบครัว ขาดความเอาใจใส่ของผู้ปกครองต่อเด็ก
หรือมารดาบิดา ขาดการเอาใจใส่ ขาดความใกล้ชิดขาดการอบรมสั่งสอนและผู้ใหญ่ไม่มีเวลา
อบรมสั่งสอน ขาดการอบรมบุตรธิดา และจิตสำนึกของบุตรธิดา เพราะสมัยนี้มีสิ่งยั่วยุให้เด็กทำ
ตาม เช่น เกมคอมพิวเตอร์ ห้างวัด ไม่เข้าวัดฟังธรรม ผู้ปกครองไม่พาลูกเข้าวัดฟังธรรมตั้งแต่วัย
เด็ก รวมทั้งคือ ขาดสามัญสำนึกของตนเองอีกด้วย

2. สาเหตุจากสภาพสิ่งแวดล้อม บริบททางสังคมของเด็กและเยาวชน

เด็กและเยาวชน มีพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ ส่วนหนึ่งมาจากสังคม /
สิ่งแวดล้อม / สิ่งยั่วยุต่าง ๆ สังคมเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว โดยเฉพาะสังคมเมือง พ่อแม่ไม่มีเวลา
ให้กับเด็ก มีแหล่งเสื่อมโทรม สิ่งล่อลวงแหล่งอบายมุข

3. สาเหตุของการขาดกตัญญูกตเวทีต่อครอบครัวของเด็กและเยาวชน

สถาบันครอบครัว จัดเป็นสถาบันหน่วยที่เล็กที่สุด และมีความสำคัญมาก
ที่สุดของมนุษย์ เพราะเป็นสถาบันที่ให้กำเนิดเลี้ยงดู ขัดเกลาให้มนุษย์มีชีวิตรอดและเป็นสมาชิกที่
ดีของสังคม ซึ่งตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว มารดาบิดา ถือว่าเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่
สำคัญยิ่ง ประกอบด้วย การเลี้ยงดู การให้ความรักความอบอุ่น การอบรมสั่งสอน การให้
คำแนะนำปรึกษา การให้การศึกษาเล่าเรียน สาเหตุหนึ่งที่เกิดขาดความกตัญญู เนื่องจากภาวะ
ทางเศรษฐกิจหรือค่าครองชีพสูง ทำให้ครอบครัวพยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอด บิดามารดาไม่มี
เวลาอบรมสั่งสอนบุตรธิดาและเยาวชน ขาดการเอาใจใส่ และคำแนะนำที่ดีที่ถูกต้องจาก
ผู้ปกครอง ตลอดทั้งสังคมปัจจุบันมีสิ่งที่ยั่วยุให้เด็กติดการพนัน และของมีเงินเมา จึงไม่มีเวลาให้กับ
บุตรธิดาดังกล่าว สาเหตุหนึ่งคือการไม่เป็นตัวอย่างที่ดีของพ่อแม่

4. สาเหตุของการขาดกตัญญูกตเวทีต่อสถานศึกษาและเยาวชน

สถาบันการศึกษา จัดว่าเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมอีกสถาบันหนึ่ง แต่
เดิมการให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา แต่
เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้สังคมขยายตัว และโครงสร้างเพิ่มความซับซ้อน
มากขึ้น สถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ที่ต้องลดบทบาท
ด้านการให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมลง สถาบันการศึกษาจึงเกิดขึ้น เพื่อทำหน้าที่นี้โดยตรง
สถาบันการศึกษาเป็นระบบความสัมพันธ์หรือกลุ่มของระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมเกี่ยวกับการ
ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิก โดยการอบรมสั่งสอน และเสริมสร้างพฤติกรรม

การเรียนรู้ในทางที่ดีเพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสถาบัน การศึกษาของแต่ละสังคม จะมีลักษณะผันแปรไปตามบรรทัดฐาน ค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมทำให้รูปแบบในการจัดการศึกษาแตกต่างกันออกไป หรือสมาชิก และเพื่อพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิมโดยมีครูอาจารย์เป็นผู้จัดการศึกษาให้แก่ศิษย์ โดยมีหน้าที่คือ 1) แนะนำดี 2) ให้เรียนดี 3) บอกละอายให้สิ้นเชิงไม่ปิดบังอำพราง 4) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง 5) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า สาเหตุที่ทำให้เด็กและเยาวชนขาดกตัญญูกตเวที มาจากสิ่งต่อไปนี้ 1) เด็กขาดหลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิต 2) สถานศึกษาจัดการเรียนการสอนไม่เหมาะสมแก่นักเรียน มุ่งเน้นเด็กเป็นคนเก่ง มีวิชาความรู้ ไม่เน้นคุณธรรมจริยธรรม 3) สถานศึกษาจัดบุคลากรด้านการสอนที่ไม่เกื้อกูลต่อผู้เรียน ครูขาดความเอาใจใส่ ไม่มีหลักสูตรสอนที่ชัดเจน ครูเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี 4) สภาพสุขภาพแวดล้อม/บริบททางสังคมไม่สนับสนุนต่อผู้เรียนของเด็กและเยาวชน โรงเรียนจัดสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ครูและนักเรียนมีความผูกพันกันน้อย เป็นต้น

5.6 กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีต่อสถาบันครอบครัวของเด็ก

และเยาวชน

5.6.1 การบรรพชาอุปสมบททดแทนคุณบิดามารดา

5.6.2 การทำบุญสงฆ์น้ำอัฐิบรรพชน

5.6.3 การทำบุญอุทิศแก่ผู้ล่วงลับ

5.7 กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีในสถาบันทางสังคมของเด็ก

และเยาวชน

5.7.1 ประเพณีสงกรานต์

5.7.2 ประเพณีลอยกระทง

5.7.3 ประเพณีเดือนเก้าและเดือนสิบ

5.8 กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีในสถาบันการศึกษาของเด็กและ

เยาวชน

5.8.1 จัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา เป็นต้น

5.8.2 จัดกิจกรรมวันไหว้ครู

5.8.3 จัดกิจกรรมวันพ่อและวันแม่แห่งชาติ

ดังนั้นสามารถสรุปนิยามเชิงปฏิบัติการขององค์ประกอบย่อย “กตัญญูกตเวที” ได้ว่า หมายถึง การรู้คุณค่าคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน รวมทั้งการรู้จักคุณค่าของคนที่บุคคลอื่นได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ด้วยการประกาศคุณความดีเหล่านี้แล้วตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของการรับใช้ และเคารพเชื่อฟัง ในพระคุณของบิดา มารดา ครูอาจารย์ และญาติพี่น้อง ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งนิยามดังกล่าวเชื่อมโยงถึงตัวบ่งชี้ของความกตัญญู

กตเวที ประกอบด้วย 1) เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ 2) เข้าร่วมกิจกรรม งานวันไหว้ครู, งานวันแม่แห่งชาติ 3) มีความสุภาพอ่อนน้อม 4) ทำความเคารพครูและผู้ใหญ่ 5) ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน

ตารางที่ 11 องค์ประกอบย่อย นิยามเชิงปฏิบัติการและตัวบ่งชี้ของคุณธรรม จริยธรรม

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
1.ความซื่อสัตย์สุจริต	การประพฤติปฏิบัติหรือคุณลักษณะที่แสดงออกมาโดยยึดความถูกต้องเหมาะสม เป็นจริง ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งกาย วาจา ทั้งต่อหน้า ลับหลัง เช่น ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ การพูด การตรงต่อเวลา การเชื่อฟังคำสั่งสอน ความรับผิดชอบ เป็นต้น	<ol style="list-style-type: none"> 1. พูดความจริง 2. ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ 3. ปฏิบัติตามข้อตกลง 4. ตั้งใจเรียน 5. เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู 6. มีความรับผิดชอบ
2.การมีระเบียบวินัย	คุณลักษณะที่แสดงออกจากจิตใจ โดยปฏิบัติตามระเบียบข้อตกลง กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม เช่น การตรงต่อเวลา ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย การรักษาความสะอาด การแต่งกาย การทidy การรักษาทรัพย์สิน เป็นต้น	<ol style="list-style-type: none"> 7. มาโรงเรียนตรงเวลา 8. ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน 9. รักษาความสะอาด 10. แต่งกายสะอาด 11. ทidy ลงในถัง 12. รักษาทรัพย์สินของโรงเรียนและส่วนรวม

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
3.มีความรับผิดชอบ	<p>ความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความมานะพยายาม มีความละเอียดรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ให้การยอมรับในผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย อีกทั้งปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น เช่น การรักษาความสะอาด ปฏิบัติหน้าที่เวรรักษา ความสะอาด การไม่ทำลายทรัพย์สิน ปิดไฟฟ้า ปิดน้ำ การเก็บของเล่น เป็นต้น</p>	<p>13. ปฏิบัติหน้าที่เวรรักษาความสะอาดบริเวณที่รับผิดชอบ</p> <p>14. ไม่ทำลายทรัพย์สินของส่วนรวม</p> <p>15. ปิดน้ำ ปิดไฟฟ้า เมื่อเลิกใช้</p> <p>16. เก็บของเล่น สิ่งของเครื่องใช้ เข้าที่เมื่อเล่นเสร็จ</p> <p>17. ช่วยครูทำงานตามที่ได้รับมอบหมายตามควรแก่วัย</p>
4.ความประหยัดอดออม	<p>การระมัดระวัง ในการดำเนินชีวิต ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเวลา ทรัพย์สิน สิ่งของเครื่องใช้ เช่น การใช้สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องเล่น การฝากเงินออมทรัพย์ การรับประทานอาหาร การดื่มอาหารเสริม (นม) การใช้จ่ายเงิน เป็นต้น</p>	<p>18. ใช้สิ่งของเครื่องใช้, เครื่องเล่นโดยไม่แตกหักเสียหาย</p> <p>19. ฝากเงินกระปุกออมสินหรือการออมทรัพย์</p> <p>20. รับประทานอาหารหมดจาน</p> <p>21. ดื่มน้ำอาหารเสริม (นม) หมดถ้วยหรือกล่อง</p> <p>22. ใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด</p> <p>23. ใช้เสื้อผ้าสิ่งของตามความจำเป็น</p>

องค์ประกอบย่อย	นิยามเชิงปฏิบัติการ	ตัวบ่งชี้ / สาระหลักเพื่อการวัด
5.กัตถุญกตเวที	การรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน รวมทั้งการรู้จักคุณของผู้อื่นที่บุคคลอื่นได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ด้วยการประกาศคุณความดีเหล่านั้นแล้วตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ การรับใช้ และเคารพเชือฟัง ในพระคุณของบิดา มารดา ครูอาจารย์ และญาติพี่น้อง ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม	24. เชื้อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ 25. เข้าร่วมกิจกรรมงานวันไหว้ครู,งานวันแม่แห่งชาติ 26. มีความสุภาพอ่อนน้อม 27. ทำความเคารพครูและผู้ใหญ่ 28. ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน

การพัฒนาตัวบ่งชี้

1. ความเป็นมาและความสำคัญของตัวบ่งชี้

ลักษณะสำคัญของโลกปัจจุบัน คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีซึ่งช่วยให้โลกติดต่อสื่อสารคมนาคมกันได้สะดวก เทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศจึงทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ และต่อการพัฒนาระบบต่างๆ ในสังคมมากขึ้น ในอดีตการบริหารและการจัดการศึกษาเพียงแต่อาศัยข้อมูลการศึกษาที่จัดทำอยู่ในรูปของสถิติการศึกษาก็นับว่าเพียงพอต่อการใช้งาน และการใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษา แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้บริหารการศึกษาเริ่มตระหนักว่า ระบบฐานข้อมูลและสถิติการศึกษาก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีเท่าที่ควร ยูเนสโกได้ตระหนักถึงข้อจำกัดของสถิติการศึกษาดังกล่าว จึงได้พัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศทางการศึกษาให้มีคุณภาพมากขึ้น มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาชุดแรกนำเสนอไว้ในรายงานการศึกษาโลก ค.ศ.1991 และต่อมาในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 ได้จัดการประชุมเพื่อปรับปรุงตัวบ่งชี้การศึกษาชุดแรกนั้นให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น (วิโรจน์ สารรัตน์. 2554 : 200)

ในการประชุม ยูเนสโกได้สรุปประเด็นที่เป็นข้อบกพร่องหรือข้อจำกัดของข้อมูลการศึกษา และสถิติการศึกษาที่ใช้กันมาแต่เดิมไว้ 3 ประการ ประการแรก คือ การขาดสมดุลในระบบฐานข้อมูลระหว่างประเทศสมาชิก หลายประเทศขาดข้อมูลและสารสนเทศที่จำเป็นต่อการพัฒนาระบบการศึกษา ทำให้ไม่สามารถวางแผนและจัดการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ ประการที่สองคือการขาดลักษณะความเป็นกลางที่สามารถใช้ได้กับทุกระบบการศึกษา ระบบการศึกษาของ

ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศมีลักษณะแตกต่างกัน ทำให้สถิติการศึกษาจากฐานข้อมูลแต่ละประเทศไม่สามารถใช้เปรียบเทียบกันได้ การแลกเปลี่ยนสารสนเทศระหว่างระบบทำได้ยาก และมีปัญหาในการตีความ เนื่องจากระบบฐานข้อมูลที่แตกต่างกัน ประการที่สาม ความพยายามที่จะพัฒนาสถิติศึกษานานาชาติให้ใช้ตรงกันทุกประเทศทำได้เฉพาะแต่มีมติเกี่ยวกับประชากรยังขาดสารสนเทศเกี่ยวกับระบบการศึกษาอีกหลายมิติ ยูเนสโก จึงใช้ข้อสรุปสามประการนี้เป็นฐานในการปรับปรุงให้ตัวบ่งชี้การศึกษาโลกมีคุณสมบัติความเป็นกลาง ทันสมัย และตรงตามความต้องการใช้งานของนานาประเทศ ความพยายามช่วงที่ผ่านมาของยูเนสโก องค์กรนานาชาติ และหน่วยงานทั้งของภาครัฐและเอกชน ในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพเพื่อนำมาใช้แทนระบบฐานข้อมูล และสถิติการศึกษาที่ใช้กันมาแต่เดิม ส่งผลให้วิธีวิทยาด้านการพัฒนาระบบตัวบ่งชี้ศึกษาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีงานวิจัยเพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้การศึกษา ทั้งที่เป็นการวิจัยระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติจำนวนมาก ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ได้รับการพัฒนาขึ้นนั้นได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหาร การพัฒนา ตลอดจนการวิจัยการศึกษอย่างกว้างขวาง

Rode (2006 ; อ้างอิงมาจาก วิโรจน์ สารรัตน์. 2554 : 200) ได้ชี้ให้เห็นว่า มีความจำเป็น ในการมีตัวบ่งชี้การศึกษาที่ต่างกันสำหรับบริบทที่แตกต่างกัน (Different Indicators for different contexts) ขณะเดียวกันก็กล่าวถึงหน้าที่บางประการของตัวบ่งชี้การศึกษา ดังนี้ 1) เป็นระบบเตือน (Warning system) สำหรับการพัฒนา ทั้งที่ต้องการและไม่ต้องการ 2) เป็นเครื่องมือในการประเมินตนเองของสถาบันทางการศึกษาหรือการปฏิบัติในห้องเรียน 3) เป็นเครื่องมือสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติงานสืบเนื่องและเผยแพร่กระบวนการทางการศึกษา 4) สนับสนุนให้มีความมั่นคงในการพัฒนานวัตกรรม ให้เกิดความรู้และการยอมรับในการพัฒนานวัตกรรม และ 5) วัดระดับการนำนวัตกรรมไปปฏิบัติ

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2545 ; อ้างอิงมาจาก วิโรจน์ สารรัตน์. 2554 : 200) ได้สังเคราะห์แนวคิดของ Johnstone (1981) Blank (1993) Burstein, Oakes and Guiton (1992) แล้วสรุปการสนองความต้องการใช้งานที่สะท้อนถึงความสำคัญของตัวบ่งชี้การศึกษา ดังนี้

1. ใช้บรรยายสภาพและลักษณะของระบบการศึกษาได้อย่างแม่นยำเพียงพอที่จะทำให้เข้าใจการทำงานของระบบการศึกษาได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนการฉายภาพระบบการศึกษา ณ จุดเวลา จุดใดจุดหนึ่ง
2. ใช้ศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลง หรือแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาในช่วงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่งได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ เปรียบเสมือนการศึกษาระยะยาว
3. ใช้ศึกษาเปรียบเทียบการศึกษาได้ทั้งที่เป็นการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ หรือ

การเปรียบเทียบระหว่างระบบการศึกษาของประเทศต่าง ๆ หรือการเปรียบเทียบสภาพระหว่างภูมิภาคในประเทศใดประเทศหนึ่ง

นอกจากนั้นยังกล่าวถึง การใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้ ใน 6 ด้าน ดังนี้

1. การกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษา ในอดีต ครั้งเมื่อยังไม่มี การพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา การกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษา เป็นการกำหนดใน รูปข้อความ บรรยายสภาพที่เป็นแนวทาง และจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายอย่างกว้าง ๆ โดยอาศัย ประสบการณ์ของผู้บริหาร ประกอบกับสารสนเทศจากการวิจัยเท่านั้น ทำให้ขาดความชัดเจน และมีการตีความแตกต่างกัน ยากต่อการตรวจสอบว่าการดำเนินงานได้ผลหรือไม่ ดังนั้น เพื่อให้ มีความชัดเจนมีความคงเส้นคงวา และตรวจสอบได้ง่าย สะดวกมากขึ้น การกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษา อาจกำหนดเป็นข้อความตามแบบเดิม แต่ขยายความโดยการกำหนด ตัวบ่งชี้การศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อให้มีความชัดเจนและ เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หรืออาจกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษาโดยบูรณาการตัว บ่งชี้ตลอดจนเกณฑ์ที่เป็นเป้าหมายเข้าไปในนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษาด้วย วิธีนี้นับวัน จะเป็นที่นิยมใช้กันมากขึ้น แต่จะต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง อย่าให้ผู้ปฏิบัติที่ยึดถือตัวบ่งชี้ การศึกษาเป็นเป้าหมายในการดำเนินงาน เพราะจะทำให้เกิดความเสียหายเป็นอุปสรรคต่อการ ดำเนินงานได้
2. การกำกับและการประเมินระบบการศึกษา ในสภาพปรากฏการณ์ในระบบ การศึกษามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จำเป็นต้องมีการกำกับดูแลตรวจสอบเป็นประจำอย่าง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ จึงจะสามารถดำเนินการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การกำกับดูแล สภาพการเปลี่ยนแปลงจะทำให้ดีต้องอาศัยตัวบ่งชี้การศึกษา การรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาค่าของ ตัวบ่งชี้การศึกษาแต่ละช่วงเวลาแล้วนำมาเปรียบเทียบกัน จะทำให้สามารถติดตามสภาพการ เปลี่ยนแปลงได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ยังเป็นประโยชน์ต่อการประเมินระบบการศึกษาด้วย การเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษา กับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในนโยบาย และวัตถุประสงค์การศึกษา จะทำให้ทราบว่า การดำเนินงานได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพียงใด
3. การจัดลำดับ และการจำแนกประเภทของระบบการศึกษา นักการเมือง นัก บริหาร และนักการศึกษา จำเป็นต้องมีสารสนเทศเกี่ยวกับระดับการพัฒนาของระบบการศึกษา ในประเทศของตน ตัวบ่งชี้การศึกษาเป็นประโยชน์มากในการบรรยายลักษณะ สภาพของระบบ การศึกษาแต่ละประเทศ จัดลำดับระบบการศึกษา และจำแนกประเภทของระบบการศึกษาได้ว่า ประเทศใดมีระบบการศึกษา อยู่ในลำดับการพัฒนาในระดับเดียวกัน ประโยชน์ที่ได้จากการจำแนก ประเภทของระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา และช่วยเหลือให้มีการ

รวมกลุ่มประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกันสร้างกลไกความร่วมมือเร่งรัดการพัฒนาให้
เป็นไปโดยรวดเร็วมากขึ้น ประโยชน์ ที่ได้จากการจัดลำดับระบบการศึกษาในแต่ละประเทศ หรือ
ในแต่ละภูมิภาค ช่วยให้เห็นภาพรวมว่าประเทศใด ภูมิภาคใดมีระดับการพัฒนาต่ำกว่าเกณฑ์
และมีความสำคัญจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา โดยรับด่วน

4. การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษา การใช้ตัวแปรเดียวเป็นตัวแทน หรือใช้
ชุดของตัวแปรหลายตัวเป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์ วิจัยเพื่อสร้างทฤษฎี หรือเพื่อศึกษา
เปรียบเทียบระบบการศึกษา หรือเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษากับระบบอื่นๆ
ในสังคม ทำให้เกิดปัญหา เนื่องจากตัวแปรหรือชุดตัวแปรมีความเที่ยงหรือความตรงต่ำ และทำให้
ผลการวิจัยขาดความตรง การสร้างตัวบ่งชี้การศึกษาขั้นสูงใช้เป็นหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์จะ
ช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวและทำให้ได้ผลการวิจัยที่มีความตรงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตัวบ่งชี้
การศึกษาจะให้สารสนเทศเกี่ยวกับสถานะแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์ แต่
เนื่องจากตัวบ่งชี้การศึกษาไม่สามารถให้สารสนเทศเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุได้ ประโยชน์
ของตัวบ่งชี้การศึกษาต่อการวิจัยในอนาคต จึงเป็นการให้ข้อเสนอแนะ หรือให้สมมติฐานวิจัย
สำหรับนักวิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวบ่งชี้การศึกษาในระบบการศึกษา

5. การแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่และการประกันคุณภาพ ในอดีตที่
ผ่านมาหลักการประเมินผลเป็นการใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดจากส่วนกลาง มุ่งประเมินการ
บริหาร การดำเนินงานว่าได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดจากส่วนกลางหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การ
ประเมินผลแบบใหม่เกิดจากแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา มีการบริหารการศึกษาโดยใช้ผลผลิต
เป็นตัวกำกับ หน่วยงานและองค์กรทุกระดับมีส่วนกำหนดเกณฑ์เกี่ยวกับผลผลิตร่วมกัน และมี
อิสระในการกำหนดวิธีการบริหาร การดำเนินงานให้ได้ผลตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ การประเมินผล
เป็นหน้าที่ของบุคลากรในหน่วยงาน โดยบุคลากรเป็นผู้กำหนดมาตรฐานและวิธีดำเนินงาน
แนวคิดในการประเมินแบบใหม่จึงให้ความสำคัญกับหน่วยงานในระดับล่างทุกหน่วยงานได้สร้าง
ระบบแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของตน และสร้างระบบประกันคุณภาพการดำเนินงาน
ของตนว่าจะได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนด การสร้างระบบดังกล่าวต้องอาศัยชุดของตัวบ่งชี้
การศึกษาในการกำหนดเป้าหมาย หรือระดับคุณภาพของหน่วยงาน และใช้ชุดของตัวบ่งชี้เป็น
เครื่องหมายกำกับกับการดำเนินการของหน่วยงาน

6. การกำหนดเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ การประเมินผลระบบการศึกษาตาม
แนวคิดใหม่ ที่ใช้ในการประกันคุณภาพ และการแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ เป็นการ
ประเมินที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามหน่วยงานแต่ละระดับ แนวคิดนี้ได้พัฒนาเกณฑ์มาตรฐาน
สำหรับการประเมินด้วยในการประเมินแบบเดิมทุกหน่วยงานใช้เกณฑ์มาตรฐานแบบเดียวกันที่
กำหนดโดยส่วนกลางแต่เกณฑ์มาตรฐานแบบใหม่จะถูกกำหนดโดยผู้มีส่วนได้เสียจากการประเมิน

ทุกฝ่าย ลักษณะเกณฑ์มาตรฐานจึงอาจแตกต่างกันได้ ยิ่งไปกว่านั้นหน่วยงานทุกหน่วยงานอาจกำหนดเกณฑ์มาตรฐานเป็นชั้นหลายระดับ ที่สามารถตรวจสอบได้ทุกระดับ การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานจึงมีลักษณะเป็นการกำหนดเป้าหมายที่หน่วยงานตั้งใจจะปฏิบัติ การประเมินผลเป็นการพิจารณาความแตกต่างระหว่างเป้าหมายแต่ละชั้นกับผลการปฏิบัติจริง แนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นที่มาของการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแบบเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ เกณฑ์มาตรฐานแบบใหม่นี้ไม่มีหน่วยการวัดที่เป็นกลางซึ่งใช้เปรียบเทียบระหว่างหน่วยงาน แต่หน่วยงานแต่ละหน่วยต้องบรรยายเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานอื่นในหน่วยการวัดของตนให้สามารถเปรียบเทียบกันได้ ระบบการกำหนดเป้าหมายหลายชั้นที่ตรวจสอบได้นี้ต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน และใช้ในการตรวจสอบว่าการดำเนินงานได้ผลตามเป้าหมายแต่ละชั้นที่กำหนดไว้หรือไม่ และได้ผลตามเกณฑ์มาตรฐานกลางหรือไม่อย่างไร

กล่าวโดยสรุป ในอดีตการบริหารและการจัดการศึกษาเพียงแต่อาศัยข้อมูลการศึกษาที่จัดทำอยู่ในรูปของสถิติการศึกษา แต่เมื่อเวลาผ่านไป ก็เริ่มตระหนักว่า ระบบฐานข้อมูลและสถิติการศึกษาไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีเท่าที่ควร จึงได้พัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพเพื่อนำมาใช้แทน ส่งผลให้วิธีวิทยาด้านการพัฒนาระบบตัวบ่งชี้การศึกษาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และมีประโยชน์มากต่อการบริหารและการวิจัย ในด้านการบริหารใช้ในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ในการวางแผนการศึกษา ใช้ในการกำกับติดตามตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงาน ทั้งในเรื่องการประกันคุณภาพ การแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ และการกำหนดเป้าหมายที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการจัดลำดับและจัดประเภทระบบการศึกษาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานพัฒนา ในด้านการวิจัย ช่วยให้ผลการวิจัยมีความตรงสูงกว่าการใช้ตัวแปรเพียงตัวเดียว หรือการใช้ชุดตัวแปร และให้แนวทางการตั้งสมมติฐานวิจัยสำหรับศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวบ่งชี้การศึกษา

2. ความหมายของตัวบ่งชี้

ตัวบ่งชี้ (Indicator) มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ดัชนีหรือคำว่า index ในภาษาอังกฤษ Webster's New Twentieth Century Dictionary of English Language : Unabridged ฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง (1983) และ Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (1991) ให้คำอธิบายว่า indicator มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน in = in, to + dicare = declare, point out หรือ indicare = to point out, to indicate เริ่มใช้ในภาษาอังกฤษครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1660 และให้ความหมายว่าตัวบ่งชี้ หมายถึง เครื่องมือ (Device) เครื่องวัดระบุปริมาณ (Gauge) หน้าปัด (Dial) เครื่องบันทึก (Register) หรือ ตัวชี้ (Pointer) ไต ๆ สำหรับวัด หรือบันทึก หรือแสดง อีกนัยหนึ่งหมายถึงกลุ่มของค่าสถิติที่นำมารวมกันเพื่อระบุสภาพเศรษฐกิจ (วิโรจน์ สารรัตน์, 2554 : 204) ส่วนคำว่า index นั้นมีราก

ศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า Indicis = an informer that which points out เริ่มใช้ในภาษาอังกฤษครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1571 หมายถึง ตัวชี้ (Pointer) หรือตัวบ่งชี้ (indicator) เช่น เข็มนาฬิกาบอกเวลาบนหน้าปัด ที่ใช้บอกแสดง หรือแทนปริมาณ เช่น ดัชนี วัดความสามารถ (Index of ability) อีกนัยหนึ่งมีความหมายถึงสัดส่วนหรืออัตราส่วนระหว่างปริมาณสองจำนวน หรือการเปรียบเทียบปริมาณระหว่างเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่ง อันเป็นความหมายของเลขดัชนี (Index number) ซึ่งเริ่มใช้ในภาษาอังกฤษเมื่อปี ค.ศ. 1896 เมื่อพิจารณาตามความหมายใน ดิกชันนารี ตัวบ่งชี้มีความหมายกว้างกว่าดัชนี ดัชนีจัดว่าเป็นตัวบ่งชี้ชนิดหนึ่ง โดยที่ลักษณะของดัชนีต้องอยู่ในรูปของอัตราส่วนระหว่างปริมาณสองจำนวน แต่ตัวบ่งชี้ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องอยู่ในรูปอัตราส่วน

สำหรับภาษาไทย มีคำที่นำมาใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า "ตัวบ่งชี้" อยู่หลายคำ เช่น ดัชนี ดัชนีบ่งชี้ ตัวชี้ ตัวชี้้นำ ตัวชี้วัด เครื่องชี้ เครื่องชี้บอก และเครื่องชี้วัด เป็นต้น แต่ในระยะหลัง วงการศึกษาและนักวิชาการใช้คำว่า "ตัวบ่งชี้" ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกัน เช่น Oxford Dictionary ให้นิยามสั้น ๆ ว่า ตัวบ่งชี้ หมายถึง สิ่งที่ใช้ชี้หรือชี้ นำความใส่ใจต่อบางสิ่งบางอย่าง ส่วน Johnstone (1981 : 6) ให้นิยามว่า ตัวบ่งชี้เป็นบางสิ่งบางอย่างที่ชี้ให้เห็นสภาพที่กำลังตรวจสอบอย่างกว้าง ๆ ไม่เป็นสารสนเทศรายการย่อย แต่เป็นสารสนเทศอย่างเป็นทางการ ค่าจากตัวบ่งชี้ มักถูกนำไปเปรียบเทียบกับ "ปัทมสถาน" หรือ "มาตรฐาน" (เช่น อัตราส่วนของครูต่อนักเรียน) หรือเปรียบเทียบกับคะแนนที่มีมาก่อนหน้า ตัวบ่งชี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่จะให้บรรลุผลสำเร็จในวัตถุประสงค์ และระดับของการบรรลุวัตถุประสงค์โดยประมาณในแต่ละระยะเวลา Burstein, Oakes & Guiton (1992 : 8) ได้ให้ความหมายของตัวบ่งชี้ไว้ว่า เป็นค่าสถิติที่ให้สารสนเทศเกี่ยวกับสถานะ คุณภาพ หรือผลการปฏิบัติงานของระบบการศึกษา ซึ่งอาจจะเป็นค่าสถิติเฉพาะเรื่องหรือค่าสถิติรวมก็ได้ โดยจะต้องมีเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการตัดสินใจ วรรณิ แกมเกต (2540 : 14) ได้ให้ความหมายว่า ตัวบ่งชี้เป็นสารสนเทศหรือค่าที่สังเกตได้เชิงปริมาณ หรือค่าที่สังเกตได้เชิงคุณภาพ ซึ่งใช้บ่งบอกสถานะของสิ่งที่มุ่งวัดหรือสะท้อนลักษณะ รวมทั้งปัญหาหรืออุปสรรคของการดำเนินงานอย่างกว้าง ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ศิริชัย กาญจนวาสี (2550 : 68) ให้ความหมายว่า ตัวบ่งชี้หมายถึง ตัวประกอบ ตัวแปร หรือค่าที่สังเกตได้ ซึ่งใช้บ่งชี้บอกสถานภาพ หรือสะท้อนลักษณะดำเนินงานหรือผลการดำเนินงาน อานุภาพ ธงภักดี (2543 : 42) ; สุรพงศ์ เอื้อศิริพรฤทธิ์ (2547 : 42) ; วิลาวัลย์ มากุ่ม (2549 : 32) และสายสมร ศักดิ์คำดวง (2551 : 17) ได้ให้ความหมายของตัวบ่งชี้คล้าย ๆ กันว่า ตัวบ่งชี้ หมายถึง ตัวแปรหรือองค์ประกอบที่มีค่าแสดงถึงลักษณะหรือปริมาณของระบบการศึกษาหรือสภาพที่ต้องการศึกษา ในส่วนใดส่วนหนึ่ง ณ จุดเวลาหรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเชิงคุณภาพหรือปริมาณ โดยการนำข้อมูลหรือ

สภาพการณ์นั้นได้และสามารถใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกันเพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้ สำหรับ เอ็ดมุนด์ หลินเจอร์ (2547 : 11) และ ทวีศิลป์ กุณภาดล (2547: 123) สรุปความหมายของตัวบ่งชี้ไว้ว่า ตัวบ่งชี้เป็นสารสนเทศหรือค่าที่สังเกตได้ เชิงปริมาณหรือเป็นสารสนเทศเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้บอกสถานะของสิ่งที่มุ่งวัด หรือสะท้อนลักษณะรวมทั้งปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานอย่างกว้าง ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบ่งบอกถึงสภาพที่ต้องการศึกษาเป็นองค์รวมอย่างกว้าง ๆ แต่มีความชัดเจนเพียงพอที่จะใช้ในการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาได้และใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพที่ต้องการศึกษาได้

จากความหมายของตัวบ่งชี้ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้ หมายถึง สารสนเทศที่ใช้แสดงถึงลักษณะหรือปริมาณ สภาพการณ์หรือสถานะ ที่ต้องการศึกษาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง สังเกตได้ทั้งเชิงปริมาณหรือคุณภาพ โดยมีความชัดเจนที่จะใช้ในการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อประเมินสภาพที่ต้องการศึกษาและใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

3. ลักษณะของตัวบ่งชี้

ลักษณะของตัวบ่งชี้ที่ดีต้องมีการแสดงค่าเชิงปริมาณและคุณภาพเป็นตัวเลขเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ได้ ลักษณะของตัวบ่งชี้ที่ดี มีผู้กล่าวถึงไว้อย่างหลากหลาย ดังเช่น

Johnstone (1981 : 212) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของตัวบ่งชี้ไว้ดังนี้

1. เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสถานะของสิ่งที่มุ่งวัดอย่างกว้าง ๆ ไม่เฉพาะเจาะจง อาจไม่จำเป็นต้องถูกต้องแม่นยำ แต่สามารถชี้ให้เห็นถึงภาวะของสิ่งนั้นอย่างกว้าง ๆ ได้
2. ตัวบ่งชี้ต่างจากตัวแปร ตัวแปรจะเป็นข้อมูลย่อย ๆ แต่ตัวบ่งชี้จะเป็นการรวมตัวแปรหลายตัวที่มีความสัมพันธ์กันเข้าด้วยกัน
3. แสดงในเชิงปริมาณได้ ซึ่งไม่ใช่ว่าการบรรยายข้อความเท่านั้น และในการตีความค่าตัวเลขของตัวบ่งชี้แต่ละตัว ต้องนำมาเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้
4. ค่าของตัวบ่งชี้ เป็นค่าชั่วคราว เป็นสิ่งที่บอกถึงสถานะของสิ่งนั้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งสามารถผันแปรได้ตามเวลาและสถานที่
5. ตัวบ่งชี้เป็นหน่วยพื้นฐานในการสร้างทฤษฎี ใน 3 ขั้นตอน คือ 1) กำหนดข้อความบรรยายสถานะที่จะศึกษา กำหนดแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถานะนั้น ให้นิยามเชิงปฏิบัติการ วางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล และสร้างตัวบ่งชี้ 2) แนวคิดที่กำหนดขึ้น จะเป็นแนวคิดอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับสถานะ หรือสถานการณ์ที่จะศึกษา (Broad concept) 3) แนวคิดอย่าง

กว้าง ๆ ที่กำหนดไว้แล้วนั้น จะเป็นตัวแทนของตัวแปรหลาย ๆ ตัว ซึ่งตัวแปรต่าง ๆ เหล่านี้ จะถูกนำมาใช้ตามขั้นตอนของการวิจัย โดยพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรกับแนวคิดอย่างกว้าง ๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎี

จากการสังเคราะห์งานของ วิโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 235-236) สรุปลักษณะที่ดีของตัวบ่งชี้ไว้ 3 ประการ คือ

1. ต้องกำหนดเป็นตัวเลขได้หรืออยู่ในรูปเชิงปริมาณ มิใช่เป็นข้อความบรรยายเท่านั้น และในการตีความค่าตัวเลขของตัวบ่งชี้แต่ละตัวต้องนำมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงจะบอกได้ว่าค่าตัวเลขนั้นสูงหรือต่ำ ได้มาตรฐานเพียงใด

2. ค่าหรือคุณลักษณะที่ได้จากตัวบ่งชี้มีความหมายภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ คือ 1) เงื่อนไขของเวลา ตัวบ่งชี้จะบ่งบอกเฉพาะในเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวแปรหรือข้อมูลว่าจัดเก็บในช่วงใด ตัวบ่งชี้อาจมีค่า 1 สัปดาห์, 2 สัปดาห์, 5 เดือน, 1 ปี หรือช่วง 5 ปี ก็ได้ ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่จะนำข้อมูลมาใช้และการตีค่า 2) เงื่อนไขของสถานที่ ตัวบ่งชี้จะบอกความหมายเฉพาะในเขตพื้นที่ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบหรือหน่วยงานที่ต้องการตรวจสอบ เช่น ตัวบ่งชี้ด้านคุณภาพทางการศึกษาของประเทศ จังหวัด อำเภอ หรือตำบล ตัวบ่งชี้ด้านปัจจัยกระบวนการ หรือผลลัพธ์ เป็นต้น

3. บ่งชี้การดำเนินงานตามภารกิจของหน่วยงานหรือองค์กร ว่าดำเนินงานเป็นอย่างไร บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2539 : 4-7) ได้สรุปคุณสมบัติที่ดีของตัวบ่งชี้ไว้ดังนี้

1. ความเป็นกลาง (Neutrality) หมายถึง ความไม่ลำเอียง (bias) ของตัวบ่งชี้ที่ผลของการประเมินอาจเกื้อกูลต่อกิจกรรม โครงการ หรือแผนงานที่เป็นประเภทเดียวกันแต่จัดทำโดยหน่วยงานที่แตกต่างกัน

2. ความเป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับค่าของตัวบ่งชี้มิได้เกิดจากการคิดเอาเองตามความรู้สึกของผู้ประเมินหรือที่เรียกว่าตามจิตวิสัย (Subjectivity) แต่อยู่กับสถานะที่เป็นอยู่หรือเป็นรูปธรรมของคุณสมบัติที่ผู้ประเมินจะประเมิน

3. ความไวต่อความแตกต่าง (Sensitivity) หมายถึง ความสามารถของตัวบ่งชี้ที่จะวัดความแตกต่าง ระหว่างหน่วยวิเคราะห์ได้อย่างถูกต้อง ตัวอย่างเช่น ในการประเมินผลโครงการที่ให้ประชาชนร่วมประเมิน เช่น เรื่อง อัตราความพึงพอใจ แทนที่จะให้ระบุเพียงความพอใจหรือไม่พอใจ ซึ่งจะมีการผันแปรแคบมาก คือ 1 เท่านั้น ควรจะให้กลุ่มที่มีความพอใจและไม่พอใจนั้นบอกว่าจะมีความพอใจมากน้อยเท่าใด

4. ค่าของมาตรวัดหรือตัวบ่งชี้ที่ดี ควรมีความหมายและตีความหมายได้ (Meaningfulness and interpretability) กล่าวคือ ค่าของมาตรวัดควรมีจุดสูงสุดและต่ำสุดง่าย

แก่ความเข้าใจ

5. ความถูกต้องในเนื้อหา (Content validity) ของตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงาน ไม่มีปัญหาสำหรับการประเมินสิ่งที่เป็นกายภาพ แต่เป็นปัญหาค่อนข้างมากในการประเมินสิ่งที่ไม่ใช่กายภาพ เช่น การประเมินผลโครงการเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง (Self reliance) อะไรคือเนื้อหาของการพึ่งพาตนเอง

6. ความถูกต้องในการสร้าง (Construct validity) เป็นประเด็นปัญหาทันทีที่ตัวบ่งชี้ผลการปฏิบัติงานต้องประกอบด้วยตัวแปรหลาย ๆ ตัวด้วยกัน ในการสร้างตัวบ่งชี้หรือการนำเอาตัวแปรหลายตัวเหล่านี้มารวมกัน วิธีการรวมตัวแปรหลายตัวเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะนำมาบวกกัน ทารกันหรือคูณกันนั้นถูกต้องหรือไม่และดีความได้อย่างไร

นอกจากนั้น วิโรจน์ สารรัตน์. 2554 : 236) ยังได้สังเคราะห์งานวิจัยของ พรพันธ์ บุญรัตน์พันธุ์ และ บุญเลิศ เลี้ยวประไพ (2531 : 56) ที่กล่าวว่า คุณสมบัติที่สำคัญของตัวบ่งชี้ต้องประกอบด้วยมีความตรง สามารถวัดในสิ่งที่ต้องการวัดได้

1. มีความไว สามารถแสดงความแตกต่างได้แม้สถานการณ์ที่วัด จะเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย
  2. มีความเฉพาะเจาะจง จะเปลี่ยนแปลงก็แต่เฉพาะสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรนั้นโดยตรงเท่านั้น
  3. มีความเชื่อถือได้ ค่าที่ได้ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพควรจะสอดคล้องกัน ถ้าวัดในสิ่งเดียวกัน ไม่ว่าจะผู้วัดจะเป็นกลุ่มใดก็ตาม
- จากทัศนะเกี่ยวกับลักษณะที่ดีของตัวบ่งชี้ดังกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่ามีหลากหลายประเด็น บางประเด็นก็กล่าวคล้ายคลึงกันหรือสอดคล้องกัน บางประเด็นก็มีเสริมใหม่เข้ามา จึงควรศึกษาทำความเข้าใจ และสังเคราะห์ให้เป็นหนึ่งเดียว

4. ประเภทของตัวบ่งชี้

วิโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 223 – 235) ได้สรุปว่า เนื่องจากการศึกษามีขอบข่ายกว้างขวาง มีการสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงมีการแบ่งประเภทของตัวบ่งชี้ออกเป็นแบบต่าง ๆ กัน การแบ่งประเภทของตัวบ่งชี้ขึ้นอยู่กับวิธีและเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งมีความแตกต่างกัน บางเกณฑ์อาศัยวิธีการนำไปใช้ แต่บางเกณฑ์อาศัยแนวคิดในการสร้าง ดังนั้นตัวบ่งชี้จึงมีอยู่หลายประเภทตามเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งจากการสังเคราะห์ของ นงลักษณ์ วิรัชชัย (2551 : 18) สรุปได้เป็น 8 แบบ ดังนี้

1. ประเภทตามทฤษฎีระบบ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1.1 ตัวบ่งชี้ด้านปัจจัย (input indicators) แสดงถึงปัจจัยป้อนของระบบ

การศึกษา เช่น ร้อยละของนักเรียนหญิงระดับประถมศึกษา ความเสมอภาคของการเข้ารับการศึกษา

1.2 ตัวบ่งชี้ด้านกระบวนการ (process indicators) แสดงถึงวิธีการดำเนินงานขั้นตอนต่าง ๆ ในระบบการศึกษา เช่น ร้อยละของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเทียบระดับประถมศึกษา การมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการศึกษา

1.3 ตัวบ่งชี้ด้านผลิต (output/outcome indicators) แสดงถึงผลลัพธ์ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษา เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียน ความพึงพอใจต่อระบบการศึกษา

2. ประเภทตามลักษณะนิยามของตัวบ่งชี้ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ตัวบ่งชี้แบบอ้อม เป็นตัวบ่งชี้ที่ใช้ในกรณีที่นักวิชาการยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาไม่มากนัก หรือใช้ในสถานการณ์ที่มีการให้นิยามตัวบ่งชี้ไว้หลวม ๆ ยังไม่ชัดเจน ใช้ในการศึกษาเฉพาะเรื่องการนิยามตัวบ่งชี้แบบอ้อมนี้มีส่วนที่นักวิชาการต้องใช้วิจารณญาณพิจารณาตัดสินใจ

2.2 ตัวบ่งชี้แบบปรนัย เป็นตัวบ่งชี้ที่มีการให้นิยามไว้ชัดเจน และไม่มีส่วนที่ต้องใช้วิจารณญาณของนักวิชาการแต่อย่างใด ตัวบ่งชี้ประเภทนี้มักใช้ในการประเมิน การติดตาม และการเปรียบเทียบระบบการศึกษาที่เป็นการศึกษาาระดับนานาชาติ

3. ประเภทตามวิธีการสร้าง แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

3.1 ตัวบ่งชี้ตัวแทน เป็นตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นจากตัวแปรเพียงตัวเดียวให้เป็นตัวแทนตัวแปรอื่น ๆ ที่บอกลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษาได้ เช่น สัดส่วนจำนวนนักเรียนระดับประถมศึกษา อัตราการไม่รู้หนังสือ ตัวบ่งชี้ประเภทนี้ใช้กันมากในการวิจัยการวางแผนและการบริหารการศึกษาในระยะแรก ๆ แต่ปัจจุบันนี้ใช้กันน้อยลง เนื่องจากตัวบ่งชี้ประเภทนี้มีความเที่ยงและความตรงต่ำ เพราะเป็นการใช้ตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวแสดงลักษณะสิ่งที่ต้องการศึกษา

3.2 ตัวบ่งชี้แยก เป็นตัวบ่งชี้ที่สถานะคล้ายกับตัวแปร หรือเป็นตัวบ่งชี้ย่อย โดยที่ตัวบ่งชี้ย่อยแต่ละตัวเป็นอิสระต่อกัน และบ่งชี้ลักษณะหรือปริมาณของสภาพที่ต้องการศึกษาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว การที่จะบ่งชี้สภาพองค์รวมจะต้องใช้ตัวบ่งชี้ย่อยทุกตัวรวมกันทั้งหมด การวิเคราะห์และนำเสนอตัวบ่งชี้ประเภทนี้จึงค่อนข้างยุ่งยากและเสียเวลา เนื่องจากตัวบ่งชี้ทั้งหมดมีตัวบ่งชี้ย่อยจำนวนมาก และยังมีปัญหาเนื่องจากตัวบ่งชี้ย่อยมีความสัมพันธ์กัน จึงเป็นการบ่งชี้ลักษณะซ้ำซ้อนกัน

3.3 ตัวบ่งชี้ที่เกิดจากการรวมตัวแปรทางการศึกษาหลาย ๆ ตัวเข้าด้วยกัน ให้นำน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรตามจริง ตัวบ่งชี้ชนิดนี้ให้สารสนเทศที่มีคุณค่า มีความเที่ยง

และความตรงสูงกว่าตัวบ่งชี้สองประเภทแรกจึงเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการศึกษา การกำกับ ติดตามดูแล และการประเมินการศึกษา และเป็นที่ยอมรับใช้กันมากในปัจจุบัน

4. ประเภทตามลักษณะตัวแปรที่ใช้สร้างตัวบ่งชี้ จัดแยกประเภทที่สำคัญ ได้

4 วิธี คือ

4.1 การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้การศึกษาตามระดับการวัดของตัวแปร วิธีนี้จัดแยกได้เป็น 4 ประเภท คือ ตัวบ่งชี้นามบัญญัติ ตัวบ่งชี้เรียงอันดับ ตัวบ่งชี้อันตรายภาค และตัวบ่งชี้อัตราส่วน ถ้าตัวบ่งชี้การศึกษาสร้างจากตัวแปรระดับใด ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ได้จะมีระดับการวัดตามตัวแปรนั้นด้วย โดยทั่วไป ตัวบ่งชี้การศึกษาที่ยอมรับใช้กันมาก ได้แก่ ตัวบ่งชี้อันตรายภาค ตัวบ่งชี้อัตราส่วน และตัวบ่งชี้เรียงอันดับ

4.2 การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้การศึกษาตามประเภทของตัวแปร วิธีนี้จัดแยกได้เป็น 2 ประเภทคือ ตัวบ่งชี้สต็อก และตัวบ่งชี้การเลื่อนไหล ตัวบ่งชี้สต็อกแสดงถึงสถานะ หรือปริมาณของระบบการศึกษา ณ จุดเวลาจุดใดจุดหนึ่ง ส่วนตัวบ่งชี้การเลื่อนไหลแสดงถึงสถานะที่เป็นพลวัตรในระบบการศึกษา ณ ช่วงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่ง

4.3 การจัดแยกประเภทตามคุณสมบัติทางสถิติของตัวแปร วิธีนี้จัดแยกได้เป็น 2 ประเภท คือตัวบ่งชี้เกี่ยวกับการแจกแจง และตัวบ่งชี้ไม่เกี่ยวกับการแจกแจง ตัวบ่งชี้เกี่ยวกับการแจกแจงสร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นค่าสถิติบอกลักษณะการกระจายของข้อมูล เช่น สัมประสิทธิ์การกระจาย ดัชนีจินี เป็นต้น ส่วนตัวบ่งชี้สร้างจากตัวบ่งชี้ที่เป็นปริมาณ หรือเป็นค่าสถิติบอกลักษณะค่ากลาง เช่น ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน หรือค่าสถิติประเภทค่าร้อยละ อัตราส่วน

5. ประเภทตามลักษณะค่าของตัวบ่งชี้ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

5.1 ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ หมายถึงตัวบ่งชี้ที่ค่าของตัวบ่งชี้บอกปริมาณที่แท้จริง และมีความหมายในตัวเอง เช่น จำนวนโรงเรียน จำนวนครู

5.2 ตัวบ่งชี้สัมพัทธ์ หรือตัวบ่งชี้อัตราส่วน หมายถึงตัวบ่งชี้ที่ค่าของตัวบ่งชี้เป็นปริมาณเทียบเคียงกับค่าอื่น เช่น จำนวนนักเรียนต่อครูหนึ่งคน สัดส่วนของครูวุฒิปริญญาโทต่อครูหนึ่งคน ตัวบ่งชี้ทั้งสองประเภทนี้ ตัวบ่งชี้สมบูรณ์ใช้เปรียบเทียบได้เฉพาะระบบที่มีขนาด หรือศักยภาพเท่าเทียมกัน ถ้าเป็นระบบที่มีขนาดหรือศักยภาพต่างกัน ควรใช้ตัวบ่งชี้สัมพัทธ์ในการเปรียบเทียบ

6. ประเภทตามฐานการเปรียบเทียบในการแปลความหมาย แบ่งได้เป็น 3

ประเภท คือ

6.1 ตัวแปรชี้อิงกลุ่ม หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับกลุ่ม

6.2 ตัวบ่งชี้อิงเกณฑ์ หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับ

เกณฑ์ที่กำหนดไว้

6.3 ตัวบ่งชี้ของตน หมายถึง ตัวบ่งชี้ที่มีการแปลความหมายเทียบกับสภาพเดิม ณ จุด หรือช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

7. ประเภทตามลักษณะการใช้ประโยชน์ สารสนเทศเกี่ยวกับสภาพของระบบการศึกษาในรูปตัวบ่งชี้การศึกษาที่นำไปใช้ในกระบวนการบริหารจัดการ และการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการวางแผน การกำกับติดตาม และการประเมินผลการศึกษานั้น นักวิชาการนำไปใช้ประโยชน์ในสองลักษณะ คือการใช้ประโยชน์เพื่อบรรยายสภาพของระบบการศึกษา และการใช้ประโยชน์เพื่อทำนาย หรือพยากรณ์ปรากฏการณ์ทางการศึกษาด้านอื่นๆ ดังนั้นการจัดการแยกประเภทตัวบ่งชี้ตามลักษณะการใช้ประโยชน์จึงแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) ตัวบ่งชี้แสดงความหมาย (Expressive indicators) และ 2) ตัวบ่งชี้ทำนาย (Predictive indicators)

8. ประเภทตามสาขาวิชาหรือเนื้อหาสาระ เนื่องจากตัวบ่งชี้มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการในศาสตร์ทุกสาขา มิใช่เฉพาะแต่สาขาการศึกษาเท่านั้น เมื่อจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ตามสาขาวิชา หรือตามเนื้อหาสาระ จึงแยกได้เป็นตัวบ่งชี้ประเภทต่าง ๆ อีกหลายประเภท เช่น ตัวบ่งชี้การศึกษา (Education indicators) ตัวบ่งชี้สังคม (Social indicators) ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิต (Quality of live indicators) ตัวบ่งชี้การพัฒนา (Development indicators) ตัวบ่งชี้การศึกษาระดับประถมศึกษา (Primary education indicators) ตัวบ่งชี้การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (Secondary education indicators) ตัวบ่งชี้การศึกษาระดับอุดมศึกษา (Higher education indicators) ตัวบ่งชี้การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal education indicators) เป็นต้น การจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ตามเนื้อหาสาระนั้นไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความสนใจ และจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตัวบ่งชี้ การที่จะกำหนดว่าตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นครอบคลุมตัวบ่งชี้ย่อยประเภทใดต้องพิจารณาจากการกำหนดนิยาม และการใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้เป็นหลัก

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์งานของ วิโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 233 - 235) ต่อไป พบว่าตัวบ่งชี้ประเภทต่าง ๆ ที่ได้จากการจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น เป็นตัวบ่งชี้ที่พบและใช้กันอยู่ในวงการศึกษาศึกษา และตัวบ่งชี้ที่เกิดจากการจัดแยกโดยใช้เกณฑ์ในการจัดแยกประเภทแบบผสมผสานด้วย เช่น ถ้าจัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ตามระดับการวัดของตัวแปรที่นำมาสร้างตัวบ่งชี้ และตามฐานการเปรียบเทียบในการแปลความหมาย จะจัดแยกตัวบ่งชี้เป็นประเภทย่อย ๆ ได้ถึง 12 ประเภท จากการจัดแยกประเภทตามระดับการวัดของตัวแปรซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ประเภท และในแต่ละประเภทจัดแยกตามฐานการเปรียบเทียบในการแปลความหมายได้เป็น 3 ประเภท ในกรณีที่จัดแยกประเภทตัวบ่งชี้ได้เป็นประเภทย่อย ๆ ถึง 6 ประเภท จากการจัดแยกประเภทตามทฤษฎีระบบซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ประเภท และในแต่ละ

ประเภทจัดแยกตามลักษณะการใช้ตัวบ่งชี้ได้เป็น 2 ประเภท เป็นต้น

5. เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้

นิตยา สำเร็จผล (2547 : 128-130), Fitz - Gibbon (1996 : 160-165), และ ศิริชัย กาญจนวาสิ (2540 : 70) ได้นำเสนอเกณฑ์การคัดเลือกตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. ความแกร่งแบบวิทยาศาสตร์ (Scientifically robust) ต้องมีความถูกต้อง (Validity) มีความไว (Sensitive) คงที่ (Stable) และสะท้อนให้เห็นสิ่งที่ต้องการจะวัด
2. ความถูกต้อง (Validity) ต้องวัดองค์ประกอบหรือสิ่งที่ต้องการจะวัดได้ตรง และถูกต้อง
3. เชื่อถือได้ (Reliable) ต้องให้ค่าเดียวกันเมื่อใช้วิธีการวัดเหมือนกันในการวัดประชากรกลุ่มที่เหมือนกันในเวลาที่เกี่ยวข้องเป็นเวลาเดียวกัน
4. ความไว (Sensitive) ต้องทำให้สามารถเห็นความเปลี่ยนแปลงแม้เพียงเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในองค์ประกอบที่สนใจนั้นได้
5. ความเฉพาะเจาะจง (Specific) ต้องแสดงในประเด็นที่สนใจเพียงประเด็นเดียวเท่านั้น
6. ใช้ประโยชน์ได้ (Useful)
7. สะดวกในการนำไปใช้ (Practicality) ทั้งในการเก็บข้อมูลง่าย (Availability) สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากการตรวจ นับ วัด หรือสังเกตได้ง่าย และ แปลความหมายง่าย (Interpretability) ได้ค่าการวัดที่มีจุดสูงสุดและต่ำสุด เข้าใจง่าย และสามารถสร้างเกณฑ์ตัดสินคุณภาพได้ง่าย
8. ความเป็นตัวแทน (Representative) ต้องครอบคลุมทุกประเด็นหรือประชากรทุกกลุ่มที่คาดหวังให้ครอบคลุม
9. เข้าใจได้ (Understandable) ต้องง่ายที่จะนิยาม และค่าของตัวบ่งชี้ที่ต้องแปลความหมายได้ง่าย
10. เข้าถึงได้ (Accessible) ข้อมูลที่ต้องการต้องหาได้ง่าย โดยใช้วิธีการเป็นข้อมูลที่สะดวก ทำได้จริง
11. มีจริยธรรม (Ethical) หมายถึง ในการรวบรวม วิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูลที่ต้องการ ต้องเป็นไปอย่างมีจริยธรรมในรูปของสิทธิของบุคคล ความมั่นใจ เสรีภาพในการเลือกที่จะให้ข้อมูลหรือไม่ โดยต้องมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการนำข้อมูลไปใช้
12. ความสอดคล้อง (Relevant) ประกอบด้วย ตัวบ่งชี้บ่งบอกถึงผลลัพธ์ที่เป็นค่านิยมของหน่วยการจัการนั้น และบอกถึงผลลัพธ์ที่ทีมงานทุกคนมีส่วนร่วม นอกจากนั้น ตัวบ่งชี้ให้ข้อมูลสื่อความหมาย (Information) เป็นไปตามบริบท และให้ผลย้อนกลับไปยังหน่วย

การจัดการ

13. ความเป็นกลาง (Neutrality) ปราศจากความลำเอียง (Bias) ไม่นำเอียงเข้าหาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ขึ้นำโดยการเน้นการบ่งชี้เฉพาะลักษณะความสำเร็จหรือความล้มเหลวหรือความไม่ยุติธรรม

นอกจากนี้ Johnstone (1981 : 213) ได้เสนอเกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ (Internal validity) หมายถึง ระดับความสอดคล้องระหว่างมโนทัศน์กับนิยามเชิงปฏิบัติการ เกี่ยวข้องกับส่วนของกระบวนการวัดในระหว่างที่กำลังดำเนินการวัดตัวแปร เปรียบเทียบกับที่ต้องการวัดกับทฤษฎีหรือจากตัวมโนทัศน์นั้น ซึ่งมักจะต้องเกิดความแตกต่างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าหากความแตกต่างนี้มีขนาดใหญ่มากเกินไป คือ สิ่งที่วัดได้ไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่ต้องการวัด กล่าวได้ว่า ตัวแปรนั้น ถึงแม้จะวัดได้คงที่ แต่ก็ไม่มีประโยชน์ในการใช้ คือมีความเที่ยงตรงภายในน้อยมาก สิ่งที่มีอิทธิพลในการลดค่าความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ทางการศึกษา มี 3 ประการ หลัก ๆ คือ

1.1 การวัดแบบเป็นส่วน ๆ (Practical measurement) กรณีนี้จะเกิดขึ้นเมื่อมโนทัศน์ที่ต้องการวัด สามารถจำแนกออกเป็นหลาย ๆ ด้าน แต่วัดจริงเพียง 1-2 ด้าน ทำให้มีมโนทัศน์บางส่วนเท่านั้นที่วัดได้ โดยไม่ได้วัดมโนทัศน์จริง ๆ ที่ต้องการวัดทั้งหมด ทำให้เกิดการลดค่าความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ขึ้น

1.2 ความผันแปรของมโนทัศน์ที่ต้องการวัด (Variability of concept) หากมโนทัศน์ที่ต้องการวัดมีการเปลี่ยนแปลงในการนำไปปฏิบัติ อาจจะไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา หรือเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา ถึงแม้จะมีการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของมโนทัศน์นั้นไม่จำเป็น ต้องมีความแตกต่างกัน เช่น มโนทัศน์เกี่ยวกับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ในทางปฏิบัติ ประเทศ ที่พัฒนาแล้วกับประเทศที่กำลังพัฒนาจะให้ความแตกต่างกัน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการวัดตัวแปร เช่น จำนวนนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนมาเปรียบเทียบกัน ทำให้ความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ลดลง

1.3 การกำหนดตัวแปรให้เป็นตัวแทนของมโนทัศน์ (The definition of variability to represent a concept) แม้จะรู้ว่าตัวแปรนั้นไม่ใช่ตัวแปรที่เหมาะสม ซึ่งการปฏิบัติแบบนี้เรียกว่าการแทนที่มโนทัศน์ (Concept substitution) เช่น ในการวัดคุณภาพของผลลัพธ์ในระบบการศึกษา ความหมายของคุณภาพจะหมายถึง ระดับของการสัมฤทธิ์ผล โดยวัดจากคะแนนผลสัมฤทธิ์ในการสำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ ซึ่งอาจไม่มีข้อมูลในบางระดับ จึงมีการกำหนดให้อัตราผู้สำเร็จการศึกษา เป็นตัวแทนของระดับผลสัมฤทธิ์ ทั้ง ๆ ที่ตัวแปรทั้งสองนี้ไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กัน เมื่อนำไปใช้ทำให้ผลการสรุปเปลี่ยนแปลงไป ในการที่จะลด

ปัญหานี้ทางหนึ่งทำได้โดยการกำหนดนิยามมโนทัศน์ ในรูปของนิยามเชิงปฏิบัติการให้ชัดเจน และเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

ความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ต้องมีค่าสูง อย่างน้อยที่สุด ก็ต้องสูงพอสำหรับสถานการณ์เฉพาะที่ต้องการนำตัวบ่งชี้ไปใช้ในการประเมินความเที่ยงตรงภายในของตัวบ่งชี้ ยังไม่มีวิธีทางสถิติอันใดที่ใช้ทดสอบความสอดคล้องระหว่างนิยามเชิงปฏิบัติการกับมโนทัศน์ได้ในเชิงปริมาณ (แต่มีวิธีที่ไม่ใช่สถิติที่พอเป็นไปได้ คือ การให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินตัดสินความสอดคล้องนี้) จึงทำให้เกิดปัญหาที่ว่า ถ้ามีความแตกต่างเล็กน้อย ระหว่างนิยามเชิงปฏิบัติการกับมโนทัศน์ ซึ่งจะแสดงว่าตัวบ่งชี้ที่มีความเที่ยงตรงสามารถทำให้เกิดความสัมพันธ์หรือการจัดจำแนกชั้นที่แตกต่างกันเล็กน้อย

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) และความคงเส้นคงวา (Consistency) ของการวัด หมายถึง ระดับการวัดที่ตัวแปรให้ผลคงที่สม่ำเสมอ ถ้าเชื่อถือได้หมายถึงในการวัดคุณลักษณะเดียวกัน ถ้าทำซ้ำกับบุคคลที่ต่างกันจะได้ผลเหมือนกัน แหล่งที่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการวัดทำให้ความเชื่อมั่นของตัวบ่งชี้ลดลง มีดังนี้

2.1 ความคงที่สม่ำเสมอในการนิยามเชิงปฏิบัติการไปใช้ในการเก็บข้อมูล ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการนิยามเชิงปฏิบัติการที่ไม่ชัดเจน ไม่สมบูรณ์ ทำให้ผู้ใช้แต่ละคนตีความหมายได้ต่างกัน

2.2 กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.4 กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

3. ความเที่ยงตรง ภายนอกและเป็นอิสระของมโนทัศน์ หมายถึง ความเป็นจริงของสมมติฐานในการที่จะนำไปใช้เพื่อจัดจำแนกประเภทในสถานการณ์อื่น ๆ เป็นคุณสมบัติของการวัดที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ภายในของมโนทัศน์ ต้องทำหลังจากมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงภายในจนได้ค่าที่พอใจ รวมทั้งค่าความเชื่อมั่นของการวัดได้รับการยอมรับแล้ว คุณสมบัติของความเที่ยงตรงภายนอก ระบุว่า มโนทัศน์หนึ่งไม่ควรมียอดประกอบที่ถูกกำหนดอยู่ในมโนทัศน์อื่น ซึ่งก็คือความเป็นอิสระของมโนทัศน์ หมายความว่า ตัวแปรที่ส่งผลต่อตัวบ่งชี้หนึ่งจะต้องไม่ส่งผลต่อตัวบ่งชี้อื่น ๆ ตัวบ่งชี้ที่มีความเที่ยงตรงภายนอก จะเป็นตัวแปรที่มีความสมบูรณ์ ครอบคลุม และสามารถวัดได้ในทางปฏิบัติ

6. ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน

จากการศึกษาของ วิโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 239) กล่าวถึง ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน ซึ่งเป็นรูปแบบของตัวบ่งชี้ที่นำเสนออีกรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการนำไปใช้ในการดำเนินงานของตัวบ่งชี้การศึกษา ดังนี้

ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน หมายถึง ข้อมูลเชิงประจักษ์หรือค่าทางสถิติที่เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือวัดหรือตัวชี้บอกถึงกระบวนการดำเนินงานและผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานว่าเป็นไปตามภารกิจและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงไร เป็นการให้ข้อมูลสำหรับผู้บริหารเพื่อประสิทธิภาพในกระบวนการตัดสินใจ และการคาดการณ์เพื่อการวางแผนในอนาคต โดยตัวบ่งชี้การดำเนินงานมีบทบาทที่สำคัญต่อการนำไปใช้งาน 5 ประการ ดังนี้ คือ 1) การติดตามภารกิจ (Monitoring) เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจภายในองค์กร 2) การประเมินผล (Evaluation) การดำเนินงานว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด 3) การเป็นบทสนทนา (dialogue) ที่ทรงคุณค่าในการติดต่อสื่อสาร ให้เป็นไปอย่างมีความหมาย แสดงให้เห็นถึงการดำเนินภารกิจขององค์กรที่เป็นอยู่ 4) การเป็นเหตุผล (Rationalisation) ที่มีบทบาทต่อกระบวนการวางแผนขององค์กร 5) การจัดสรรทรัพยากร (Resource allocation) ให้เป็นไปอย่างมีระบบ มีเหตุผล จากบทบาทที่กล่าวมา ทำให้ตัวบ่งชี้การดำเนินงานมีความแตกต่างจากตัวบ่งชี้ธรรมดาโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างในคุณลักษณะต่อไปนี้

1. ความสามารถกำหนดจุดอ้างอิงที่ชัดเจน (Point of reference) จุดอ้างอิงในที่นี้ เปรียบเสมือนเป็นเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานสำหรับการประเมินบริบท และตัดสินคุณค่าของการปฏิบัติการ ซึ่งแบ่งแหล่งของจุดอ้างอิงสำหรับตัวบ่งชี้การดำเนินงานที่เป็นไปได้ไว้ 4 ประการ คือ 1) คู่แข่งเฉพาะกิจ 2) ความคิดทางทฤษฎีหรือบรรทัดฐาน 3) เป้าหมายของรัฐ และ 4) การดำเนินงานในอดีตที่ผ่านมา
2. มีลักษณะเชิงสัมพัทธ์ (Relativity) ตัวบ่งชี้การดำเนินงานไม่มีค่าที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของเวลาและบริบทเป็นสำคัญ
3. ความสามารถในการย่อข้อมูล (Data reduction) ตัวบ่งชี้การดำเนินงานถูกจัดให้อยู่ ในรูปแบบที่ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ ด้วยการลดความซ้ำซ้อนของข้อมูล เป็นการจัดข้อมูลอย่างสรุป ทำให้องค์กรสามารถนำไปใช้ติดตาม ทบทวน และตัดสินใจต่อการดำเนินงานขององค์กรได้
4. ความหลากหลายของระดับการวิเคราะห์ (multi-level of analysis) ตัวบ่งชี้การดำเนินงานสามารถนำไปใช้ได้กับทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็น องค์การระดับประเทศหรือในหน่วยงานย่อย

การศึกษาดังกล่าวของผู้วิจัยยังพบอีกว่า ตัวบ่งชี้การดำเนินงานที่จะให้สารสนเทศที่ดีนั้น ควรมาจากเกณฑ์การคัดเลือกตัวบ่งชี้ที่เหมาะสม กล่าวคือความเป็นกลางของตัวบ่งชี้ (Neutrality) การสะท้อนภาพที่สมดุล (Balanced perspectives) ความเป็นวัตถุวิสัยของตัวบ่งชี้ (Objectivity) ความไวต่อความแตกต่างของตัวบ่งชี้ (Sensitivity) ค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้ควรมีความหมายหรือตีความได้อย่างสะดวก (Meaningfulness and interpretability) ความถูกต้อง

ในเนื้อหาของตัวบ่งชี้ที่นำมาใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Content validity) ความเหมาะสมทางเทคนิค และความถูกต้องในการสร้างตัวบ่งชี้ (Technical adequacy and construct validity) ความมีมาตรฐานที่เหมาะสมในการเปรียบเทียบ (Appropriate standard for comparison) ความมีอำนาจต่อรองทางนโยบาย (Policy leverage) ความสอดคล้องต่อการดำเนินการกิจขององค์กร (Relevance to institutional mission statements) และความสามารถในการแสดงข้อมูลช่วงเวลา (Time series) จากคุณสมบัติที่ดีของตัวบ่งชี้การดำเนินงานเหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการจัดการศึกษาได้ คือ

1. ใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการวางแผนของรัฐบาล และหน่วยงานงบประมาณ เพื่อจัดลำดับการจัดสรรงบประมาณ การขยายโอกาสทางการศึกษาและคุณภาพการศึกษา
  2. ใช้เป็นแนวทางในการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสม เพื่อนำมาแก้ปัญหาทางการศึกษา โดยเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบคุณภาพ ประสิทธิภาพของการดำเนินงานภายในองค์กรในด้านต่าง ๆ เพื่อการพิจารณาให้การสนับสนุนองค์กรนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง
  3. ช่วยลดความซ้ำซ้อนในเรื่องต่าง ๆ ด้วยการนำมาสรุปเป็นเงื่อนไขที่มีความชัดเจนมีเกณฑ์หรือระดับการวัดที่แน่นอนที่จะทำให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์
  4. ช่วยสะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบจากภายนอกทั้งในส่วนที่เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งประสิทธิภาพในการติดตามการจัดการศึกษาว่าสามารถดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างไร
- นอกจากนั้น รูปแบบการนำตัวบ่งชี้การดำเนินงานมาใช้ เริ่มจากวงการศึกษามาก่อนต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ได้มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การดำเนินงาน มาตั้งแต่ต้นปี 1970 เนื่องจากการเผชิญกับปัญหาการถูกตัดทอนงบประมาณด้านการศึกษา เป็นเหตุให้ต้องมีการรัดเข็มขัด ประหยัดค่าใช้จ่าย และต้องเพิ่มมาตรการตรวจสอบการทำงานของสถาบันการศึกษา เพื่อให้สามารถจัดสรรงบประมาณที่ถูกจำกัดลงให้แก่สถาบันต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่าสูงสุด จึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะเพิ่ม “ภาระรับผิดชอบ หรือ ความสามารถตรวจสอบได้ (Accountability)” ของสถาบันการศึกษา ด้วยการผลักดันให้มีการพัฒนาตัวบ่งชี้การดำเนินงานอย่างจริงจัง จนเป็นที่แพร่หลายมาถึงปัจจุบัน โดยพบว่า มี 3 รูปแบบใหญ่ ดังนี้
1. รูปแบบ Input / Process / Output-outcome model เป็นรูปแบบที่นิยมใช้กันมากที่สุดในตรวจสอบการดำเนินงานทางการศึกษา โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา แนวเหตุผลของรูปแบบนี้ คือ กระบวนการผลิต ผลผลิตเบื้องต้นที่ถูกวัดเป็น “มูลค่าเพิ่ม (Value added)” โดยมีตัวบ่งชี้อยู่ 3 ประเภท ที่ใช้มากที่สุด ได้แก่
    - 1.1 จำนวน คุณสมบัติ และระดับความสามารถของนักศึกษาที่เข้าศึกษา

1.2 ค่าใช้จ่ายต่อหัวนักศึกษา ระดับการศึกษาและภูมิภาค รูปแบบของโครงสร้างการผลิต เช่น การออกแบบหลักสูตร โครงสร้างที่เป็นอยู่ของสถาบัน เช่น ขนาดห้องเรียน จำนวนอาจารย์ และพฤติกรรมนักศึกษา เช่น การคงอยู่ สาขาวิชาเลือก

1.3 จำนวน คุณลักษณะ และระดับความสามารถของนักศึกษา เป็นความแตกต่างและคุณค่าของนักศึกษาที่รับเข้ามา โดยมีความแตกต่างระหว่าง Input / Process / Output indicators ดังนี้ Input indicators เป็นตัวบ่งชี้เกี่ยวกับทรัพยากรและมักให้ค่าในเชิงปริมาณ (เช่น เงิน อาคาร/สถานที่ และอุปกรณ์ต่าง ๆ) รวมถึงบุคคลที่เข้ามาอยู่ในองค์กรนั้น ด้วย Process indicators เป็นตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากร หรือประโยชน์จากปัจจัยนำเข้าและการปฏิบัติการขององค์กร เป็นวิถีทางการบริหารและต้องการวัดในเชิงคุณภาพ Output indicators เป็นตัวบ่งชี้เกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ขององค์กร เป็นผลที่เกิดขึ้นทันทีและมักให้ค่าในเชิงปริมาณ ซึ่งต่างจาก Outcome ตรงที่มีขอบเขตที่ยาวและนานกว่า ให้ผลกระทบเชิงคุณภาพมากกว่าด้วย

2. รูปแบบ Quality definition model เป็นรูปแบบที่เสนอตัวบ่งชี้การดำเนินงานตามรูปแบบค่านิยมคุณภาพ ในลักษณะดังต่อไปนี้

2.1 ชื่อเสียง หรือการจัดอันดับขององค์กร (Transcendent) โดยให้ความสำคัญกับองค์กรที่ประสบความสำเร็จทางการศึกษาสูงสุด ตามนิยามนี้ กล่าวถึง คุณภาพที่เน้นทรัพยากรมากกว่าการดำเนินงาน

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง Input และ Output (Cost / benefit quality) ตัวบ่งชี้ ค่านิยมนี้ต้องการเปรียบเทียบผลของการนำ Input เข้าสู่ระบบกับการออกนอกระบบ ในลักษณะของ Output โดยมุ่งที่จะให้ค่าของการวัดคุณภาพและประสิทธิภาพในการดำเนินการ

2.3 ความสอดคล้องกับมาตรฐานของรัฐ (Process quality) ตัวบ่งชี้ตามนิยามนี้ เน้นคุณภาพของกระบวนการ เป็นตัวบ่งชี้ที่ต้องผ่านกระบวนการรับรองวิทยฐานะขององค์กร

2.4 คุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาที่วัดได้ (Product quality) ตัวบ่งชี้ตามนิยามนี้เป็นตัวบ่งชี้ที่มุ่งวัดสมรรถภาพทางการศึกษาโดยทั่วไป

2.5 ความพอใจของนายจ้าง (User - based quality) เป็นการพัฒนาตัวบ่งชี้เพื่อประเมินคุณภาพโดยดูจากความพึงพอใจของผู้บริโภคผลิตทางการศึกษา เป็นสำคัญ

3. รูปแบบ Comprehensive indicator system model ตัวบ่งชี้จากรูปแบบนี้จัดทำเพื่อติดตามการดำเนินงานทางการศึกษา ที่เน้นการให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นสารสนเทศสำคัญๆ ตามความต้องการของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลที่มีคุณภาพสูง สามารถวิเคราะห์ประเด็น และนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจหรือจัดทำนโยบายได้ ทั้งให้

ความสำคัญกับคุณค่าและเป้าหมายของระบบการศึกษาของชาติเป็นหลัก และมุ่งเน้นตัวบ่งชี้ที่ให้สารสนเทศเพื่อการเปรียบเทียบระหว่างองค์กรได้ จากรูปแบบของการประยุกต์ใช้ตัวบ่งชี้การดำเนินงาน ในการจัดการศึกษาดังกล่าวมาแล้วจะพบว่า ในวงการศึกษานโยบายของไทยนิยมใช้รูปแบบ Input / Process / Output-outcome model เนื่องจากสอดคล้องกับบริบทของการจัดการศึกษาของไทย เพราะเป็นรูปแบบที่สำคัญต่อการดำเนินงานในระยะแรก และมีระบบการดำเนินงานชัดเจนกว่ารูปแบบอื่น ๆ เพราะระบบนี้จะพิจารณาว่าปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการ (Process) และปัจจัยผลผลิต (Output) คืออะไร เช่น ปัจจัยนำเข้า ได้แก่ ทรัพยากรคน ทรัพยากรเงิน สภาพแวดล้อม ปัจจัยเกื้อหนุน เป็นต้น กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการบริหารจัดการ กระบวนการเรียนการสอน กระบวนการวิจัย กระบวนการให้บริการทางวิชาการ เป็นต้น ปัจจัยผลผลิต ได้แก่ ปริมาณและคุณภาพของผู้จบการศึกษา ศรัทธาของประชาชน เป็นต้น

7. การสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้ ขอนำมากล่าวถึง 2 แนวคิด ดังนี้
แนวคิดแรก

การสังเคราะห์งานของ วิโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 241-245) เอมอร จังศิริพร ปรกรณ์ (2542 : 4-13) และ Johnstone (1981: 214) กล่าวถึงการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาว่า มี 3 วิธี ไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัวว่าควรใช้วิธีการใด เพราะมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาหลายประการ เช่น ข้อจำกัดในเรื่องของเวลา งบประมาณ ประโยชน์ในการนำไปใช้ และลักษณะของตัวแปรที่นำมากำหนดเป็นตัวบ่งชี้ เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งอาจใช้หลายวิธีผสมกันได้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ ดังนี้

1. การสร้างโดยอาศัยแนวคิดในการสร้างและการนำไปใช้ แบ่งได้เป็น 2 วิธี
วิธีแรก คือ การสร้างในลักษณะที่เป็นตัวบ่งชี้ตัวแทน (Representative indicator) โดยการเลือกตัวแปรที่มีอยู่มาใช้ ส่วนวิธีที่สอง คือ การสร้างตัวบ่งชี้รวม โดยการนำเอาตัวแปรจำนวนหนึ่งมารวมกันหรือผสมกัน โดยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่าตัวแปรเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กัน แต่อาจไม่มีการกำหนดค่าน้ำหนักให้กับตัวบ่งชี้ แต่ละตัว การรวมตัวแปรแบบนี้มักกำหนดขึ้นเพื่อนำไปใช้ในงานเฉพาะอย่าง ซึ่งอาจมีความลำเอียงได้ ขึ้นอยู่กับบุคคลที่เลือกหรือจัดกลุ่มตัวแปร
2. การสร้างโดยอาศัยทฤษฎี เป็นการสร้างโดยอิงผู้เชี่ยวชาญ มีวิธีการคือ การรวมตัวแปรจำนวนหนึ่งเข้าด้วยกันโดยวิธีการทางเลขคณิต ซึ่งตัวแปรเหล่านั้นจะถูกเลือกมาตามลำดับความสำคัญ และมีความสัมพันธ์กัน โดยกำหนดค่าน้ำหนักให้กับตัวแปรแต่ละตัวโดยอาศัยฐานแนวคิดหรือทฤษฎีที่มีอยู่ และสังเคราะห์ขึ้นเป็นตัวบ่งชี้ ซึ่งวิธีการนี้มีข้อดีคือ ประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย ใช้เวลา ในการเก็บข้อมูลน้อย แต่มีข้อเสียคือ เป็นความคิดของคนเพียง

กลุ่มเดียว

3. การสร้างโดยอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์ วิธีนี้คล้ายกับวิธีที่สอง แต่มีส่วนที่ต่างกัน คือ ในการสร้างโดยอาศัยทฤษฎีนั้น การเลือกกำหนดน้ำหนักนั้นกำหนดจากลำดับความสำคัญ แต่การสร้างโดยอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นการกำหนดน้ำหนักจากการวิเคราะห์ข้อมูลชุดหนึ่ง และดูความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยวิธีการทางสถิติ เช่น Factor analysis , Cluster analysis , Regression และ Guttman scale แล้วนำผลการวิเคราะห์มาจัดกลุ่มตัวแปร ซึ่งวิธีการนี้ มีข้อดีคือ ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ แต่ใช้เวลานานและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย

จากวิธีการสร้างตัวบ่งชี้ทั้ง 3 วิธีดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดก็ตาม การสร้าง ตัวบ่งชี้การศึกษามีหลักการที่ควรคำนึงถึงอยู่ 3 ประการ คือ

1. การคัดเลือกตัวแปร ขั้นตอนนี้จะเริ่มจากการจัดกลุ่มตัวแปรที่พิจารณาว่ามีความสัมพันธ์กับสภาพการณ์ที่ต้องการศึกษา โดยระบุลักษณะของตัวแปรให้ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการศึกษาอย่างละเอียด และชัดเจน โดยอาศัยจากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร ทฤษฎี หรือผู้เชี่ยวชาญร่วมกันพิจารณาการนำตัวแปรที่จะสร้างเป็นตัวบ่งชี้ ควรจะหลีกเลี่ยงการใช้ตัวแปรหลายตัวที่มุ่งวัดคุณลักษณะเดียวกันและตัวแปรที่มีความคลาดเคลื่อนในการวัด ซึ่งควรจะพิจารณาคัดเลือกตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันสูงกับสิ่งที่ต้องการศึกษา หากมีตัวแปรใดที่ความสัมพันธ์กันสูง และมุ่งวัดในสิ่งเดียวกัน ควรตัดสินใจเลือกใช้ตัวแปรใดตัวแปรหนึ่ง เพื่อลดความยุ่งยากและซับซ้อนในการประเมินสิ่งที่ศึกษาภายหลัง

2. การสังเคราะห์ตัวแปร มีข้อตกลงเบื้องต้นแตกต่างกัน 2 แนวทาง ดังนี้

2.1 การรวมเชิงบวก (Additive) มีแนวคิดและข้อตกลงเบื้องต้นที่ว่า ตัวแปรแต่ละตัวมีความเท่าเทียมกันสามารถทดแทนหรือชดเชยกันได้ด้วยตัวแปรอีกตัวหนึ่ง ซึ่งทำให้ค่าของตัวบ่งชี้ไม่เปลี่ยนแปลง การรวมด้วยวิธีนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบค่าความแตกต่างของระบบการศึกษาสองระบบขึ้นไป ซึ่งค่าของตัวบ่งชี้ที่ได้จากสมการจะนำเสนอในรูปของสมการตามวิธีการรวม ตัวแปรดังนี้

2.1.1 การสังเคราะห์ตัวแปรด้วยการหาค่าเฉลี่ยมีขมิ้มเลขคณิต (Arithmetic mean) ของตัวแปรองค์ประกอบ เป็นการรวมตัวแปรโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญกำหนดน้ำหนักของตัวแปร โดยทั่วไปจะกำหนดให้น้ำหนักตัวแปรแต่ละตัวทั้งเท่ากันและไม่เท่ากัน ซึ่งอาจจะได้จากการใช้แบบสอบถามอย่างง่าย ใช้เทคนิคเดลฟาย การสนทนากลุ่ม

2.1.2 การสังเคราะห์โดยอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์ แล้วนำมาจัดกลุ่มตัวแปรโดยอาศัยหลักเกณฑ์ทางสถิติ เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor analysis) เป็นต้น

2.2 การรวมแบบทวีคูณ (Multiplicative) มีแนวคิดและข้อตกลงเบื้องต้นว่าค่าตัวแปรแต่ละตัวไม่สามารถทดแทนหรือชดเชยกันได้ การรวมวิธีนี้ ตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นจะมีค่าสูงได้ก็ต่อเมื่อตัวแปรองค์ประกอบทุกตัวมีค่าสูงทั้งหมด โดยทั่วไปวิธีนี้จะใช้เปรียบเทียบระบบการศึกษาสองระบบขึ้นไปว่าระบบหนึ่งมีค่าตัวบ่งชี้สูงกว่าอีกระบบหนึ่งอยู่ที่เท่า หรือคิดเป็นร้อยละเท่าไร มีการรวม ตัวแปร 2 กรณี คือ กำหนดให้น้ำหนักตัวแปรเท่ากันและต่างกัน เรียกว่า การหาค่าเฉลี่ยแบบทวีคูณ (Geometric means) เป็นวิธีที่ไม่นิยมใช้ในการพัฒนาตัวบ่งชี้ในการวิจัย

3. การกำหนดน้ำหนักของตัวแปร ในการกำหนดค่าน้ำหนักของตัวแปรองค์ประกอบ มีวิธีการ 2 วิธีคือ

3.1 การลงความเห็นในหมู่นักวิจัยและนักวางแผน โดยสมาชิกแต่ละคนจะเสนอค่าน้ำหนักของตัวแปรแล้วจึงพิจารณาหาข้อยุติ ด้วยการใช้ค่าเฉลี่ยหรือด้วยการอภิปรายลงความเห็น นอกจากนี้ หากต้องการความคิดเห็นที่หลากหลายออกไป อาจขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยใช้แบบสอบถาม เพื่อตรวจสอบดูค่าร้อยละที่ผู้ตอบเห็นด้วยกับความสำเร็จของตัวแปรที่รวมอยู่ในองค์ประกอบ หรืออาจใช้วิธีการที่เป็นระบบมากขึ้น เช่น การใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi) เพื่อสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มคนที่ได้คัดเลือกเป็นพิเศษ โดยสัมภาษณ์และทดสอบความคิดเห็นจนได้คำตอบที่ชัดเจน แล้วจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้หาค่าน้ำหนักของตัวแปรองค์ประกอบต่อไป

3.2 การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อกำหนดค่าน้ำหนัก เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor analysis) โดยใช้ค่าน้ำหนักของตัวแปรที่อธิบายลักษณะขององค์ประกอบอันหนึ่ง หรือ อาจใช้ค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย (Multiple regression coefficient) จากสมการวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุ เป็นต้น

นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวยังสอดคล้องกับ สุทธิธัช คนกาญจน์ (2547 : 53-54) ที่ได้กล่าวถึงการสร้างตัวบ่งชี้การศึกษา เพื่อใช้ในการวางแผน และเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการจัดการศึกษา ยังมีวิธีการที่สำคัญที่ควรกล่าวถึงอีก 3 วิธี ซึ่งแต่ละวิธีจะให้ข้อมูลในลักษณะที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. การสร้างตัวบ่งชี้ความก้าวหน้า (Self-referenced indicator formation) เป็นการแสดงข้อมูลของระบบการศึกษาในช่วงเวลาต่างกัน เพื่อให้เห็นความก้าวหน้าของการดำเนินงาน จากช่วงระยะเวลาหนึ่งถึงอีกช่วงระยะเวลาหนึ่ง ตามปกติจะเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างปี โดยกำหนด ปีที่เริ่มต้นและปีที่สิ้นสุด เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีการดำเนินโครงการที่นักวางแผนหรือผู้บริหาร มีความประสงค์อยากทราบความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับตัวบ่งชี้ประเภทนี้ คือข้อมูลระยะยาวโดยกำหนดข้อมูลในปีฐานเท่ากับ 100 ข้อมูลปีอื่น ๆ ที่ย้อนหลังรวมทั้ง ปีต่อมา มาจากปีฐานก็

จะคิดคำนวณจากค่าที่กำหนดในปีฐาน ค่าตัวบ่งชี้ของปีใดที่ต่ำกว่า 100 หมายความว่า มีระดับต่ำกว่าปีฐาน ส่วนค่าใดที่สูงกว่า 100 แสดงว่า ระดับของตัวบ่งชี้ในปีนั้นสูงกว่า ในปีฐาน ค่าความแตกต่างนี้คือค่าร้อยละที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงระยะเวลาที่คิดจากปีฐาน

2. การสร้างตัวบ่งชี้โดยอิงเกณฑ์ (Criterion - referenced indicator formation) ตัวบ่งชี้ประเภทนี้จะต้องนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่มักจะกำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาหรือแผนปฏิบัติการ โดยระบุไว้ว่าในช่วงระยะเวลาที่อยู่ในแผน จะพยายามปรับปรุงการดำเนินงาน ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ เป้าหมายดังกล่าวประกอบด้วยระยะเวลาที่ระบุไว้ในแผนจึงเป็นเกณฑ์ที่จะชี้วัดว่า การดำเนินงานได้บรรลุผลตามที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร

3. การสร้างตัวบ่งชี้โดยอิงปทัสถาน (Norm-referenced indicator formation) ตัวบ่งชี้ประเภทนี้สร้างขึ้นเพื่อแสดงสถานภาพของระบบการศึกษาต่าง ๆ ว่าอยู่ในระดับใด โดยเปรียบเทียบกันระหว่างระบบการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน หรือเปรียบเทียบระบบการศึกษาย่อยที่อยู่ภายใต้ระบบใหญ่เดียวกัน วิธีการสร้างตัวบ่งชี้โดยอิงปทัสถานจึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ สำหรับการพัฒนาระบบการศึกษา เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในด้านการจัดสรรทรัพยากร ด้านกระบวนการบริหาร การนิเทศและการเรียนการสอน ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการสร้างความเสมอภาคในด้านคุณภาพการศึกษา ซึ่งอาจวัดได้จากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่จะต้องให้ความสำคัญในหลักการพัฒนาตัวบ่งชี้ก็คือ การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 2 ประการคือ

1. การตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ภายใต้กรอบแนวคิดทางทฤษฎี ซึ่งในขั้นตอนนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะหากการพัฒนาตัวบ่งชี้ เริ่มต้นจากกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ขาดคุณภาพแล้วไม่ว่าจะใช้เทคนิควิธีการทางสถิติดีอย่างไร ผลที่ได้จากการพัฒนาก็ย่อมด้อยคุณภาพไปด้วย

2. การตรวจสอบด้วยวิธีการทางสถิติ ซึ่งในขั้นตอนนี้มีความสำคัญน้อยกว่าขั้นตอนแรกที่กล่าวมาเพราะเป็นเพียงการนำข้อมูลที่ได้มาสนับสนุนคุณภาพของตัวบ่งชี้เท่านั้น จากหลักการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้ได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

ขั้นที่ 1 การตรวจสอบคุณภาพของตัวแปรและการคัดเลือกตัวแปร จะต้องมีการออกแบบแนวคิดในเชิงทฤษฎีที่ชัดเจน มีความครอบคลุมในการวัดตัวแปร และความเป็นตัวแทนของตัวแปร มีนิยามเชิงปฏิบัติการที่ถูกต้อง สอดคล้องกับเป้าหมายในการนำตัวบ่งชี้ไปใช้ประโยชน์

รวมถึงลักษณะ ประเภท ระดับการวัดและการสร้างโมเดล และการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาจะช่วยให้สารสนเทศที่ได้มีคุณภาพมากขึ้น

ขั้นที่ 2 ควรศึกษาและพิจารณาวิธีการรวบรวมหรือการสังเคราะห์ตัวแปรแต่ละวิธี แต่ละเงื่อนไข และความเหมาะสมในการนำไปใช้ประโยชน์แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ตัวบ่งชี้ที่มีคุณภาพสอดคล้องกับเป้าหมายในการนำไปใช้มากขึ้น

ขั้นที่ 3 การกำหนดน้ำหนักของตัวแปร ควรเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับธรรมชาติของตัวแปรและเป้าหมายในการนำไปใช้ประโยชน์

โดยสรุปแล้ว การสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา มีวิธีการและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับการนำตัวบ่งชี้ไปใช้ประโยชน์ การจะเลือกใช้วิธีการใดนั้นมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาหลายประการ เช่น ลักษณะของตัวแปรที่นำมากำหนดเป็นตัวบ่งชี้ ความเหมาะสมทางด้านเวลาและงบประมาณ ความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล วัตถุประสงค์ในการนำตัวบ่งชี้การศึกษาไปใช้ ไม่ว่าจะเป็นการติดตามผลการศึกษา การบ่งชี้คุณภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษา การบ่งชี้คุณภาพการดำเนินงานของสถานศึกษา/องค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น

แนวคิดที่สอง

การสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ศึกษางานของ นางลักษณวีรัชชัย (2545 : 71) และ วีโรจน์ สารรัตน์ (2554 : 243) ที่ได้นำแนวคิดของ Johnstone (1981 : 111) Burstein, Oakes and Guiton (1992 : 132) Bottani and Salberg (1994 : 125) สรุปรวมเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษารวม 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Statement of purposes) นักวิจัยต้องกำหนดล่วงหน้าว่าจะนำตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นไปใช้ประโยชน์ในเรื่องอะไร และอย่างไร เพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพตัวบ่งชี้ที่พัฒนาขึ้นให้ได้ตัวบ่งชี้การศึกษาที่จะนำไปใช้ประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การบรรยายสภาพของระบบการศึกษา การแสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษา และการเปรียบเทียบระบบการศึกษากับเกณฑ์ รวมทั้งการเปรียบเทียบระบบการศึกษา กับเกณฑ์ และการเปรียบเทียบระหว่างระบบการศึกษา

การใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้การศึกษาทั้งสามประการนี้ ทำโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการบริหาร การพัฒนา และการวิจัยการศึกษาในด้านต่างๆ ที่สำคัญรวม 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์การศึกษา ด้านการกำกับและการประเมินระบบการศึกษา ด้านการจัดลำดับและการจำแนกประเภทระบบการศึกษา ทั้งที่เป็นการจำแนกประเภทภายในชาติ และนานาชาติ ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการศึกษา รวมทั้งการวิจัยเพื่อ

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษากับระบบอื่นๆ ในสังคม ด้านการแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่และการประกันคุณภาพหน่วยปฏิบัติ และด้านการกำหนดเป้าหมายระยะสั้นที่ตรวจสอบได้ (Benchmarking) ตามแนวคิดและหลักการประเมินผลระบบการศึกษาแบบใหม่

ตัวบ่งชี้ทางการศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ต่างกัน มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น ตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อประเมินแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ควรเป็นตัวบ่งชี้ประเภทท้องถิ่น และให้สารสนเทศที่มีความเฉพาะเจาะจงตามเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ซึ่งจะใช้เปรียบเทียบระบบการศึกษาในปีที่ประเมินกับระบบการศึกษาปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ นั้นได้ ในขณะที่ตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้จัดจำแนกระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ หลายประเทศ ควรเป็นตัวบ่งชี้การศึกษาประเภทอิงกลุ่ม และมีความเป็นกลางสูงที่ประเทศจะสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน และเปรียบเทียบกันได้ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยที่ต้องการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาจึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาให้ชัดเจนว่า จะพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาไปใช้ประโยชน์ทำอะไรและเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานอย่างไร การกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่ชัดเจนย่อมส่งผลให้ได้ตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีคุณภาพสูง และเป็นประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 2 การนิยาม (Definition) ตัวบ่งชี้การศึกษา หลังจากการกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาแล้ว งานสำคัญในกระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา คือ การกำหนดนิยามตัวบ่งชี้การศึกษา เพราะนิยามตัวบ่งชี้การศึกษาที่กำหนดขึ้น จะเป็นตัวชี้แนววิธีการที่จะต้องใช้ขั้นตอนต่อไปของกระบวนการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา เนื่องจากตัวบ่งชี้การศึกษา หมายถึงองค์ประกอบที่ประกอบด้วยตัวแปรย่อยๆ รวมกันเพื่อแสดงสารสนเทศของระบบการศึกษาหรือคุณลักษณะของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้

Burstein Oakes and Guiton (1992 : 112) แยกการนิยามตัวบ่งชี้การศึกษาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก คือ การกำหนดกรอบความคิดหรือการสร้างสังกะ (Conceptualization) การนิยามในส่วนนี้ เป็นการให้ความหมายคุณลักษณะของสิ่งที่ต้องการจะบ่งชี้ในรูปของโมเดลแนวคิด (Conceptual model) ของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้ก่อนว่ามีส่วนประกอบกี่มิติ (Dimension) แต่ละมิติประกอบด้วยสังกะ (Concept) อะไรบ้าง ส่วนที่สอง คือ การพัฒนาตัวแปรส่วนประกอบหรือตัวแปรย่อย (Development of component measures) การสร้างและการกำหนดมาตรา (Construction and scaling) การนิยามในส่วนนี้ เป็นการกำหนดนิยามปฏิบัติการตัวแปรย่อยตามโมเดลแนวคิดและการกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อยเข้าเป็นตัวบ่งชี้การศึกษา

จากการนิยามตัวบ่งชี้การศึกษา นักวิจัยจะได้ รูปแบบความสัมพันธ์โครงสร้าง (Structural relationship model) ของตัวบ่งชี้การศึกษา ซึ่งเป็นโครงสร้าง (Structure) ที่

อธิบายว่าตัวบ่งชี้การศึกษาประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไร ตัวแปรย่อยมีความสัมพันธ์กับตัวบ่งชี้การศึกษาอย่างไร และตัวแปรย่อยแต่ละตัวมีน้ำหนักความสำคัญต่อตัวบ่งชี้การศึกษาต่างกันอย่างไร ดังนั้น การกำหนดนิยามตัวบ่งชี้การศึกษาจึงประกอบด้วยการกำหนดรายละเอียด 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การกำหนดส่วนประกอบ (Components) หรือตัวแปรย่อย (Component variables) ของตัวบ่งชี้การศึกษา นักวิจัยต้องอาศัยความรู้จากทฤษฎี และประสบการณ์ ศึกษาตัวแปรย่อยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ (Relate) และตรง (relevant) กับตัวบ่งชี้การศึกษา แล้วตัดสินใจคัดเลือกตัวแปรย่อยเหล่านั้นว่าจะใช้ตัวแปรย่อยจำนวนเท่าใด และประเภทใดในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา

ประการที่สอง คือ การกำหนดวิธีการรวม (Combination method) ตัวแปรย่อย นักวิจัยต้องศึกษา และตัดสินใจเลือกวิธีการรวมตัวแปรย่อย ให้ได้ตัวบ่งชี้การศึกษา ซึ่งโดยทั่วไปทำได้เป็น 2 แบบ คือการรวมตัวแปรย่อยด้วยการบวก (Addition) และการคูณ (Multiplication)

ประการที่สาม คือ การกำหนดน้ำหนัก (Weight) การรวมตัวแปรย่อยเข้าเป็นตัวบ่งชี้การศึกษา นักวิจัยต้องกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรย่อยแต่ละตัวในการสร้างตัวบ่งชี้การศึกษา โดยอาจกำหนดให้ตัวแปรย่อยทุกตัวมีน้ำหนักเท่ากัน หรือต่างกันก็ได้ การกำหนดรายละเอียดทั้งสามประการสำหรับนิยามตัวบ่งชี้การศึกษานั้นทำได้ 3 วิธี แต่ละวิธีมีความเหมาะสมกับสถานการณ์แตกต่างกันดังต่อไปนี้

วิธีที่ 1 การพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้นิยามเชิงปฏิบัติ (Pragmatic definition) เป็นนิยามที่ใช้ในกรณีที่มีการรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับตัวแปรย่อยที่เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ไว้พร้อมแล้ว มีฐานข้อมูลแล้วหรือมีการสร้างตัวแปรประกอบจากฐานข้อมูลที่มีอยู่ และนำมาพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อย และกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรย่อย วิธีการกำหนดนิยามตัวบ่งชี้การศึกษานี้นี้อาศัยการตัดสินใจ และประสบการณ์ของนักวิจัยเท่านั้น ซึ่งอาจทำให้ได้นิยามที่ลำเอียงเพราะไม่มีการอ้างอิงทฤษฎี หรือตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแต่อย่างใด นิยามเชิงปฏิบัติจึงเป็นนิยามที่มีจุดอ่อนมากที่สุดเมื่อเทียบกับนิยามแบบอื่น และไม่ค่อยมีผู้นิยมใช้ ในกรณีที่จำเป็นต้องใช้ นักวิจัยควรพยายามปรับปรุงจุดอ่อนโดยใช้การตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร หรือการใช้กรอบทฤษฎีประกอบกับวิจารณ์ญาณในการเลือกตัวแปรและกำหนดนิยาม

วิธีที่ 2 การพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้นิยามเชิงทฤษฎี (Theoretical definition) เป็นนิยามที่นักวิจัยใช้ทฤษฎีรองรับสนับสนุนการตัดสินใจของนักวิจัยโดยตลอด และใช้วิจารณ์ญาณของนักวิจัยน้อยกว่าการนิยามแบบอื่น การนิยามตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้การ

นิยามเชิงทฤษฎีนั้น นักวิจัยอาจทำได้สองแบบ แบบแรกเป็นการใช้ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัย เป็นพื้นฐานสนับสนุนทั้งหมดตั้งแต่การกำหนดตัวแปรย่อย การกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อย และการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยนั่นคือ นักวิจัยใช้โมเดลหรือสูตรในการสร้างตัวบ่งชี้การศึกษา ตามที่มีผู้พัฒนาไว้แล้วทั้งหมด แบบที่สอง เป็นการใช้ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยเป็นพื้นฐาน สนับสนุนในการคัดเลือกตัวแปรย่อย และการกำหนดวิธีการรวมตัวแปรย่อยเท่านั้น ส่วนใน ขั้นตอนการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยแต่ละตัวนั้น นักวิจัยใช้ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญประกอบในการตัดสินใจ วิธีแบบนี้ใช้ในกรณีที่ยังไม่มีผู้ใดกำหนดสูตรหรือโมเดลตัว บ่งชี้การศึกษาไว้ก่อน

วิธีที่ 3 การพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาโดยใช้นิยามเชิงประจักษ์ (Empirical definition) เป็นนิยามที่มีลักษณะใกล้เคียงกับนิยามเชิงทฤษฎี เพราะเป็นนิยามที่นักวิจัย กำหนดว่า ตัวบ่งชี้ประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไร และกำหนดรูปแบบวิธีการรวมตัวแปรให้ได้ตัว บ่งชี้โดยมีทฤษฎีเอกสารวิชาการ หรืองานวิจัยเป็นพื้นฐาน แต่การกำหนดน้ำหนักของตัวแปรแต่ ละตัวที่จะนำมารวมกันในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษานั้นมิได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีโดยตรง แต่ อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ การนิยามแบบนี้มีความเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับใช้กันอยู่ มาจนถึงทุกวันนี้ ในจำนวนวิธีการกำหนดนิยามตัวบ่งชี้การศึกษาทั้ง 3 วิธีที่กล่าวข้างต้นนั้น วิธีการนิยามเชิงประจักษ์ เป็นวิธีที่นิยมใช้กันมากที่สุด ประเด็นที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการกำหนด นิยามเชิงประจักษ์ คือ การกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยนั้น ในความเป็นจริงมิใช่การกำหนดนิยาม จากการศึกษาเอกสารและทฤษฎี แต่เป็นการดำเนินการวิจัยโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ และเมื่อ เปรียบเทียบวิธีการกำหนดนิยามเชิงประจักษ์ซึ่งต้องใช้การวิจัย ในการนิยามกับการวิจัยที่มีการ วิเคราะห์โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นหรือลิสเรล (Linear Structural Relationship Model or LISREL model) จะเห็นได้ว่าการสอดคล้องกัน เนื่องจากการกำหนดนิยามเชิง ประจักษ์ ของตัวบ่งชี้การศึกษามีงานสำคัญสองส่วน ส่วนแรก เป็นการกำหนดโมเดลโครงสร้าง ความสัมพันธ์ว่าตัวบ่งชี้การศึกษาประกอบด้วยตัวแปรย่อยอะไรบ้าง และอย่างไร โดยมีทฤษฎีเป็น พื้นฐานรองรับ โมเดลที่ได้เป็น โมเดล ลิสเรลแบบโมเดลการวัด (Measurement model) ที่ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรย่อยซึ่งเป็นตัวแปรแฝง (Latent variables) นั่นเอง งานส่วนที่ สอง คือการกำหนดน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรย่อย จากข้อมูลเชิงประจักษ์โดยการวิจัย เป็น การวิเคราะห์โมเดลลิสเรลนั่นเอง กล่าวคือ นักวิจัยต้องรวบรวมข้อมูลตัวแปรย่อย ทั้งหลายตาม โมเดลที่พัฒนาขึ้น แล้วนำมาวิเคราะห์ให้ได้ค่าน้ำหนักตัวแปรย่อยที่จะใช้ในการสร้างตัวบ่งชี้ การศึกษา วิธีการวิเคราะห์ที่นิยมใช้กันมากที่สุดคือ การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor analysis) การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory factor analysis) ใช้เมื่อนักวิจัยมี ทฤษฎีรองรับโมเดลแบบหลวม ๆ ส่วนการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory

factor analysis) ใช้เมื่อนักวิจัยมีทฤษฎีรองรับโมเดลแบบหนักแน่นเข้มแข็ง และสามารถตรวจสอบความตรงของโมเดลโดยพิจารณาจากความสอดคล้องระหว่างโมเดลตามทฤษฎีกับข้อมูล เมื่อพบว่าโมเดลมีความตรง จึงนำผลการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและค่าน้ำหนักความสำคัญของตัวแปรย่อยมาสร้างตัวแปรแฝงต่อไป

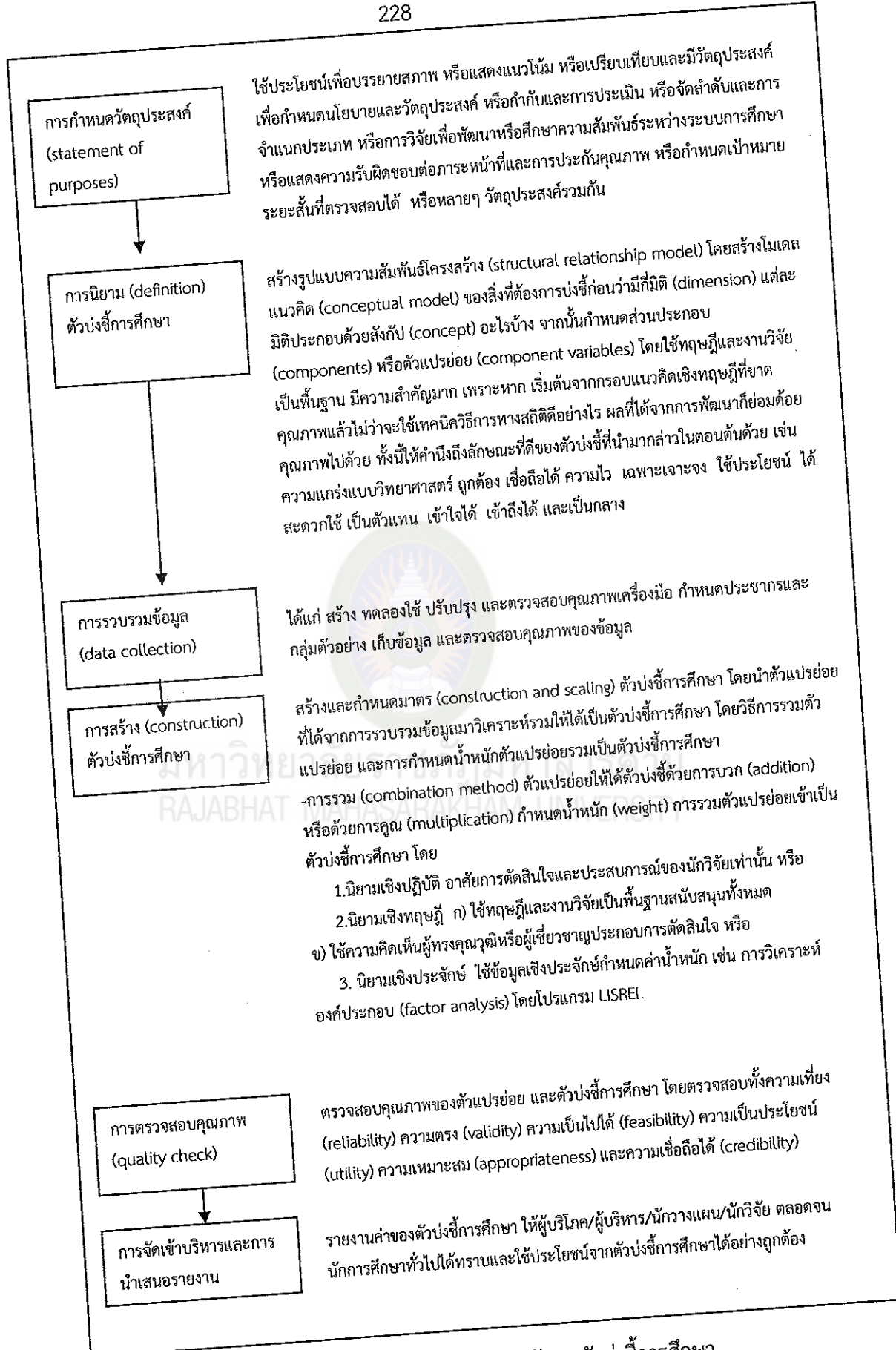
ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล (Data collection) ได้แก่ การสร้างเครื่องมือสำหรับวัด การทดลองใช้และการปรับปรุงเครื่องมือ ตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ การกำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การออกภาคสนามเพื่อใช้เครื่องมือเก็บข้อมูล และการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลที่เป็นตัวแปรย่อยซึ่งจะนำมา

ขั้นตอนที่ 4 การสร้าง (Construction) ตัวบ่งชี้การศึกษา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสร้างสเกล (Scaling) ตัวบ่งชี้การศึกษาโดยนำตัวแปรย่อยที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์รวมให้ได้เป็นตัวบ่งชี้การศึกษา โดยวิธีการรวมตัวแปรย่อย และการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยรวมเป็นตัวบ่งชี้การศึกษา

ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบคุณภาพ (Quality check) ตัวบ่งชี้การศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การศึกษาที่พัฒนาขึ้นครอบคลุมถึงการตรวจสอบคุณภาพของตัวแปรย่อย และตัวบ่งชี้การศึกษาด้วย โดยตรวจสอบทั้งความเที่ยง (Reliability) ความตรง (Validity) ความเป็นไปได้ (Feasibility) ความเป็นประโยชน์ (Utility) ความเหมาะสม (Appropriateness) และความเชื่อถือได้ (Credibility)

ขั้นตอนที่ 6 การจัดเข้าบริหารและการนำเสนอรายงาน (Contextualization and presentation) เป็นขั้นตอนหนึ่งในการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษาที่มีความสำคัญมากเพราะเป็นการสื่อสาร (Communication) ระหว่างนักวิจัยที่เป็นผู้พัฒนากับผู้ใช้ตัวบ่งชี้การศึกษา หลังจากที่ได้สร้างและตรวจสอบคุณภาพของตัวบ่งชี้การศึกษาแล้ว นักวิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ว่าค่าของตัวบ่งชี้การศึกษาที่เหมาะสมกับบริบท (Context) โดยอาจวิเคราะห์ตีความแยกตามระดับเขตการศึกษา จังหวัด อำเภอ โรงเรียน หรือแยกตามประเภทของบุคลากร หรืออาจจะวิเคราะห์ตีความในระดับมหภาค แล้วจึงรายงานค่าของตัวบ่งชี้การศึกษา ให้ผู้บริหาร/ผู้บริบาล/นักวางแผน/นักวิจัย ตลอดจนนักการศึกษาทั่วไปได้ทราบและใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้การศึกษาได้อย่างถูกต้องต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา 2 แนวคิด ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยขอสรุปเป็นภาพประกอบเพื่อแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา โดยอิงกับแนวคิดของ นงลักษณ์ วิรัชชัย เป็นหลัก ดังแผนภูมิที่ 7

ใช้ประโยชน์เพื่อบรรยายสภาพ หรือแสดงแนวโน้ม หรือเปรียบเทียบและมีวัตถุประสงค์ เพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ หรือกำกับและการประเมิน หรือจัดลำดับและการ จำแนกประเภท หรือการวิจัยเพื่อพัฒนาหรือศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษา หรือแสดงความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่และการประกันคุณภาพ หรือกำหนดเป้าหมาย ระยะสั้นที่ตรวจสอบได้ หรือหลายๆ วัตถุประสงค์รวมกัน

สร้างรูปแบบความสัมพันธ์โครงสร้าง (structural relationship model) โดยสร้างโมเดล แนวคิด (conceptual model) ของสิ่งที่ต้องการบ่งชี้ก่อนว่ามีมิติ (dimension) แต่ละ มิติประกอบด้วยสิ่งกับ (concept) อะไรบ้าง จากนั้นกำหนดส่วนประกอบ (components) หรือตัวแปรย่อย (component variables) โดยใช้ทฤษฎีและงานวิจัย เป็นพื้นฐาน มีความสำคัญมาก เพราะหาก เริ่มต้นจากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ขาด คุณภาพแล้วไม่ว่าจะใช้เทคนิควิธีการทางสถิติได้อย่างไร ผลที่ได้จากการพัฒนาก็ย่อมด้อย คุณภาพไปด้วย ทั้งนี้ให้คำนึงถึงลักษณะที่ดีของตัวบ่งชี้ที่นำมากล่าวในตอนต้นด้วย เช่น ความแกร่งแบบวิทยาศาสตร์ ถูกต้อง เชื่อถือได้ ความไว เฉพาะเจาะจง ใช้ประโยชน์ ได้ สะดวกใช้ เป็นตัวแทน เข้าใจได้ เข้าถึงได้ และเป็นกลาง

ได้แก่ สร้าง ทดลองใช้ ปรับปรุง และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ กำหนดประชากรและ กลุ่มตัวอย่าง เก็บข้อมูล และตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล

สร้างและกำหนดมาตร (construction and scaling) ตัวบ่งชี้การศึกษา โดยนำตัวแปรย่อย ที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์รวมให้ได้เป็นตัวบ่งชี้การศึกษา โดยวิธีการรวมตัว แปรย่อย และการกำหนดน้ำหนักตัวแปรย่อยรวมเป็นตัวบ่งชี้การศึกษา -การรวม (combination method) ตัวแปรย่อยให้ได้ตัวบ่งชี้ด้วยการบวก (addition) หรือด้วยการคูณ (multiplication) กำหนดน้ำหนัก (weight) การรวมตัวแปรย่อยเข้าเป็น ตัวบ่งชี้การศึกษา โดย

1. นิยามเชิงปฏิบัติ อาศัยการตัดสินใจและประสบการณ์ของนักวิจัยเท่านั้น หรือ
2. นิยามเชิงทฤษฎี ก) ใช้ทฤษฎีและงานวิจัยเป็นพื้นฐานสนับสนุนทั้งหมด ข) ใช้ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญประกอบการตัดสินใจ หรือ
3. นิยามเชิงประจักษ์ ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์กำหนดค่าน้ำหนัก เช่น การวิเคราะห์ องค์ประกอบ (factor analysis) โดยโปรแกรม LISREL

ตรวจสอบคุณภาพของตัวแปรย่อย และตัวบ่งชี้การศึกษา โดยตรวจสอบทั้งความเที่ยง (reliability) ความตรง (validity) ความเป็นไปได้ (feasibility) ความเป็นประโยชน์ (utility) ความเหมาะสม (appropriateness) และความเชื่อถือได้ (credibility)

รายงานค่าของตัวบ่งชี้การศึกษา ให้ผู้บริหาร/ผู้บริหาร/นักวางแผน/นักวิจัย ตลอดจน นักการศึกษาทั่วไปได้ทราบและใช้ประโยชน์จากตัวบ่งชี้การศึกษาได้อย่างถูกต้อง

แผนภาพที่ 7 ขั้นตอนการสร้างและการพัฒนาตัวบ่งชี้การศึกษา

โมเดลสมมติฐานการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสุขของนักเรียน ดังได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดของนักการศึกษา นักวิชาการ และงานวิจัย สรุปเป็นโมเดลสมมติฐานเพื่อใช้ในการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างองค์ประกอบของตัวบ่งชี้ความสุขของนักเรียนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังนี้

โมเดลโครงสร้างองค์ประกอบตัวบ่งชี้ความสุขของนักเรียน ประกอบด้วย

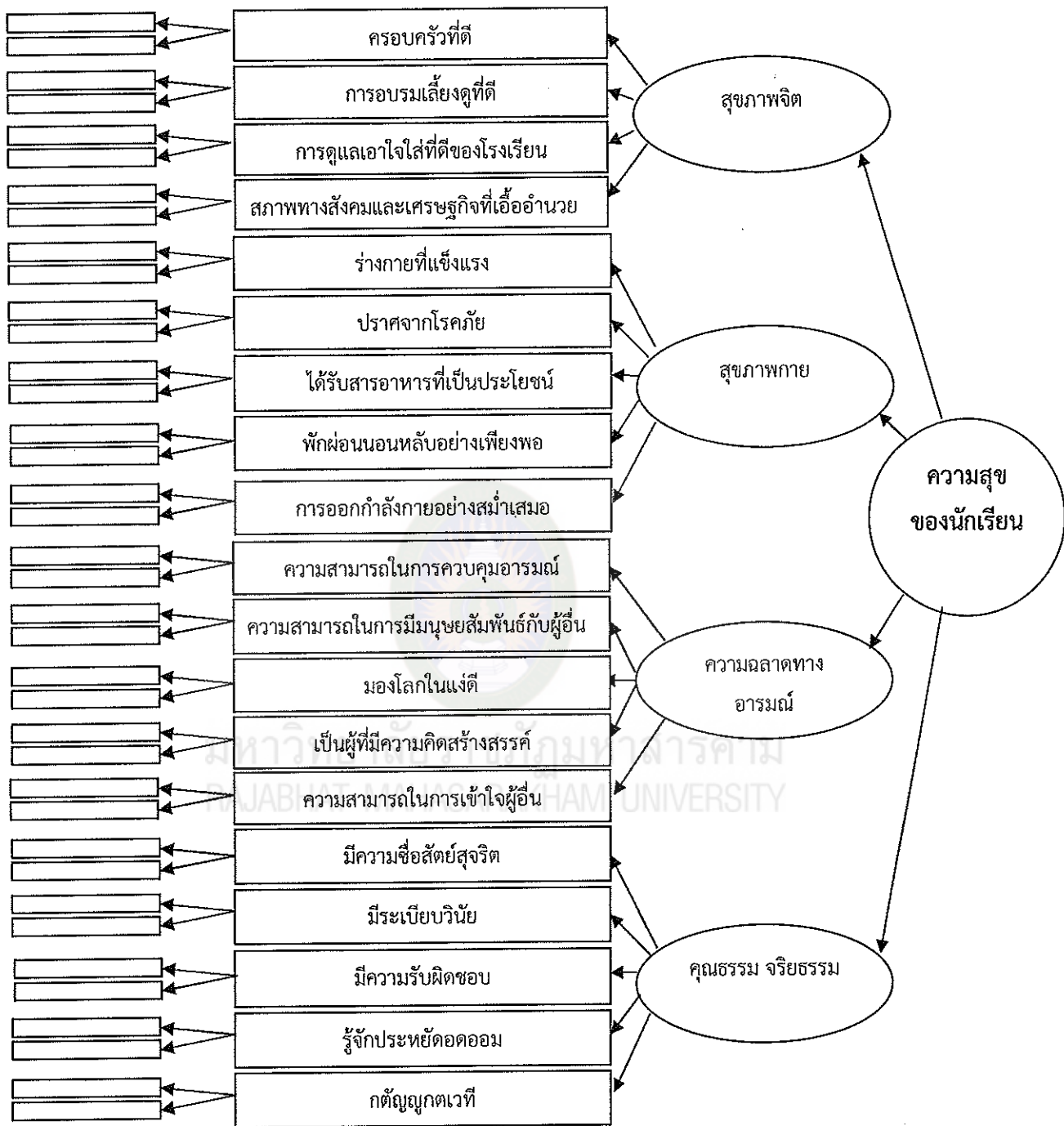
1) สุขภาพจิต (Mental Health) 2) สุขภาพกาย (Physical Health) 3) ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotion Quotient) และ 4) คุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics)

1. สุขภาพจิต (Mental Health) ประกอบด้วย ความสุขของนักเรียนในด้านครอบครัวที่ดี การอบรมเลี้ยงดูที่ดี การดูแลเอาใจใส่ที่ดีของโรงเรียน และ สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวย

2. สุขภาพกาย (Physical Health) ประกอบด้วย ความสุขของนักเรียนในด้านร่างกายที่แข็งแรง ปราศจากโรคภัย ได้รับสารอาหารที่เป็นประโยชน์ พักผ่อนนอนหลับอย่างเพียงพอ อยู่ในที่อากาศบริสุทธิ์ และการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ

3. ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotion Quotient) ประกอบด้วย ความสุขของนักเรียนในด้าน ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความสามารถในการมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่น มองโลกในแง่ดี เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น

4. คุณธรรม จริยธรรม (Morality & Ethics) ประกอบด้วย ความสุขของนักเรียนในด้าน มีความซื่อสัตย์สุจริต มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ รู้จักประหยัดอดออม และกตัญญูทดแทน

แผนภาพที่ 8 โมเดลสมมุติฐานการวิจัยการพัฒนาตัวบ่งชี้ความสุขของนักเรียนในโรงเรียน
ประถมศึกษาขนาดเล็ก